Monitor Brede Welvaart

& Sustainable Development Goals

2019

Monitor Brede Welvaart

& Sustainable Development Goals

2019

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2018–2019	2018 tot en met 2019
2018/2019	Het gemiddelde over de jaren 2018 tot en met 2019
2018/'19	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2018 en eindigend in 2019
2016/'17–2018/'19	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2016/'17 tot en met 2018/'19

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
Textcetera, Den Haag en CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2019.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Wereldwijd groeit de vraag naar betere maatstaven voor brede welvaart. In het maatschappelijk debat is het bruto binnenlands product (bbp), een graadmeter voor de omvang van de economie, veelal nog steeds de dominante indicator op basis waarvan het debat over welvaart in een land plaatsvindt en de grond waarop nieuw beleid wordt ontwikkeld. Brede welvaart omvat echter veel meer dan economie en inkomen; het gaat ook over de gezondheid, het onderwijsniveau en het gevoel van veiligheid van mensen, de toegankelijkheid van voorzieningen, de kwaliteit van de natuurlijke leefomgeving, en vele andere factoren. Steeds vaker stellen politici, beleidsmakers, bedrijven en burgers daarbij de vraag of het huidige welvaartsniveau op termijn wel houdbaar is. Daarnaast is het van belang te kijken hoe deze brede welvaart over de bevolking verdeeld is.
Om de voortgang op het gebied van specifieke beleidsdomeinen in kaart te brengen zijn in deze editie van de Monitor Brede Welvaart de duurzame ontwikkelingsdoelen, ofwel de Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties (VN) als thematische grondslag gebruikt. Alle 193 leden van de VN, waaronder Nederland, tekenden in 2015 voor dit ambitieuze pakket van 17 doelstellingen dat in 2030 gerealiseerd moet zijn.
In deel 1 van deze publicatie wordt voortgebouwd op de methodiek en dimensies van de eerste editie, waarbij aandacht geschonken wordt aan zowel brede welvaart 'hier en nu' als de druk die het huidige welvaartsniveau legt op volgende generaties ('later') of op andere landen ('elders'). Hierin volgt het CBS de internationale aanbevelingen voor het meten van brede welvaart van de Conference of European Statisticians (CES). Daarnaast is aandacht besteed aan de verdeling van de huidige brede welvaart naar achtergrondkenmerken zoals geslacht, herkomst, onderwijsniveau en leeftijd.
Ter verdieping is in dit verband een experimentele studie opgenomen naar de extremen in de verdeling: de opeenstapeling van bovengemiddeld gunstige dan wel minder gunstige resultaten naar persoonskenmerken. Met andere woorden: welke kenmerken hebben personen die erg veel of juist erg weinig brede welvaart ervaren? Zijn dat vooral vrouwen of mannen, is herkomst relevant, of is leeftijd juist belangrijk?
Deel 2 van de publicatie laat de voortgang zien op elk van de 17 SDG's. Hiertoe is de lijst van SDG-indicatoren die in VN-verband is opgesteld als basis genomen Voor elke SDG heeft het CBS de bijbehorende SDG-indicatoren verrijkt met CES-indicatoren die juist in de Nederlandse context interessant zijn (SDG^{plus}). Daardoor ontstaat een completer beeld van de voortgang van Nederland op het gebied van de 17 doelen dan met alleen SDG-indicatoren mogelijk is.
Voor alle onderwerpen is ernaar gestreefd om visualisaties zo duidelijk en aantrekkelijk mogelijk te maken. Dit kan helpen om de vaak complexe en veelomvattende verhalen over brede welvaart en de SDG's op een heldere manier te vertellen. Daarnaast is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van actuele cijfers.
Deze publicatie verschijnt op Verantwoordingsdag en wordt door de minister van Economische Zaken en Klimaat samen met een kabinetsreactie naar de Tweede Kamer gestuurd. Het rapport beoogt zo bij te dragen aan een bredere basis voor het Verantwoordingsdebat.

Directeur-Generaal
Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tjoi

Den Haag, Heerlen, Bonaire, mei 2019

Inhoud

Voorwoord **3**
Samenvatting **6**

1. Inleiding 15

1.1 Opzet publicatie **16**
1.2 Internationale aanbevelingen **17**
1.3 Definitie van brede welvaart **17**
1.4 Het meten van brede welvaart en de SDG's **20**

Deel 1 Brede welvaart in Nederland

2. Brede-welvaarttrends 26

2.1 Presentatie brede-welvaarttrends (BWT) **27**
2.2 Samenvattend beeld **29**
2.3 Brede welvaart 'hier en nu' **37**
2.4 Brede welvaart 'later' **44**
2.5 Brede welvaart 'elders' **48**

3. Verdeling van brede welvaart 54

3.1 Selectie van thema's en indicatoren **55**
3.2 Samenvattend beeld **57**
3.3 Brede welvaart naar bevolkingsgroepen **60**
3.4 Cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten **100**

Deel 2 De Sustainable Development Goals

4. De Sustainable Development Goals in de Nederlandse context 106

4.1 Inleiding **107**
4.2 Het meten van de SDG's in Nederland **107**
4.3 Samenvattend beeld **109**
4.4 Samenvattend beeld van de SDG^{plus}-doelstellingen in de Nederlandse context **161**

Literatuur **164**
Afkortingen **169**
Medewerkers **171**

Samenvatting

In het eerste deel van deze publicatie wordt de ontwikkeling van de brede welvaart in het 'hier en nu' gepresenteerd, evenals de potentiële brede welvaart van komende generaties ('later') en het effect van ons handelen op de brede welvaart in andere landen ('elders'). Daarnaast wordt de verdeling van de huidige brede welvaart besproken. In deel 2 wordt brede welvaart bekeken vanuit het perspectief van de 17 Sustainable Development Goals (SDG's), oftewel de duurzame ontwikkelingsdoelen.

De brede welvaart wordt afgemeten aan de hand van een groot aantal indicatoren, waarvan zowel de langetermijntrend wordt gepresenteerd, als de meest recente ontwikkeling en de positie van Nederland binnen de Europese Unie (EU). Veel trends van de indicatoren van het 'hier en nu' wijzen in de richting van een stijgende of gelijkblijvende brede welvaart. Zo neemt het persoonlijke welzijn verder toe en neemt het slachtofferschap van misdaad gestaag af. Bij de thema's samenleving, materiële welvaart, welzijn, en arbeid en vrije tijd staat Nederland op veel onderdelen in het bovenste deel van de EU-ranglijst.
Meerdere aan huisvesting en arbeid gerelateerde indicatoren laten daarentegen een trend of recente ontwikkeling zien in de richting van een dalende brede welvaart. Ook neemt het overgewicht verder toe.

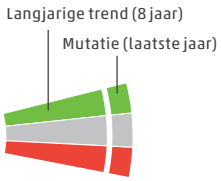
De meest recente ontwikkelingen betreffende de actuele brede welvaart zijn waarschijnlijk niet los te zien van de sterke economische groei van de laatste jaren. Dit geldt bijvoorbeeld voor de hogere consumptie en de toegenomen arbeidsparticipatie, maar mogelijk ook voor de toenemende filedruk, de hogere blootstelling aan fijnstof in steden en het feit dat meer mensen milieuproblemen ervaren. Het tijdverlies door files en vertragingen stijgt nu trendmatig, waar het eerder constant bleef.

Ook wat betreft onze latere brede welvaart zijn zowel neutrale als opwaartse ontwikkelingen gaande. Zo is het opgestelde vermogen aan groene energie in 2018 met een vijfde toegenomen en is het fosfor- en stikstofoverschot in de landbouw recentelijk afgenomen. Daarnaast stijgt de hoeveelheid grond die bestemd is voor natuur of natuurinclusieve landbouw. In 2018 was de broeikasgasuitstoot in Nederland 14,5 procent lager dan in 1990, de trend is neutraal (SDG 13 Klimaatactie). Deze reductie is grotendeels bereikt door de afname van de uitstoot van methaan en lachgas. De uitstoot van CO_2 was 1 procent lager dan in 1990. Op het gebied van natuurlijk kapitaal neemt Nederland veelal een positie in het onderste deel van de Europese ranglijst in. Ondanks de forse uitbreiding van de capaciteit aan hernieuwbare energie in 2018, is de Nederlandse uitstoot van broeikasgassen hoog in vergelijking met andere EU-landen (SDG 13 Klimaatactie).

De Nederlandse broeikasgasvoetafdruk is in 2018 toegenomen. De voetafdruk weerspiegelt de wereldwijde broeikasgasemissies gerelateerd aan de Nederlandse consumptie. De Nederlandse samenleving heeft ook andere effecten op de rest van de wereld, zoals gepresenteerd in de brede welvaart 'elders'. Centraal staan hierin de stromen van inkomens en hulpbronnen tussen Nederland en het buitenland. Nederland handelt relatief veel met (arme) landen, hetgeen leidt tot inkomsten aldaar.

Brede-welvaarttrends (BWT) 'hier en nu' in beeld

Legenda

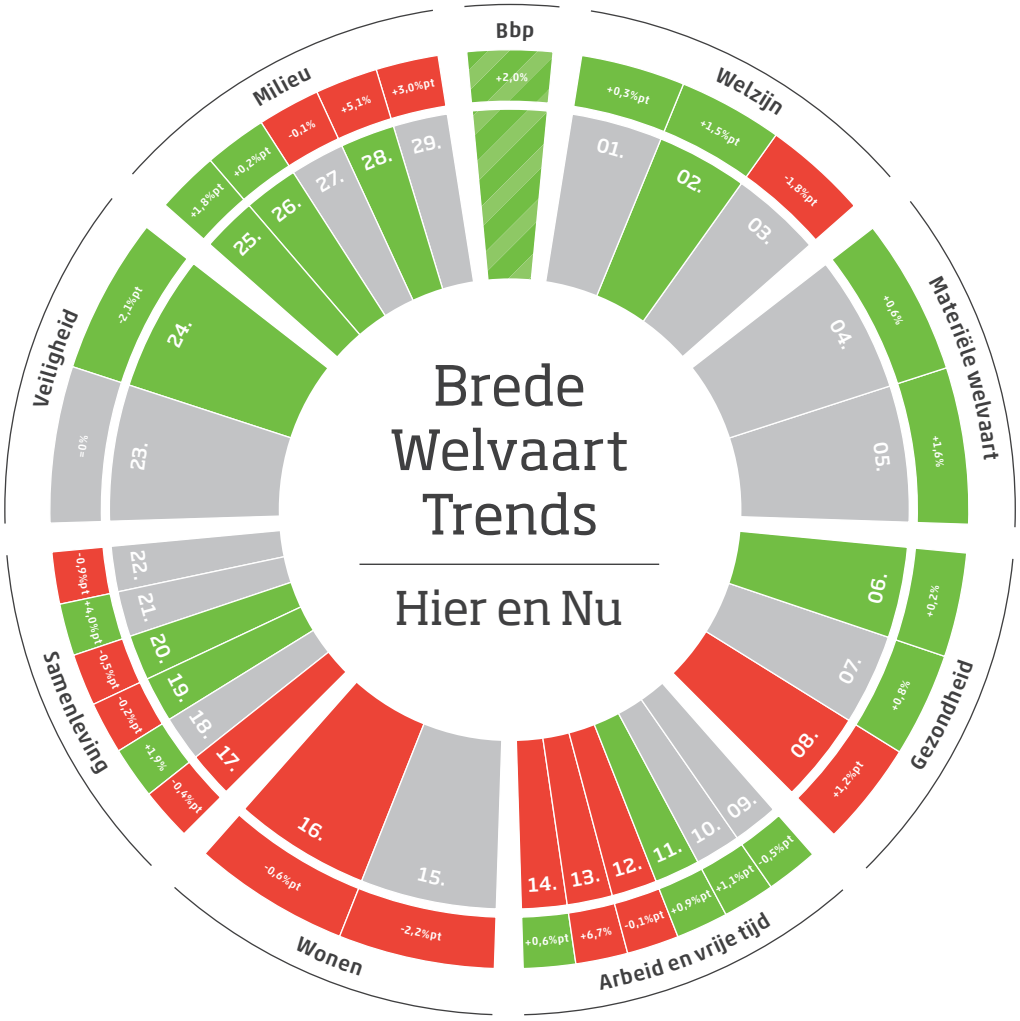

Stijging Brede Welvaart

Geen verandering

Daling Brede Welvaart

01. Tevredenheid met het leven
02. Persoonlijke welzijnsindex
03. Ervaren regie over het eigen leven
04. Mediaan besteedbaar inkomen
05. Individuele consumptie
06. Gezonde levensverwachting mannen
07. Gezonde levensverwachting vrouwen
08. Overgewicht
09. Langdurige werkloosheid
10. Nettoarbeidsparticipatie
11. Hoogopgeleide bevolking
12. Tevredenheid met vrije tijd
13. Tijdverlies door files en vertraging
14. Tevredenheid met werk (werknemers)
15. Kwaliteit van woningen
16. Tevredenheid met woning
17. Contact met familie, vrienden of buren
18. Inspraak en verantwoordingsplicht
19. Vertrouwen in instituties
20. Vertrouwen in mensen
21. Ontwikkeling normen en waarden
22. Vrijwilligerswerk
23. Vaak onveilig voelen in de buurt
24. Slachtofferschap van misdaad
25. Beheerde natuur in NNN
26. Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
27. Living Planet Index
28. Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)
29. Milieuproblemen

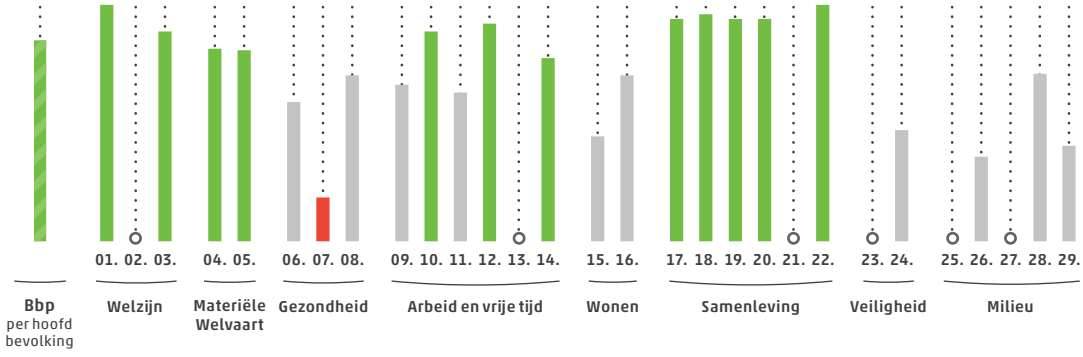

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator.

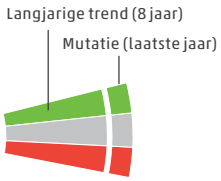
Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

Brede-welvaarttrends (BWT) 'later' in beeld

Legenda

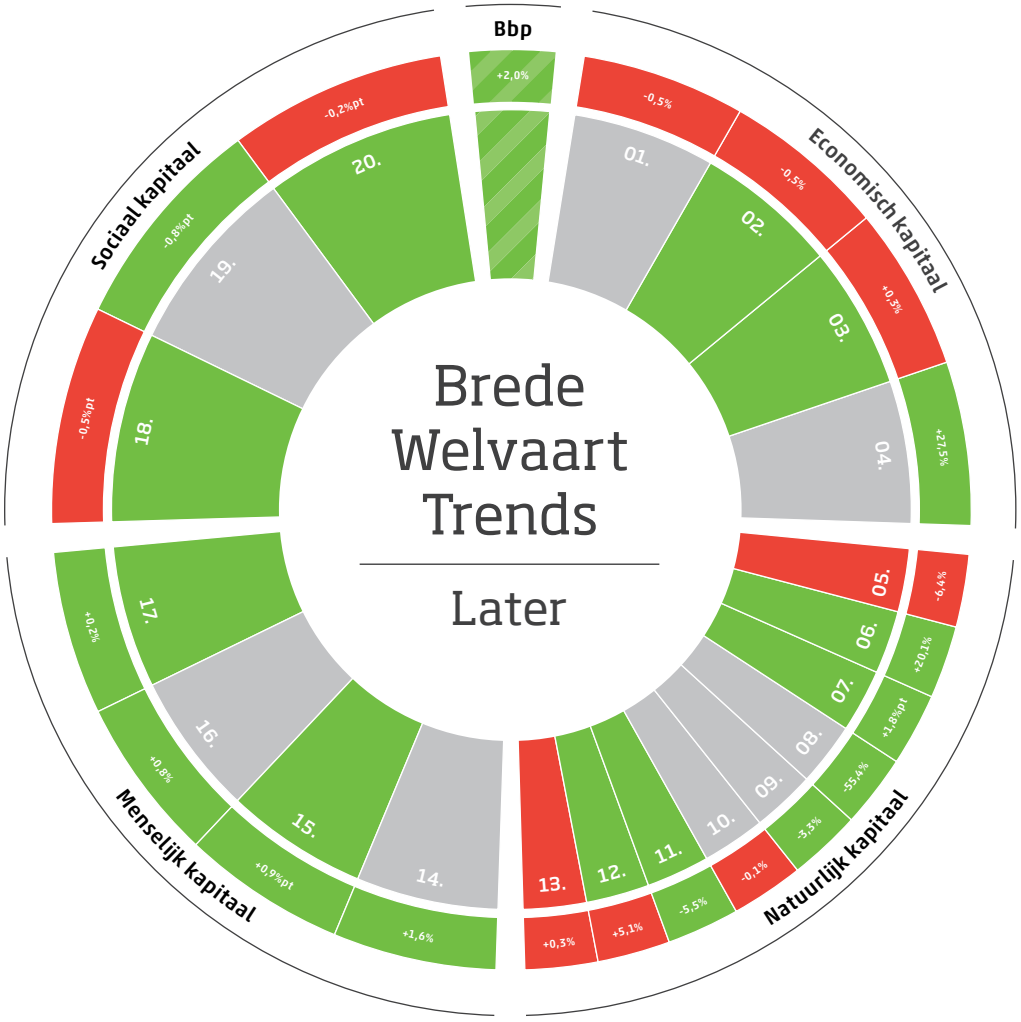

Stijging Brede Welvaart

Geen verandering

Daling Brede Welvaart

01. Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
02. Kenniskapitaalgoederenvoorraad
03. Gemiddelde schuld per huishouden
04. Mediaan vermogen van huishoudens
05. Fossiele energiereserves
06. Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit
07. Beheerde natuur in NNN
08. Fosforoverschot
09. Stikstofoverschot
10. Living Planet Index
11. Oppervlakte- en grondwaterwinning
12. Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)
13. Cumulatieve CO_2-emissies
14. Gewerkte uren
15. Hoogopgeleide bevolking
16. Gezonde levensverwachting vrouwen
17. Gezonde levensverwachting mannen
18. Vertrouwen in mensen
19. Discriminatiegevoelens
20. Vertrouwen in instituties

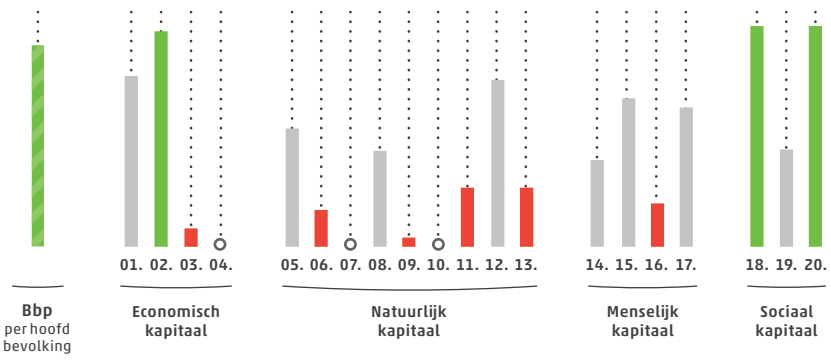

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator.

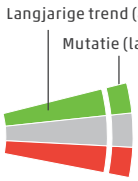
Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

Brede-welvaarttrends (BWT) 'elders' in beeld

Legenda

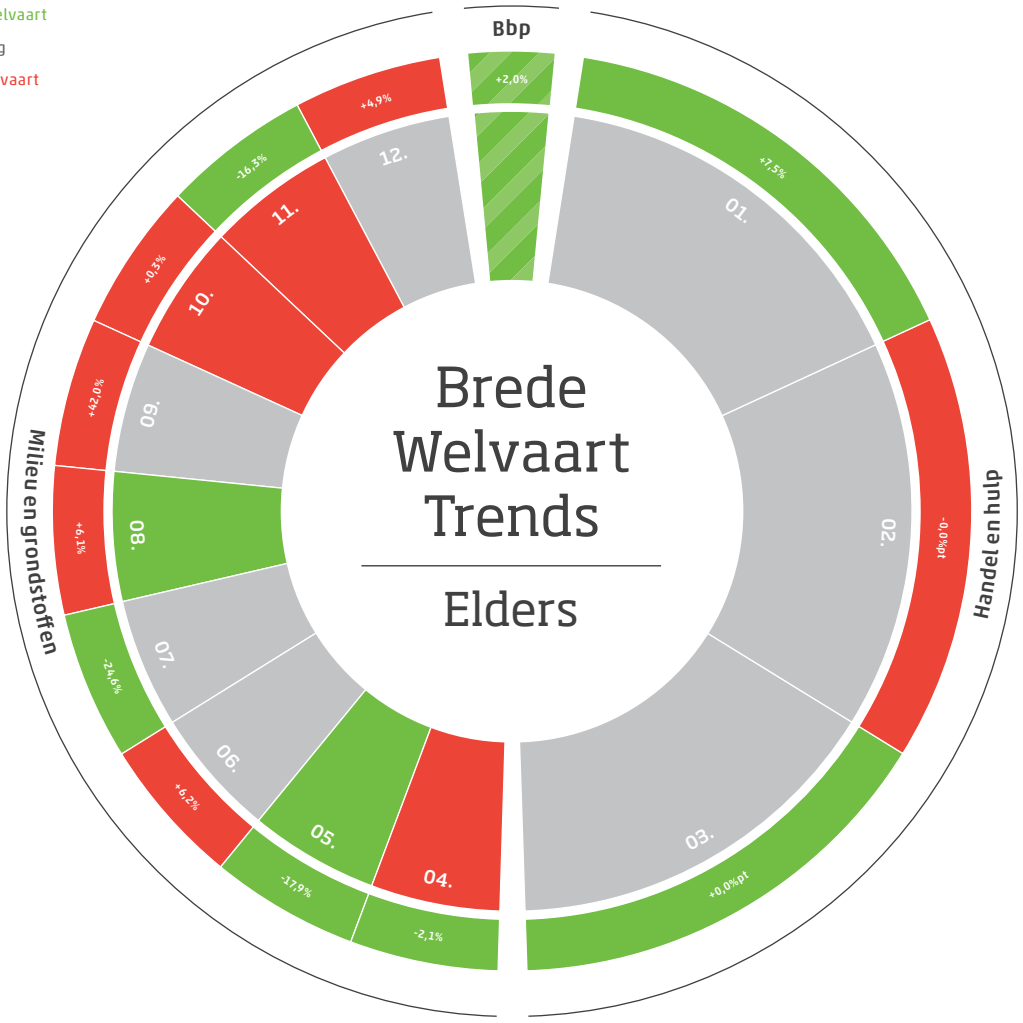

Stijging Brede Welvaart

Geen verandering

Daling Brede Welvaart

01. Totale invoer uit LDC's
02. Ontwikkelingshulp [1]
03. Overdrachten [1]
04. Invoer fossiele energiedragers
05. Invoer fossiele energiedragers uit LDC's
06. Invoer metalen
07. Invoer metalen uit LDC's
08. Invoer niet-metaal mineralen
09. Invoer niet-metaal mineralen uit LDC's
10. Invoer biomassa
11. Invoer biomassa uit LDC's
12. Broeikasgasvoetafdruk

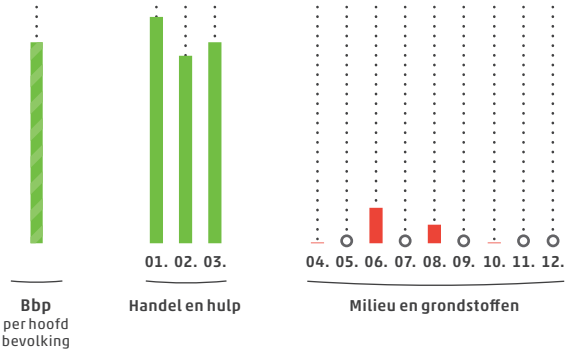

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

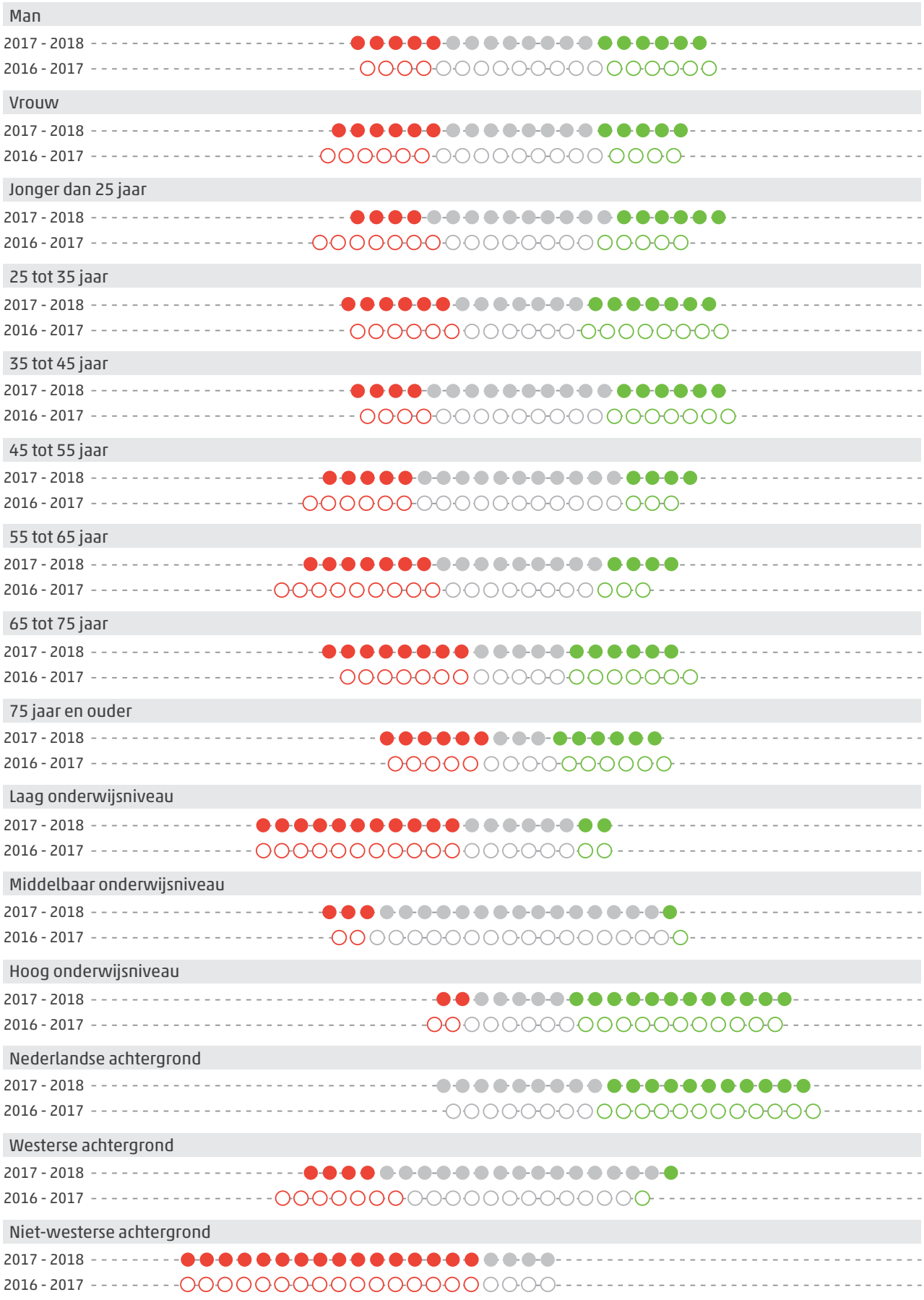

[1] Deze indicator betreft bestedingen. Een groene of rode kleur betekent hier dat er meer of minder geld is besteed, niet dat de brede welvaart is toe- of afgenomen.

Exploitatie van niet-hernieuwbare grondstoffen leidt echter tot uitputting van natuurlijke hulpbronnen.
De Nederlandse grondstoffenvoetafdruk is in 2017 groter geworden. Deze voetafdruk geeft het grondstoffenverbruik als gevolg van onze consumptie weer (onderdeel van SDG 12 Verantwoorde consumptie en productie). De totale invoer van fossiele energiedragers en biomassa in Nederland stijgt trendmatig en de import van metalen en mineralen is recentelijk toegenomen.

De brede welvaart in het 'hier en nu' verschilt vooral tussen mensen van verschillend onderwijsniveau. Meer nog dan bijvoorbeeld leeftijd en geslacht is het behaalde onderwijsniveau bepalend voor de individuele brede welvaart. Onder personen die op veel aspecten van brede welvaart gunstiger scoren dan gemiddeld zitten vooral veel hoogopgeleiden. Laagopgeleiden zijn juist oververtegenwoordigd onder mensen die op veel onderwerpen lager dan gemiddeld uitkomen. Ook de groep personen met een niet-westerse migratieachtergrond heeft op veel onderdelen een lagere brede welvaart dan gemiddeld. Individuen die tegelijk op meerdere onderdelen van de brede welvaart lager scoren dan gemiddeld komen echter bij mensen met een niet-westerse migratieachtergrond minder vaak voor dan bij laagopgeleiden.

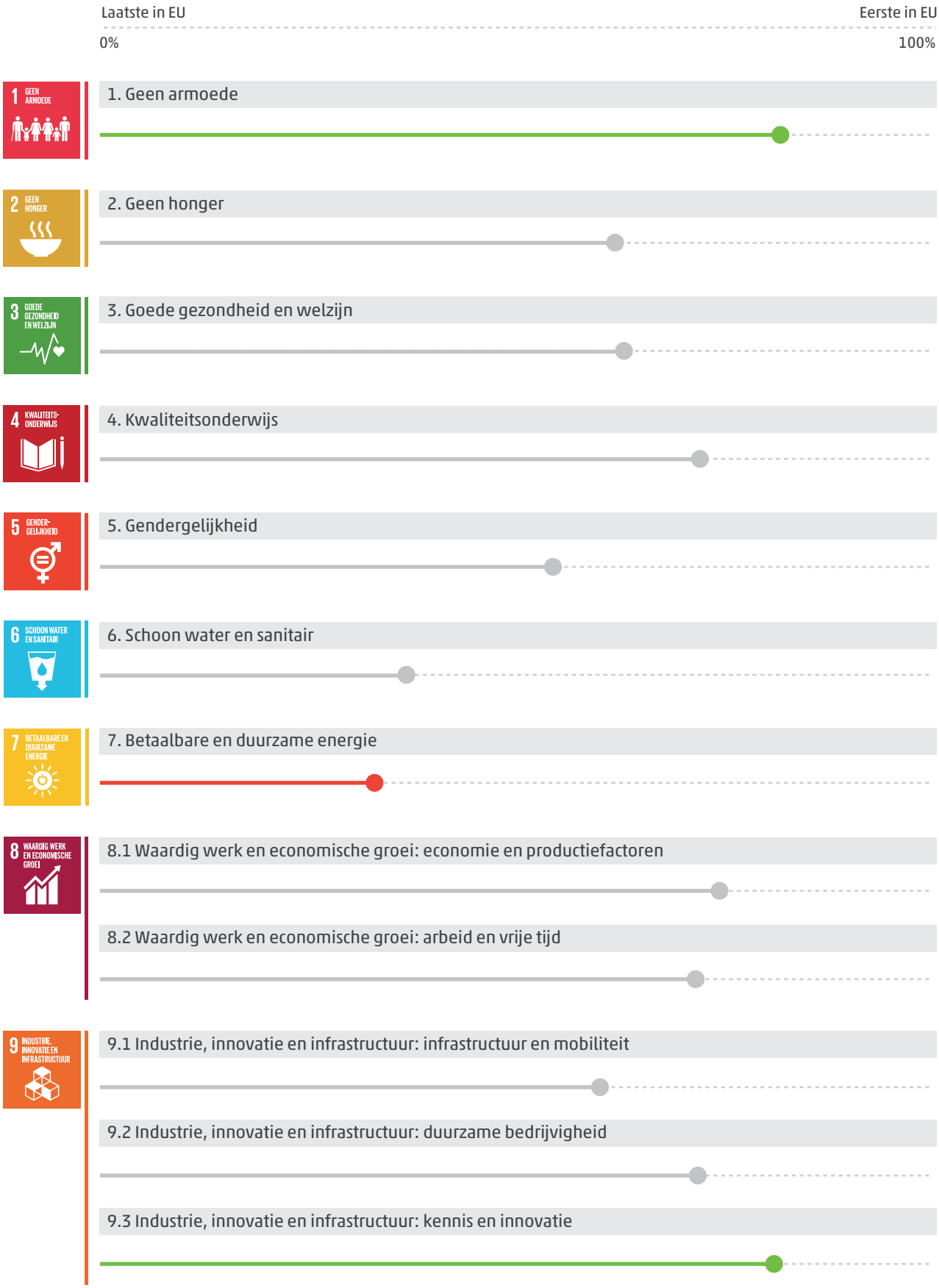
Aantal indicatoren waar bepaalde bevolkingsgroepen een significant hogere (groen) of lagere (rood) brede welvaart hebben dan het nationaal gemiddelde (grijs)

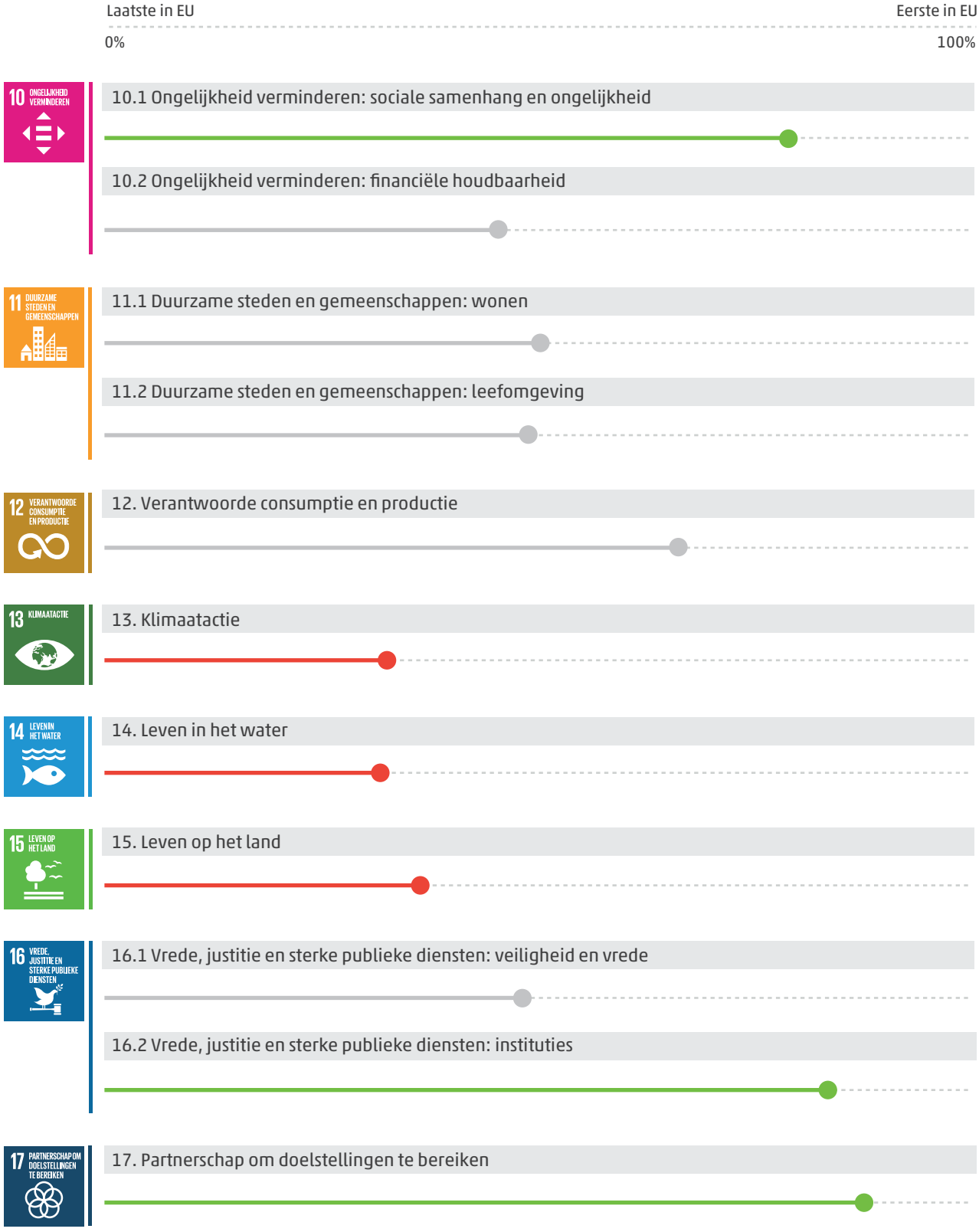

Nadat de brede welvaart 'hier en nu', 'later' en 'elders' eerst in grote lijnen is beschreven, concentreert deel 2 van de Monitor Brede Welvaart zich op concrete beleidsterreinen. Hierbij worden de Sustainable Development Goals (SDG's) als uitgangspunt genomen. Deze doelen zijn in VN-verband vastgesteld en onderschreven door 193 landen, waaronder Nederland.
Vergeleken met andere EU-landen loopt Nederland bij een aantal duurzame ontwikkelingsdoelen voorop, te weten: Geen armoede (SDG 1), Kennis en innovatie (onderdeel van SDG 9), Sociale samenhang en ongelijkheid (onderdeel van SDG 10), Instituties (onderdeel van SDG 16) en Partnerschap om doelstellingen te bereiken (SDG 17). Verder beweegt Nederland zich bij een aantal SDG's in de richting van de doelstellingen. Dit is het geval bij Geen honger (SDG 2), Schoon water en sanitair (SDG 6), Betaalbare en duurzame energie (SDG 7), Economie en productiefactoren (onderdeel van SDG 8), en Kennis en innovatie (onderdeel van SDG 9).

In de EU-vergelijking staat Nederland daarentegen in het onderste deel op het terrein van Betaalbare en duurzame energie (SDG 7), Klimaatactie (SDG 13), Leven in het water (SDG 14) en Leven op het land (SDG 15). Trendmatig is er wel progressie te zien bij Betaalbare en duurzame energie (SDG 7). De trends bij Klimaatactie (SDG 13) en Leven in het water (SDG 14) zijn grotendeels vlak, terwijl het merendeel van de trendmatige ontwikkelingen voor Leven op het land (SDG 15) neutraal zijn of zich verder van het doel af bewegen. Wat betreft de natuur laten indicatoren een wisselend beeld zien. Het areaal met bestemming beschermde natuur en natuurinclusieve landbouw neemt trendmatig toe, evenals de kwaliteit van het zoete zwemwater (SDG 6), een benadering voor de kwaliteit van het oppervlaktewater. De biodiversiteit zoals gemeten aan de hand van de Rode Lijst Index laat een afnemende trend zien, evenals de indicatoren voor vogels van het boerenland (SDG 15) en stadsvogels (SDG 11 Leefomgeving).

Positie van in Nederland binnen de EU per SDG^{plus}-doelstelling (gemiddelde positie over totale aantal gemeten indicatoren per SDG)

Laatste in EU
Eerste in EU
0%
100%
10 ONGELIJKHEID VERMINDEREN
10.1 Ongelijkheid verminderen: sociale samenhang en ongelijkheid
10.2 Ongelijkheid verminderen: financiële houdbaarheid
11 DUURZAME STEDEN EN GEMEENSCHAPPEN
11.1 Duurzame steden en gemeenschappen: wonen
11.2 Duurzame steden en gemeenschappen: leefomgeving
12 VERANTWOORDE CONSUMPTIE EN PRODUCTIE
12. Verantwoorde consumptie en productie
13 KLIMAATACTIE
13. Klimaatactie
14 LEVEN IN HET WATER
14. Leven in het water
15 LEVEN OP HET LAND
15. Leven op het land
16 VREDE, JUSTITIE EN STERKE PUBLIEKE DIENSTEN
16.1 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: veiligheid en vrede
16.2 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: instituties
17 PARTNERSCHAP OM DOELSTELLINGEN TE BEREIKEN
17. Partnerschap om doelstellingen te bereiken

1. Inleiding

Op verzoek van de Tweede Kamer heeft het kabinet het CBS gevraagd een Monitor Brede Welvaart te vervaardigen.[1] Deze Monitor Brede Welvaart wordt jaarlijks samengesteld ten behoeve van het Verantwoordingsdebat in mei. Op basis van de evaluatie van de eerste editie (CBS 2018a, 2018b) is de Monitor op een aantal punten verbeterd. De voornaamste verandering in deze tweede editie betreft de verdere integratie van de door de Verenigde Naties (VN) geformuleerde Sustainable Development Goals (duurzame ontwikkelingsdoelen) in de Monitor.
Het doel van de Monitor is om politiek en maatschappij inzicht te verschaffen in de brede welvaart, én om de stand van zaken te geven ten aanzien van de Sustainable Development Goals (SDG's). Het CBS tracht dit zo objectief mogelijk te doen. Het is aan politiek en samenleving om op basis van deze informatie keuzes te maken en prioriteiten te stellen.

1.1 Opzet publicatie

Brede welvaart wordt gedefinieerd als onze huidige kwaliteit van leven én de mate waarin deze ten koste gaat van die van generaties na ons of mensen uit andere delen van de wereld. In het eerste deel van de Monitor wordt allereerst de brede welvaart beschreven van de inwoners van Nederland 'hier en nu'. Aansluitend worden de gevolgen geschetst van ons huidig welvaartsniveau voor de brede welvaart van toekomstige Nederlandse generaties en van mensen in andere landen. Daarnaast wordt beschreven hoe de brede welvaart 'hier en nu' is verdeeld over verschillende bevolkingsgroepen.
De integratie van de SDG's krijgt gestalte in het tweede deel van de Monitor. Bij de behandeling van de beleidsthema's in de vorige editie, kwamen de SDG's al veelvuldig aan bod. In deze editie zijn de beleidsdoelen volledig opgehangen aan de 17 SDG's. De SDG's kunnen gezien worden als relevante doelstellingen op het terrein van de brede welvaart en de houdbaarheid van deze welvaart over de langere termijn. In het tweede deel (hoofdstuk 4) wordt per SDG aandacht besteed aan de geleverde inspanningen om het doel te bereiken, het tot dusverre behaalde resultaat en de perceptie van de bevolking met betrekking tot het thema.
Hieronder wordt eerst stilgestaan bij de internationale aanbevelingen en afspraken die ten grondslag liggen aan de presentatie van de brede welvaart en de SDG's in deze Monitor. Vervolgens wordt uitgebreid ingegaan op de gehanteerde definitie van brede welvaart en de onderverdeling ervan in thema's. Ten slotte wordt aandacht besteed aan de operationalisering: de concrete meting van de diverse thema's verbonden aan brede welvaart en de SDG's aan de hand van sets indicatoren.

[1] Voor verdere informatie over de opdrachtverstrekking aan het CBS en het Kamerdebat over de Monitor Brede Welvaart, zie: CBS (2017, https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/07/cbs-ontwikkelt-monitor-brede-welvaart).

1.2 Internationale aanbevelingen

De Monitor Brede Welvaart is op aanbeveling van de Tijdelijke Kamercommissie Brede Welvaart opgesteld conform de Conference of European Statisticians (CES) Recommendations on Measuring Sustainable Development (UNECE, 2014). Het CES-meetsysteem is een internationale standaard voor het meten van brede welvaart en duurzaamheid. Duurzaam wil hier zeggen dat de brede welvaart hier en nu niet ten koste gaat van die van latere generaties of andere delen van de wereld.
Met het CES-meetsysteem hebben statistische bureaus een wetenschappelijk onderbouwde 'gemeenschappelijke taal' ontwikkeld om brede welvaart in kaart te brengen. Het CES-meetsysteem is gebaseerd op het rapport van Stiglitz, Sen en Fitoussi (2009) en de wetenschappelijke inzichten die daaraan ten grondslag liggen. Inmiddels zijn de CES-aanbevelingen door circa 65 landen onderschreven en zijn statistische bureaus en internationale organisaties, waaronder de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), over de hele wereld bezig om de aanbevelingen te implementeren. De welvaartsmetingen op basis van de aanbevelingen dienen ter ondersteuning van beleid en politiek, zonder hier echter richting aan te geven.
In het CES-meetsysteem wordt de brede welvaart 'hier en nu' onderscheiden van die 'later' en 'elders'. De thema's die bij 'hier en nu' worden gemeten zijn bepaald op basis van nationale en internationale literatuur evenals enquêtes waarin burgers is gevraagd welke onderwerpen zij voor hun kwaliteit van leven belangrijk vinden. Daarbij is het tevens de vraag in hoeverre het welvaartstreven in Nederland op dit moment, een weerslag heeft op de brede welvaart van toekomstige generaties ('later') en van mensen elders in de wereld ('elders').
De SDG's zijn in 2015 opgesteld door de VN en door 193 landen ondertekend (VN, 2015). Onder de 17 SDG's hangen 169 concrete subdoelen. Deze moeten in 2030 zijn gerealiseerd.

1.3 Definitie van brede welvaart

De gehanteerde definitie luidt: brede welvaart betreft de kwaliteit van leven in het hier en nu en de mate waarin deze ten koste gaat van die van latere generaties of van die van mensen elders in de wereld. Vanuit deze definitie van brede welvaart zijn drie dashboards ontwikkeld:

- brede welvaart 'hier en nu'
- brede welvaart 'later'
- brede welvaart 'elders'

Brede welvaart 'hier en nu'

Brede welvaart 'hier en nu' betreft de persoonlijke kenmerken van mensen, de kwaliteit van de omgeving waarin zij leven en meer in het algemeen hun materiële welvaart en welzijn. Juist omdat welvaart een breed begrip is, wordt een groot aantal thema's in het 'hier en nu'-dashboard onderscheiden. Elk thema behelst specifieke indicatoren waarmee een beeld geschetst kan worden van de ontwikkelingen binnen het thema.

De acht hoofdthema's met betrekking tot de brede welvaart 'hier en nu' zijn:

- Welzijn: in bespiegelingen over de brede welvaart staat welzijn centraal. Welzijn is hier gedefinieerd als de waardering voor het eigen leven en wordt gemeten middels de mate waarin mensen tevreden zijn met hun leven en de persoonlijke welzijnsindex, die acht aspecten van het leven combineert tot een overkoepelend cijfer over welzijn.
- Materiële welvaart: de materiële welvaart wordt gevormd door het inkomen dat mensen te besteden hebben, en de goederen en diensten die zij met dit inkomen kunnen aanschaffen en waarmee zij invulling en kleur kunnen geven aan hun leven.
- Gezondheid: gezondheid is bepalend voor de kwaliteit van leven. Een (chronische) ziekte beperkt iemands mogelijkheden om deel te nemen aan de samenleving. De levenskwaliteit wordt ook in belangrijke mate bepaald door (gezonde) voeding. Een van de grootste problemen op dat vlak is momenteel dat van overgewicht.
- Arbeid en vrije tijd: brede welvaart hangt voor veel mensen sterk af van het hebben van betaald werk. Daar staat tegenover dat vrije tijd grote invloed heeft op de levenskwaliteit die mensen ervaren. Werk en vrije tijd moeten dan ook in balans zijn. Een goede opleiding is essentieel voor het hebben van goede kansen op de arbeidsmarkt.
- Wonen: een goed dak boven het hoofd is een van de allereerste levensbehoeften. Nederlanders geven een substantieel deel van hun inkomen uit aan hun huis.
- Samenleving: een samenleving waaraan iedereen kan deelnemen en waarin mensen kunnen vertrouwen op elkaar en op instituties als de overheid en het rechtssysteem vormt ook een onderdeel van brede welvaart. Ook de omvang en kwaliteit van sociale contacten en daarmee de mate waarin mensen in het maatschappelijk leven participeren, is een belangrijk welvaartsaspect.
- Veiligheid: misdaad grijpt direct in op de kwaliteit van leven van slachtoffers. Zowel feitelijk risico op slachtofferschap als het gevoel van (on)veiligheid doen ertoe.
- Milieu: schone lucht, schoon drink- en oppervlaktewater, voldoende (gezonde) natuur en biodiversiteit, alsmede een onvervuilde bodem zijn belangrijke levensbehoeften. Hoge fijnstofconcentraties in de lucht kunnen tot ernstige gezondheidsklachten leiden, zoals astma en COPD. In een dichtbevolkt land als Nederland is het ook belangrijk dat bepaalde gebieden er primair zijn voor de natuur, zodat flora en fauna zich daar kunnen handhaven en goed kunnen ontwikkelen.

Brede welvaart 'later'

Brede welvaart 'later' betreft de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken als de huidige generatie. De keuzes die alle Nederlanders gezamenlijk maken in het hier en nu hebben consequenties voor de volgende generaties in Nederland. Om de kwaliteit van leven op peil te houden zijn allerlei hulpbronnen nodig, deze worden hier aangeduid met 'kapitaal'. Onderscheiden wordt economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal. De hoeveelheid kapitaal per inwoner moet op zijn minst gelijk blijven, willen volgende generaties een zelfde niveau van welvaart kunnen bereiken.

De vier soorten kapitaal voor de brede welvaart 'later' zijn:

- Economisch kapitaal: dit omvat de machines en werktuigen, de ICT, het kenniskapitaal en de infrastructuur die nodig zijn voor het opbouwen van materiële welvaart en het genereren van economische groei. Het gaat hier om fysieke kapitaalgoederen die vooral voor het economisch proces van belang zijn. Ook het kenniskapitaal, onder andere gevoed door de investeringen in onderzoek en ontwikkeling, is belangrijk voor het functioneren van de Nederlandse economie. Schuld wordt gezien als negatief economisch kapitaal.
- Natuurlijk kapitaal: dit betreft niet alleen grondstoffenvoorraden (voor Nederland vooral fossiele energiedragers zoals aardolie en aardgas), maar ook de kwaliteit van natuur en milieu. Hieronder vallen biodiversiteit (gemeten aan de hand van de Living Planet Index, een maatstaf voor soortenrijkdom), de algemene kwaliteit van de atmosfeer (samenhangend met CO_2-emissies) en de lokale kwaliteit van bodem, water en lucht. Ook de capaciteit aan hernieuwbare vormen van energie wordt onder het natuurlijk kapitaal geschaard, omdat hiermee zowel de intering op niet-hernieuwbare energiebronnen als de uitstoot van broeikasgassen kan worden tegengegaan. Natuurlijk kapitaal vormt een eerste levensvoorwaarde.
- Menselijk kapitaal: hierbij staat de factor arbeid centraal. Het omvat het aantal uren dat mensen werken evenals de kwaliteit van het arbeidspotentieel afgemeten aan gezondheid en opleidingsniveau. Dit zijn tevens aspecten die de productiviteit van arbeid mede bepalen.
- Sociaal kapitaal: dit geeft de kwaliteit van sociale verbanden in de samenleving weer. Het wordt gemeten als de omvang van het vertrouwen dat burgers hebben in elkaar en in de belangrijkste instituties. Naast het vertrouwen van alle burgers wordt ook gekeken naar het vertrouwen tussen verschillende groepen onderling, aan de hand van een indicator over discriminatiegevoelens. Deze beschrijft in hoeverre mensen zich onderdeel voelen van bepaalde groepen in de samenleving die ervaren dat zij niet volledig aan het maatschappelijk proces kunnen deelnemen of in hun hoedanigheid niet volledig worden geaccepteerd.

Brede welvaart 'elders'

Brede welvaart 'elders' betreft de effecten van Nederlandse keuzes op banen, inkomens, (niet-hernieuwbare) hulpbronnen en het milieu in andere landen. Veel keuzes die Nederlanders maken, hebben consequenties voor mensen in andere landen. De goederen en diensten die in Nederland worden ingevoerd, zijn veelal in andere landen geproduceerd. Dat levert elders banen en inkomens op. Het legt echter ook een druk op de (niet-hernieuwbare) hulpbronnen en het milieu in die landen. In navolging van het rapport van de Commissie Brundtland (WCED, 1987) wordt bijzondere aandacht besteed aan de armste landen in de wereld. Dit is vertaald naar de 48 armste landen in de wereld volgens criteria van de VN, de least developed countries (LDC's).

De hoofdthema's met betrekking tot de brede welvaart 'elders' zijn:
- Handel: de handel die Nederland met andere landen drijft, kan de welvaart in die landen vergroten.
- Ontwikkelingssamenwerking en overdrachten: ontwikkelingshulp die Nederland geeft aan ontwikkelingslanden, kan de brede welvaart in die landen vergroten. Hetzelfde geldt voor gelden die migranten overmaken aan familieleden in hun land van herkomst. Overigens kan worden aangetekend dat deze overdrachten niet noodzakelijkerwijs tot een grotere welvaart leiden, aangezien deze gelden niet altijd effectief worden besteed.

Handel en hulp zijn samengenomen als één thema:
- Milieu en grondstoffen: niet-hernieuwbare hulpbronnen worden ingevoerd en (hier of elders) gebruikt om goederen en diensten te produceren. Dit gebruik leidt tot een uitputting van deze hulpbronnen in het buitenland. Dit heeft vooral een grote impact op de (latere) welvaart in de armste landen. De goederen en diensten die uit andere landen worden ingevoerd zijn zoals gezegd elders geproduceerd. Die productie kan aldaar gepaard gegaan zijn met bijvoorbeeld CO_2-emissies. Deze emissies, die direct gerelateerd zijn aan de Nederlandse consumptie, zijn mede bepalend voor de broeikasgasvoetafdruk van Nederland.

1.4 Het meten van brede welvaart en de SDG's

Hoofdlijnen

Een eerste, essentiële keuze die bij het meten van brede welvaart gemaakt moet worden, is of deze kan worden uitgedrukt in één getal. Dit zou op zich erg handig zijn. Hiermee zou bijvoorbeeld kunnen worden nagegaan in hoeverre de groei van het bruto binnenlands product (bbp) gepaard gaat met een grotere brede welvaart. Het is echter niet mogelijk de diverse uiteenlopende welvaartsaspecten op een objectieve wijze te combineren in één indicator. Welk gewicht zouden we immers moeten toekennen aan uiteenlopende zaken als gezonde overheidsfinanciën, gezondheid, natuur, veiligheid en onderwijs, om maar een paar belangrijke aspecten van welvaart te noemen? Verschillende groepen van burgers, politieke partijen en maatschappelijke organisaties

zullen deze uiteenlopende aspecten immers anders wegen.
Los van de kwestie van het vaststellen van gewichten, zou een enkelvoudig cijfer voor de brede welvaart ook geen recht doen aan de materie. Het gaat immers om brede welvaart. Een situatie van een zwakker wordend onderwijs bij een stijgende veiligheid is een andere dan die van een beter wordend onderwijs bij een dalende veiligheid, ook al zou het eindcijfer voor de brede welvaart in beide situaties hetzelfde zijn. Juist de afzonderlijke, zeer diverse aspecten van de brede welvaart moeten in ogenschouw worden genomen om een totaalindruk te verkrijgen.
Om deze redenen én in navolging van aanbevelingen gedaan in de internationale statistische wereld, is er in de Monitor Brede Welvaart dan ook voor gekozen de uiteenlopende welvaartsaspecten niet in één indicator samen te vatten. In deze Monitor worden dan ook vele indicatoren gepresenteerd, gerangschikt in de drie dimensies en hun onderliggende thema's. Het beeld van de stand en de ontwikkeling van de brede welvaart wordt gegeven door al deze indicatoren tezamen.
Ook de Sustainable Development Goals (SDG's) zijn veelzijdig. Deze 17 globale duurzame ontwikkelingsdoelen zijn elk voorzien van meerdere subdoelen. In totaal zijn er 169 subdoelstellingen. Bezien vanuit de Nederlandse context bestaat een aantal van de SDG's uit gemengde beleidsthema's. De beschrijving van de stand van zaken met betrekking tot de SDG is in zo'n geval gesplitst. In totaal worden de SDG's beschreven in 23 beleidsthema's. Basis voor de monitoring van deze thema's vormen de indicatoren waarin de subdoelstellingen kunnen worden uitgedrukt. Omdat niet al deze indicatoren voorhanden zijn, én om een verbinding te leggen met brede welvaart, worden de indicatoren aangevuld met indicatoren die afkomstig zijn uit het CES-raamwerk. Zo ontstaat er de zogenaamde SDG^{plus}-dataset.
Zowel bij de brede-welvaarttrends als bij de SDG's wordt voor de indicatoren de meest recente stand gegeven, alsmede de trend over de periode 2011-2018. Bij de brede-welvaarttrends presenteert het CBS ook de meest recente jaarmutatie. Ook wordt voor veel indicatoren aangegeven welke positie Nederland inneemt in de Europese Unie (EU). Voor zowel de trend als de positie in de EU wordt ook een kwalificatie gegeven. Voor de trend is dat positief (groen), neutraal (grijs) of negatief (rood). Voor de positie is dat hoog (groen), midden (grijs) of laag (rood).
Soms kunnen positieve ontwikkelingen op het ene terrein gepaard gaan met negatieve ontwikkelingen op het andere terrein. Zo kan het stimuleren van economische groei een hogere uitstoot van schadelijke stoffen tot gevolg hebben. Andersom kunnen maatregelen die erop gericht zijn om bijvoorbeeld de broeikasgasuitstoot te verkleinen, leiden tot een lagere economische groei. De Monitor doet in dergelijke gevallen nadrukkelijk geen uitspraken over welke ontwikkelingen het meest wenselijk zijn. Bij de indicatoren in de dashboards wordt bij het bepalen van trend en positie uit gegaan van het primaire of eerste-orde-effect op de brede welvaart. Het is aan politiek en samenleving om keuzes te maken en prioriteiten te stellen.

De selectie van indicatoren

De indicatoren horend bij de thema's die raken aan brede welvaart zijn geselecteerd aan de hand van het conceptuele raamwerk dat het CES-meetsysteem biedt. Dit is gedaan om een duidelijke en traceerbare link te houden met dit internationale en breed geaccepteerde conceptuele raamwerk. Iedere indicator in de Monitor Brede Welvaart is relevant binnen een thema uit het raamwerk.

De ontwikkelingen en standen die de indicatoren geven, worden gepresenteerd in hoofdstuk 2 (Brede-welvaarttrends). Het betreft gemiddelden of totalen voor heel Nederland.
In hoofdstuk 3 wordt de verdeling over bevolkingsgroepen gepresenteerd voor indicatoren uit het dashboard voor de brede welvaart 'hier en nu'. Waar het niet mogelijk was om indicatoren over de gekozen bevolkingsgroepen uit te splitsen, is een alternatieve indicator geselecteerd of is het betreffende thema niet meegenomen.
In hoofdstuk 4 wordt een set indicatoren gebruikt die een indruk moet geven hoe Nederland zich in het licht van de 17 SDG's in de Nederlandse beleidscontext ontwikkelt. Hier wordt het conceptuele onderscheid tussen de dimensies 'hier en nu', 'later' en 'elders' losgelaten en maar worden de indicatoren per beleidsthema, per SDG, gerangschikt. Hierbij zijn de volgende categorieën indicatoren opgenomen:

- Indicatoren van de SDG's die voor de Nederlandse context relevant zijn. Hierbij wordt voortgebouwd op eerder werk dat het CBS op het gebied van de SDG's heeft uitgevoerd (CBS 2016a, 2018c). Ook in de huidige editie zijn nog niet alle voor Nederland relevante SDG's opgenomen. Voor een aantal indicatoren moet aanvullend dataonderzoek worden verricht omdat de datakwaliteit niet voldoende is om te worden ingepast in de systematiek van de Monitor Brede Welvaart. Zo is niet altijd 'tijdige' informatie voor handen; in een aantal gevallen is de meest recente informatie slechts beschikbaar voor 2016 of 2017. Daarnaast beschikt het CBS ook niet altijd over goede tijdreeksen, die noodzakelijk zijn om na te gaan in hoeverre indicatoren een significant stijgende of dalende trend vertonen. Daarbij valt ook op dat er een grote nadruk ligt op 'hier en nu'-indicatoren, terwijl indicatoren die iets zeggen over het gebruik van hulpbronnen minder sterk vertegenwoordigd zijn. Daarnaast zijn relatief veel 'inputindicatoren' opgenomen in de SDG-lijst, maar zijn indicatoren die iets zeggen over de uitkomsten dunner gezaaid.

- Vrijwel alle indicatoren waarmee in hoofdstuk 2 de staat van de brede welvaart is beschreven en die aan het CES-raamwerk zijn ontleend. Hierbij zijn sommige beleidsthema's beter gedekt dan andere. Deze CES-indicatoren zijn toegevoegd om de balans in de indicatorenset te waarborgen.

- Aanvullende indicatoren met betrekking tot middelen die worden ingezet, de mogelijkheden die dit creëert, het gebruik dat van mogelijkheden wordt gemaakt, de uitkomsten die aan dat gebruik zijn gerelateerd en de beleving van burgers.

Het is onmogelijk om alle beschikbare indicatoren, meer dan 400 in totaal, uitgebreid te beschrijven. De Monitor zou een encyclopedische omvang krijgen en daarmee zijn doel voorbij schieten. De beslissing of de uitkomsten van een indicator in de tekst worden beschreven is daarom gebaseerd op heldere en technische criteria. Zo worden bijvoorbeeld alleen indicatoren behandeld die door de tijd heen een significant dalende of stijgende trend vertonen. Wel worden alle indicatoren beschreven waarvoor nationaal of internationaal beleidsdoelen zijn vastgesteld. De volledige lijst van criteria staat beschreven in een aparte notitie (CBS, 2019a).

Het CBS is met name het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) zeer erkentelijk voor de indicatoren die zij hebben aangeleverd voor het 'hier en nu'-dashboard in hoofdstuk 2 ('ervaren regie over het eigen leven' en 'gedeelde normen en waarden'). In hoofdstuk 4 is ook nog een indicator van het SCP opgenomen, te weten het percentage kinderen tot en met 12 jaar levend in een huishouden met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium.

Kwaliteit van de data

Datakwaliteit is een belangrijk criterium bij het selecteren van indicatoren. Dit betreft de validiteit ten aanzien van het thema, de betrouwbaarheid van de beschikbare bronnen, de volledigheid en internationale vergelijkbaarheid van gegevens en de interne consistentie door de tijd. Het is van belang dat een indicator ook voor de andere EU-landen beschikbaar is, aangezien de positie van Nederland op de EU-ranglijst voor de verschillende welvaartsthema's een belangrijk onderdeel van deze Monitor is. Indicatoren die ook voor uiteenlopende demografische groepen beschikbaar zijn (zoals voor jongeren en ouderen, mannen en vrouwen, hoogopgeleiden en laagopgeleiden) verdienen de voorkeur. Daarmee kunnen namelijk ook verdelingsaspecten van brede welvaart worden beschreven, zoals in hoofdstuk 3 van deze Monitor.
Aan de selectie van indicatoren is veel aandacht besteed en dan met name aan de tijdige beschikbaarheid van indicatoren. Soms zijn goede indicatoren wel beschikbaar, maar ligt het meest recente cijfer te ver terug in de tijd om relevant te zijn voor een publicatie die bestemd is voor een Kamerdebat. Om de tijdigheid van de indicatoren te verbeteren, zijn forse inspanningen verricht om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk informatie voor het meest recente jaar (in deze editie: 2018) beschikbaar is. In sommige gevallen zijn deze cijfers gemarkeerd met een noot (A). Dit betekent dat het CBS een eerste indicatie van het cijfer voor 2018 heeft gebruikt om het politieke debat te faciliteren. De kans bestaat dat dit snelle cijfer bij latere publicatie nog bijgesteld wordt. In volgende edities van de Monitor Brede Welvaart zal een nog groter aantal indicatoren voor het meest recente verslagjaar beschikbaar worden gemaakt.
In een zeer beperkt aantal gevallen is een indicator opgenomen waarvoor het aantal datapunten ontoereikend is om een trend te kunnen berekenen. Bij deze indicatoren is in de dashboards noot (B) geplaatst, zodat herkenbaar is dat het in die gevallen niet gaat om een stabiele of neutrale trend maar om het ontbreken van een trendmeting.
Doordat in deze publicatie standaardmethoden voor de berekening van ontwikkelingen en jaarmutaties worden toegepast op alle indicatoren, is het mogelijk dat er afwijkingen ten opzichte van andere CBS-publicaties optreden.
Voor deze Monitor is de gegevensverzameling afgesloten op 8 maart 2019. Niet alle in deze publicatie opgenomen data zijn van het CBS afkomstig. In de metadata worden de exacte bronnen steeds vermeld. Hiertoe publiceert het CBS maatwerktabellen met alle gebruikte datareeksen op de website. Daarnaast is deze publicatie ook elektronisch beschikbaar via https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2019/.

Deel 1

Brede welvaart in Nederland

2. Brede-welvaarttrends

In het maatschappelijke debat is het (bbp) de dominante economische indicator. Brede welvaart gaat echter om meer dan economie. Mensen hechten ook veel waarde aan zaken als gezondheid, onderwijs, sociale contacten, culturele identiteit, betrouwbare politiek en goed bestuur. Daarnaast stellen politici, beleidsmakers, bedrijven en burgers zich in toenemende mate de vraag of het huidige welvaartsniveau op de lange termijn wel houdbaar is. Met de keuzes die we in Nederland maken, hebben we bovendien invloed op de brede welvaart van mensen in andere landen. Politici, beleidsmakers en burgers hebben behoefte aan goede informatie over de brede welvaart in Nederland. In de Monitor Brede Welvaart presenteert het CBS een verzameling indicatoren die de relevante aspecten van brede welvaart op een systematische manier in kaart brengt.

2.1 Presentatie brede-welvaarttrends (BWT)

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord hoe het staat met de brede welvaart in Nederland. Deze is gedefinieerd als de kwaliteit van leven van de huidige inwoners van Nederland en de mate waarin die invloed heeft op de welvaart van latere generaties hier te lande en die van mensen elders in de wereld. Brede welvaart kent dan ook drie dimensies: 'hier en nu', 'later' en 'elders'.
Het antwoord op de vraag hoe het met onze brede welvaart is gesteld, is niet eenduidig te geven. Het wordt gevormd door de veelheid aan indicatoren af te gaan die verbonden zijn aan de drie brede-welvaartsdimensies. In paragraaf 2.2 wordt ingegaan op het totaalbeeld dat hieruit oprijst én op de beelden voor de drie afzonderlijke dimensies. In de paragrafen hierna wordt meer in detail ingegaan op de vele aspecten van brede welvaart.
In sommige gevallen wordt een thema met slechts één indicator beschreven, in andere gevallen met meerdere. Het aantal indicatoren dat is meegenomen in de beschrijving zegt niets over het belang van dat thema, maar slechts iets over de veelzijdigheid ervan. Sommige thema's raken namelijk aan meerdere maatschappelijke aspecten, waardoor een groter aantal indicatoren nodig is voor de beschrijving.
Bij de presentatie van brede welvaart in deze Monitor spelen visualisaties een grote rol. De basisvisualisaties zijn de drie 'wielen', gepresenteerd in paragraaf 2.2. De wielen, inclusief staven die de positie van Nederland in Europa aangeven, zijn verbonden aan de drie dimensies 'hier en nu', 'later' en 'elders'. Van elk van deze dimensies is een aantal leidende thema's opgenomen. Welke thema's bij de meting van het fenomeen brede welvaart moeten worden meegenomen is door het CBS met andere statistische experts vastgelegd in de CES Recommendations (UNECE, 2014).
De opgenomen thema's tellen een wisselend aantal indicatoren, maar hebben in de visualisaties ieder een even grote omvang. Het is immers niet aan het CBS om te bepalen welke thema's meer of minder belangrijk zijn in het maatschappelijk debat. Deze vraag laat het CBS aan politiek en samenleving.
Hoe het ervoor staat met de diverse thema's uit het raamwerk wordt gemeten aan de hand van een of meer indicatoren. De selectie van indicatoren en de statistische methoden waarmee de dashboards zijn samengesteld worden beschreven in de

toelichting bij deze Monitor (CBS 2019a). Dit geldt ook voor de beslisregels die zijn gebruikt voor het opnemen van waarnemingen in de tekst.
Bij de selectie van indicatoren spelen praktische overwegingen ook een rol. Voor indicatoren moeten data beschikbaar zijn of kunnen worden gemaakt. Niet voor alle aspecten van brede welvaart zijn de ideale indicatoren voorhanden. Waar cijfers speciaal zijn gemaakt ten behoeve van de Monitor Brede Welvaart, is dit in de toelichting bij de betreffende dashboards aangegeven met een noot (A). Deze cijfers geven een eerste indicatie. Om overal cijfers voor 2018 te kunnen opnemen, zijn ramingen gemaakt bij de indicatoren met betrekking tot de invoer en de broeikasgasvoetafdruk in het 'elders'-dashboard. Voor sommige indicatoren is de internationale vergelijking gedaan op basis van data die conceptueel afwijken van de Nederlandse data die zijn gebruikt om de trendmatige ontwikkeling in kaart te brengen.
Van de diverse indicatoren wordt de meest recente ontwikkeling ten opzichte van het voorgaande jaar gegeven, alsmede een kwalificatie van de trend over de jaren 2011–2018. Ook wordt de positie van Nederland in de EU-28 gegeven; hierbij is het meest recente jaar genomen met voldoende observaties. Waar niet voor alle landen uit de EU (recente) data beschikbaar waren, is vergeleken met een kleiner aantal lidstaten.

Kleurcodes

De Monitor gebruikt kleuren om de resultaten van verschillende indicatoren vergelijkbaar te maken.

Voor trends is de betekenis van de kleuren:	Voor posities is de betekenis van de kleuren:
GROEN	GROEN
De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart.	Nederland staat in het bovenste kwart van de EU-ranglijst.
GRIJS	GRIJS
De trend stijgt of daalt niet significant. (In de dashboards is deze kleur weggelaten.)	Nederland staat in het midden van de EU-ranglijst.
ROOD	ROOD
De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart.	Nederland staat in het onderste kwart van de EU-ranglijst.

Wanneer Nederland voor een indicator een trend heeft die zich beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart, dan wordt dit aangegeven met rood. Dit geldt ook als Nederland binnen Europa een lage positie inneemt ten aanzien van de brede welvaart op het betreffende onderdeel, te weten in het laagste kwart. Een groene trend of een groene positie wijst op een trendmatige stijging van de brede welvaart, dan wel een hoge positie binnen de EU (bij het hoogste kwart). Grijs geeft aan dat de trend niet stijgend of dalend is, of dat Nederland een middenpositie inneemt (boven het laagste kwart, beneden het hoogste kwart).

De associatie van groen met positief en rood met negatief geldt niet voor de zogenaamde input-indicatoren, te weten de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking en de inkomensoverdrachten van migranten aan familie in het land van herkomst. Hier geven de kleuren groen en rood slechts aan of trends in statistisch opzicht stijgen of dalen. Hier worden geen uitspraken gedaan of die ontwikkelingen vanuit een welvaartsoptiek als een toenemende of dalende welvaart kunnen worden opgevat.

NB: bij het bepalen van de kleurcodes is alleen gekeken naar de eerste-orde-effecten. Zo is een stijging van de individuele consumptie in de eerste orde goed voor de consument. In de tweede orde kan hogere consumptie gepaard gaan met milieuvervuiling, obesitas, waterverbruik en CO_2-uitstoot in andere landen, enzovoorts. Om hier op een of andere manier rekening te houden in de Monitor, is te complex.

2.2 Samenvattend beeld

Langetermijntrends en positie binnen Europa

Actuele beeld

Het beeld dat voortvloeit uit de brede-welvaarttrends is overwegend positief. Er zijn meer groene trends en posities dan rode. Vooral de Europese vergelijking van de brede welvaart in het 'hier en nu' valt voor Nederland erg gunstig uit. Bij meer dan de helft van de indicatoren waarvoor de positie bekend is, zit Nederland in de Europese kopgroep, slechts bij één indicator staat Nederland laag. Ook de trendmatige ontwikkeling van de brede welvaart 'hier en nu' is eerder positief dan negatief, al is er een noemenswaardig aantal negatieve trends. Deze vallen met name onder het thema 'Arbeid en vrije tijd'. Hoewel Nederland er op dit punt Europees gezien goed voorstaat, is er groeiende ontevredenheid met het werk en de vrije tijd, en staan er meer files. Overigens kan dit te maken hebben met het feit dat de economie goed draait en er veel werk is.

De trendmatige ontwikkeling van onze brede welvaart 'later' is ook zonder meer positief: slechts twee negatieve trends tegen tien positieve. Wel valt op dat de Europese vergelijking op dit punt een stuk slechter uitvalt dan bij de brede welvaart 'hier en nu'. Met name qua natuurlijk kapitaal neemt Nederland een tamelijk zwakke positie in binnen Europa. Voor een deel weerspiegelt dit een relatief laag percentage hernieuwbare energie en een relatief hoge CO_2-uitstoot.

Qua brede welvaart 'elders' zijn de conclusies minder gunstig: meer negatieve dan positieve trends en posities binnen Europa. Deze hangen eigenlijk allemaal samen met de grote hoeveelheid handel die wij voeren met andere landen, in het bijzonder de allerarmste landen. Deze boeten hierdoor in aan niet-hernieuwbare grondstoffen. De andere kant van de medaille is dat deze landen, net als Nederland zelf, ook welvaart genereren uit deze handel. Qua handel en ook qua hulp (per inwoner) staat Nederland Europees gezien dan ook in de bovenste regionen.

Kenteringen

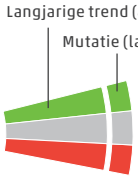
Bij twee onderdelen van de brede welvaart in het 'hier en nu' sloeg de trend om, ten ongunste. Het tijdverlies door files en vertragingen stijgt nu trendmatig, waar het eerder stabiel was. De tevredenheid met de eigen woning neemt nu trendmatig af, en was tot nu toe stabiel. Deze verslechteringen zijn waarschijnlijk niet los te zien van de economische verbeteringen van de laatste jaren: deze hebben tot drukte geleid op het wegennet en schaarste op de woningmarkt.

Qua brede welvaart 'elders' waren er drie trendomslagen, waarvan twee ten faveure. De invoer van fossiele brandstoffen uit de armste landen vertoont nu een trendmatige daling. Eerder was de trend stabiel. In 2018 daalde de invoer met iets minder dan 20 procent. De invoer van fossiele brandstoffen wordt in het licht van brede welvaart gezien als een intering op hulpbronnen elders in de wereld. Bij ontwikkelingshulp is de voorheen dalende trend nu neutraal.

De broeikasgasvoetafdruk laat een omslag zien van een voorheen trendmatige daling, naar een neutrale trend nu. Dit wordt veroorzaakt door de recente groei van de voetafdruk, die een maat is voor de totale broeikasgasemissies in binnen- en buitenland gerelateerd aan de Nederlandse consumptie. In 2018 nam deze met bijna 5 procent toe.

2.2.1 Brede-welvaarttrends (BWT) 'hier en nu' in beeld

Legenda

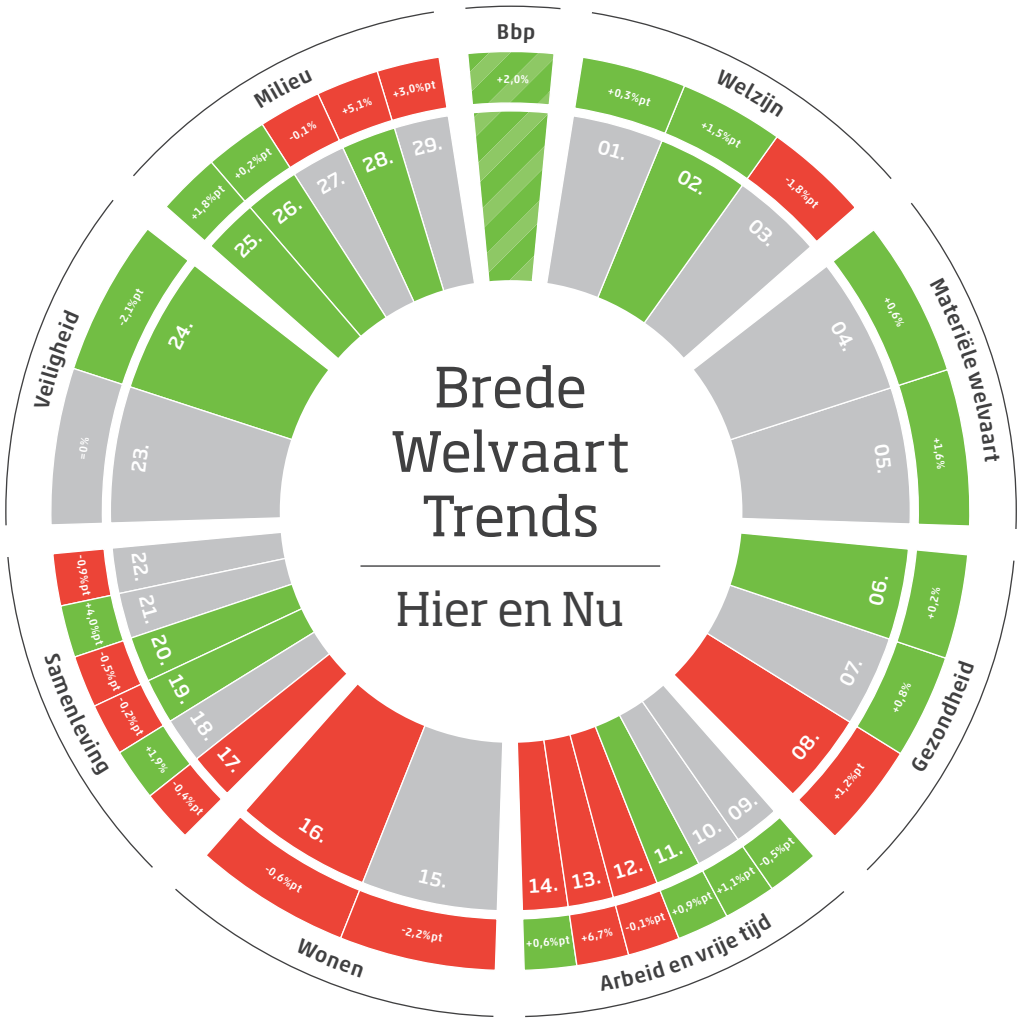

Stijging Brede Welvaart

Geen verandering

Daling Brede Welvaart

01. Tevredenheid met het leven
02. Persoonlijke welzijnsindex
03. Ervaren regie over het eigen leven
04. Mediaan besteedbaar inkomen
05. Individuele consumptie
06. Gezonde levensverwachting mannen
07. Gezonde levensverwachting vrouwen
08. Overgewicht
09. Langdurige werkloosheid
10. Nettoarbeidsparticipatie
11. Hoogopgeleide bevolking
12. Tevredenheid met vrije tijd
13. Tijdverlies door files en vertraging
14. Tevredenheid met werk (werknemers)
15. Kwaliteit van woningen
16. Tevredenheid met woning
17. Contact met familie, vrienden of buren
18. Inspraak en verantwoordingsplicht
19. Vertrouwen in instituties
20. Vertrouwen in mensen
21. Ontwikkeling normen en waarden
22. Vrijwilligerswerk
23. Vaak onveilig voelen in de buurt
24. Slachtofferschap van misdaad
25. Beheerde natuur in NNN
26. Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
27. Living Planet Index
28. Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)
29. Milieuproblemen

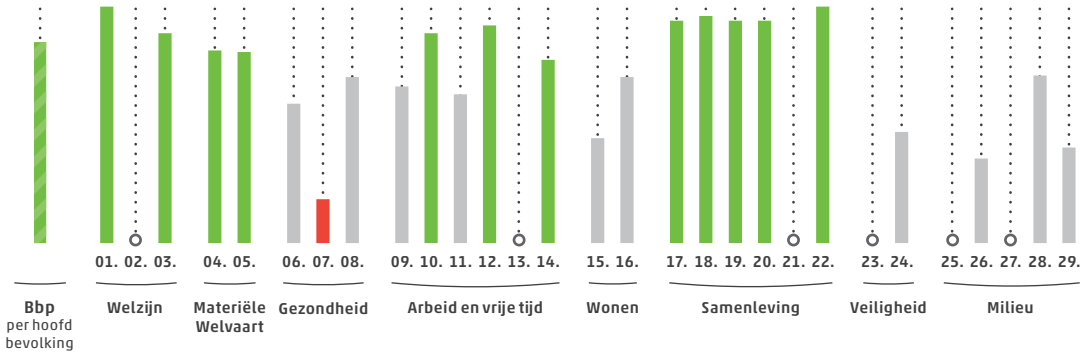

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

Brede welvaart 'hier en nu' in hoofdlijnen

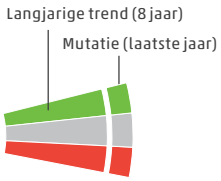
Het dashboard brede welvaart 'hier en nu' toont de huidige de brede welvaart in Nederland, inclusief trends en recente ontwikkelingen.

Wat valt op?

- Bij drie thema's laten alle indicatoren qua trend een stabiele of stijgende welvaart zien, namelijk 'welzijn', 'veiligheid' en 'milieu'.
- Voor het thema 'materiële welvaart' is de ontwikkeling vrij gelijkmatig en kan geen duidelijke trend worden aangegeven.
- In het geval van 'gezondheid', 'arbeid en vrije tijd' en 'samenleving' is het beeld gemengd. Hierin staan zowel indicatoren die een stijgende als een dalende welvaart tonen. Daarvan is met name het beeld van 'arbeid en vrije tijd' vrij negatief. De tevredenheid met zowel het werk als de vrije tijd loopt terug. Ook neemt het tijdverlies door files toe.
- Voor het thema 'wonen' laten de indicatoren een stabiele of dalende welvaart zien.
- Voor vier welvaartsthema's staat Nederland qua indicatoren middenin of hoog op de Europese ranglijst. Het betreft de thema's 'samenleving', 'materiële welvaart', 'arbeid en vrije tijd' alsmede 'welzijn'.
- Voor de thema's 'milieu', 'veiligheid' en 'wonen' geldt dat de Nederlandse welvaart naar Europese maatstaven gemiddeld is. Hierbij kan worden aangetekend dat er bij het thema 'wonen' één indicator van kleur is veranderd. Bij de indicator 'tevredenheid met de woning' waarvoor Nederland in de laatste meting (2012) nog in de bovenste regionen van de ranglijst stond, neemt ons land in 2017 een middenpositie in.
- Bij het thema 'gezondheid' nemen de indicatoren een midden- tot lage positie op de EU-ranglijst in.

2.2.2 Brede-welvaarttrends (BWT) 'later' in beeld

Legenda

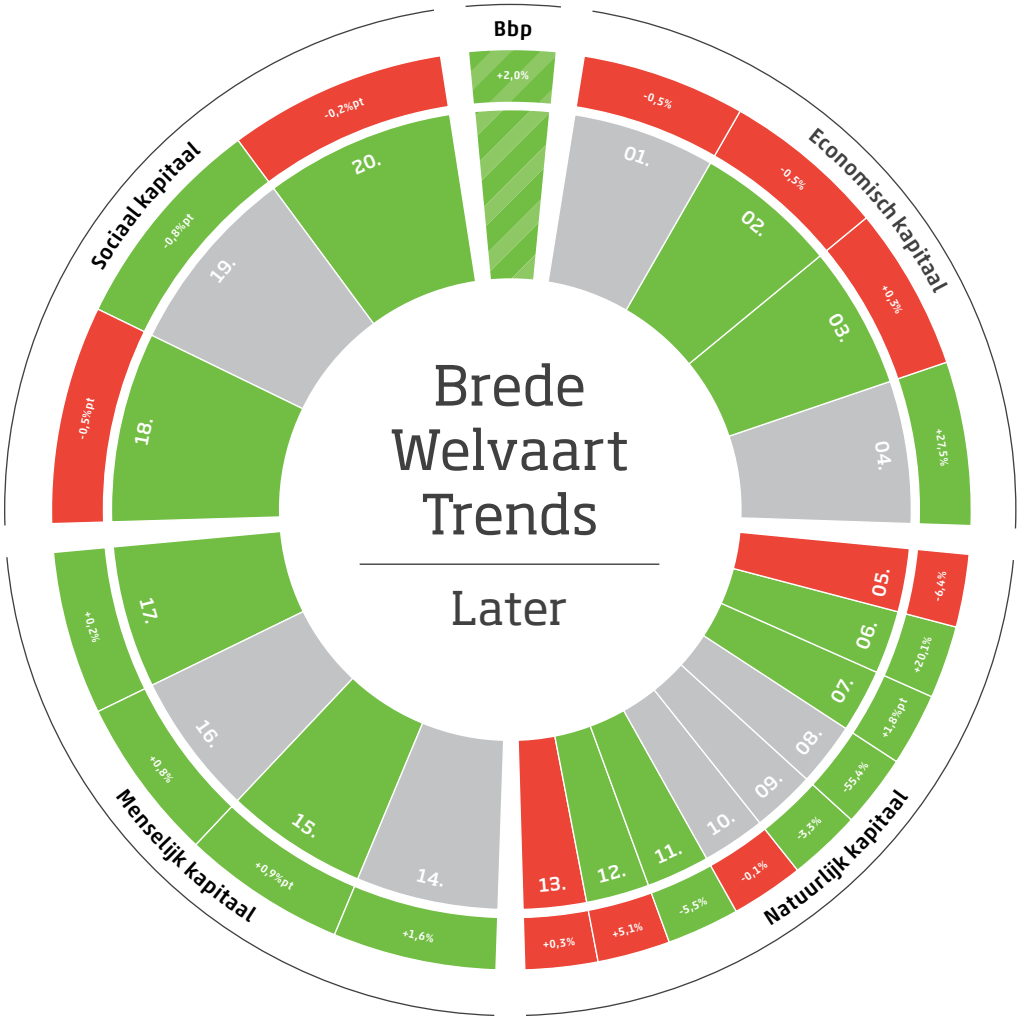

Stijging Brede Welvaart

Geen verandering

Daling Brede Welvaart

01. Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
02. Kenniskapitaalgoederenvoorraad
03. Gemiddelde schuld per huishouden
04. Mediaan vermogen van huishoudens
05. Fossiele energiereserves
06. Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit
07. Beheerde natuur in NNN
08. Fosforoverschot
09. Stikstofoverschot
10. Living Planet Index
11. Oppervlakte- en grondwaterwinning
12. Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)
13. Cumulatieve CO_2-emissies
14. Gewerkte uren
15. Hoogopgeleide bevolking
16. Gezonde levensverwachting vrouwen
17. Gezonde levensverwachting mannen
18. Vertrouwen in mensen
19. Discriminatiegevoelens
20. Vertrouwen in instituties

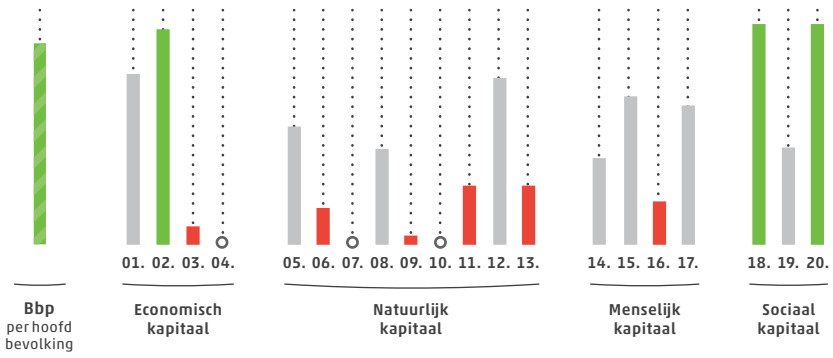

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

Brede welvaart 'later' in hoofdlijnen

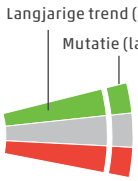
Brede welvaart 'later' betreft de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken. De hulpbronnen worden hier aangeduid met 'kapitaal'. De hoeveelheid kapitaal per inwoner moet op zijn minst gelijk blijven, willen volgende generaties een zelfde niveau van welvaart kunnen genieten. Vier soorten kapitaal worden daarbij onderscheiden, namelijk economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal.

Wat valt op?

- Bij economisch, menselijk en sociaal kapitaal laten alle indicatoren een stabiele tot stijgende trend zien.
- Bij natuurlijk kapitaal is het beeld iets meer gemengd.
- Voor wat betreft het sociaal kapitaal neemt Nederland een gemiddelde tot hoge positie in op de EU-ranglijst. Bij menselijk en natuurlijk kapitaal is daarentegen sprake van gemiddelde tot lage scores, vergeleken met de andere EU-landen.

2.2.3 Brede-welvaarttrends (BWT) 'elders' in beeld

Legenda

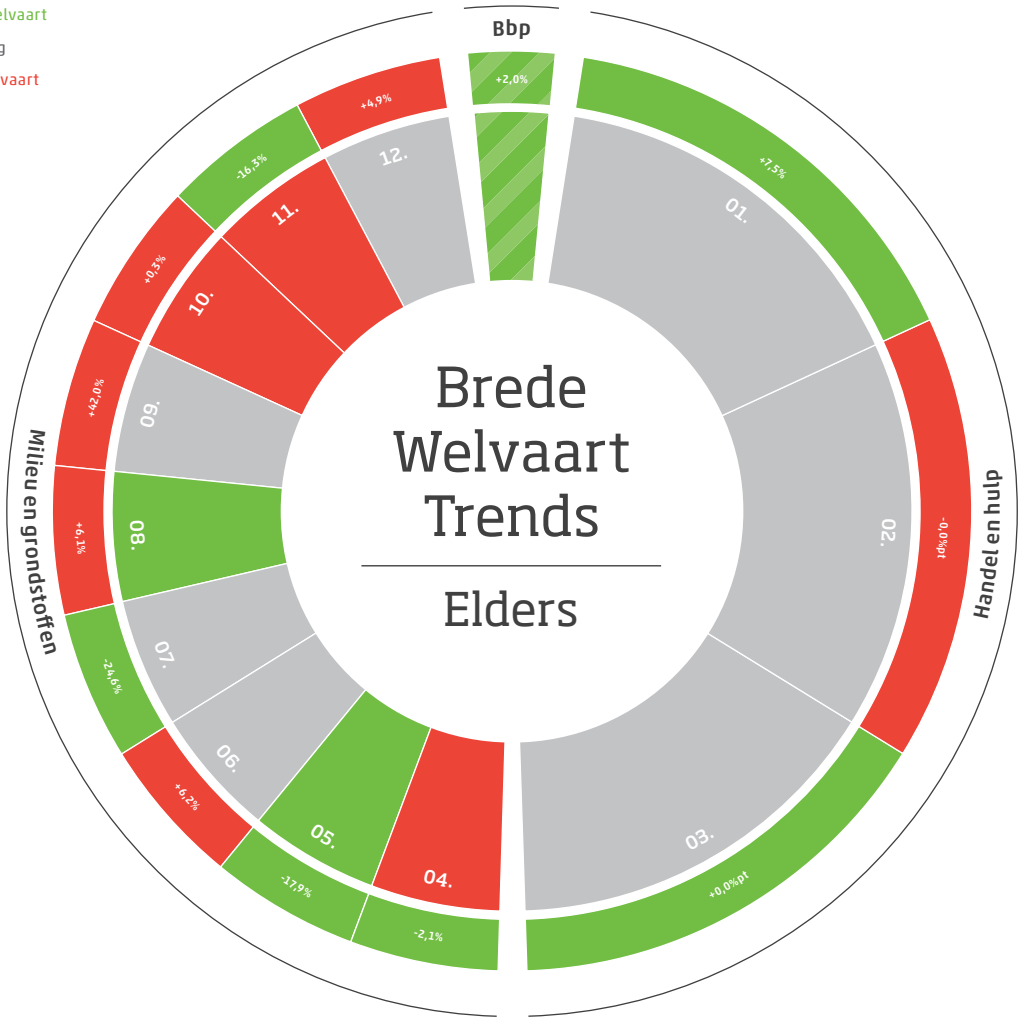

Stijging Brede Welvaart

Geen verandering

Daling Brede Welvaart

01. Totale invoer uit LDC's
02. Ontwikkelingshulp [1]
03. Overdrachten [1]
04. Invoer fossiele energiedragers
05. Invoer fossiele energiedragers uit LDC's
06. Invoer metalen
07. Invoer metalen uit LDC's
08. Invoer niet-metaal mineralen
09. Invoer niet-metaal mineralen uit LDC's
10. Invoer biomassa
11. Invoer biomassa uit LDC's
12. Broeikasgasvoetafdruk

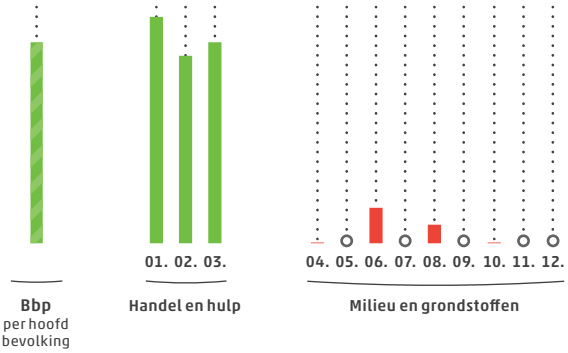

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

[1] Deze indicator betreft bestedingen. Een groene of rode kleur betekent hier dat er meer of minder geld is besteed, niet dat de brede welvaart is toe- of afgenomen.

Brede welvaart 'elders' in hoofdlijnen

Brede welvaart 'elders' betreft de gevolgen van het acteren van de Nederlandse samenleving voor de banen, de inkomens, de niet-hernieuwbare hulpbronnen en het milieu in andere landen. Door de open economie van Nederland heeft de manier waarop Nederland zijn welvaart opbouwt namelijk ook consequenties voor mensen in andere landen. Eén deel van het dashboard kijkt naar de mogelijk positieve effecten die Nederland heeft op de welvaart 'elders'. Het gaat hierbij om de omvang van de handel met het buitenland, alsmede ontwikkelingssamenwerking en de omvang van de financiële overdrachten van met name migranten naar familie in het land van herkomst. Een potentieel negatief effect op de brede welvaart 'elders' wordt gevormd door de Nederlandse invoer van niet-hernieuwbare hulpbronnen. Hierdoor wordt immers een beslag gelegd op het natuurlijk kapitaal van andere landen.

Wat valt op?

- Het thema 'handel en hulp' laat een stabiele ontwikkeling zien. De invoer van Nederland uit de 48 armste landen van de wereld, de least developed countries (LDC's), is de laatste jaren nagenoeg gelijk gebleven. Hetzelfde geldt voor de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking als percentage van het bruto nationaal inkomen (bni) en de overdrachten. Bij het thema 'milieu en grondstoffen' is het beeld gemengd.
- Voor wat betreft de waarde van de totale invoer van Nederland uit LDC's staat Nederland boven aan in de EU-ranglijst. Ook bij ontwikkelingshulp en overdrachten is dit het geval. Bij de hoeveelheid ingevoerde grondstoffen onder het thema 'milieu en grondstoffen' staat Nederland juist in de onderste regionen van deze lijst. In feite gaat het hier om hetzelfde fenomeen: Nederland voert veel grondstoffen in uit andere landen. Deze verdienen hiermee geld, maar teren wel in op hun niet-hernieuwbare grondstoffen.

Meest recente ontwikkelingen

Los van de trends over de middellange termijn, is het ook belangrijk na te gaan in hoeverre er opvallende mutaties in het meest recente jaar zijn. Onderstaand overzicht geeft aan welke indicatoren een ontwikkeling laten zien in het meest recente jaar die groter is dan 1 procent of 1 procentpunt. Ook opgenomen zijn indicatoren waarvoor in het meest recente jaar een omslag van de positie of een omslag van de trend zijn waargenomen.

Het dashboard brede welvaart 'hier en nu' laat voor zeven indicatoren een beduidende positieve ontwikkeling zien in het meest recente jaar. De welvaart vertoont in het meest recente jaar een groei bij de 'persoonlijke welzijnsindex', 'individuele consumptie', 'nettoarbeidsparticipatie', 'inspraak en verantwoordingsplicht', 'ontwikkeling normen en waarden', 'slachtofferschap van misdaad' en 'beheerde natuur in Natuur Netwerk Nederland (NNN)'.

In zes gevallen vindt er een duidelijke daling van de welvaart plaats in het meest recente jaar, te weten 'ervaren regie over het eigen leven', 'overgewicht', 'tijdverlies door files en vertraging', 'kwaliteit van woningen', 'stedelijke blootstelling aan fijnstof' en 'milieuproblemen'.

Voor twee indicatoren heeft er een trendomslag plaatsgevonden. De trendmatige ontwikkeling voor de indicatoren 'tijdverlies door files en vertraging' en 'tevredenheid met de woning' die tot dusverre stabiel was, is recentelijk omgeslagen tot een verslechtering vanuit een welvaartsperspectief.

Evenals in het dashboard brede welvaart 'hier en nu', blijkt dat de brede welvaart 'later' volgens een groot aantal indicatoren is toegenomen. Voor zeven indicatoren kan een duidelijke toename worden geconstateerd: 'mediaan vermogen van huishoudens', 'opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit', 'beheerde natuur in Natuur Netwerk Nederland (NNN)', 'fosforoverschot', 'stikstofoverschot', 'oppervlakte- en grondwaterwinning' en het 'aantal gewerkte uren'. (Bij grondwaterwinning, fosfor en stikstof bestaat de verbetering uit een afname.) Alleen voor de 'fossiele energiereserves' kan recent een beduidende afname van de welvaart worden genoteerd.

Voor het dashboard brede welvaart 'elders' is het beeld gemengd. Vijf indicatoren laten in het meest recente jaar een beduidende stijging van de welvaart zien. Voor vier indicatoren treedt een duidelijke daling op.

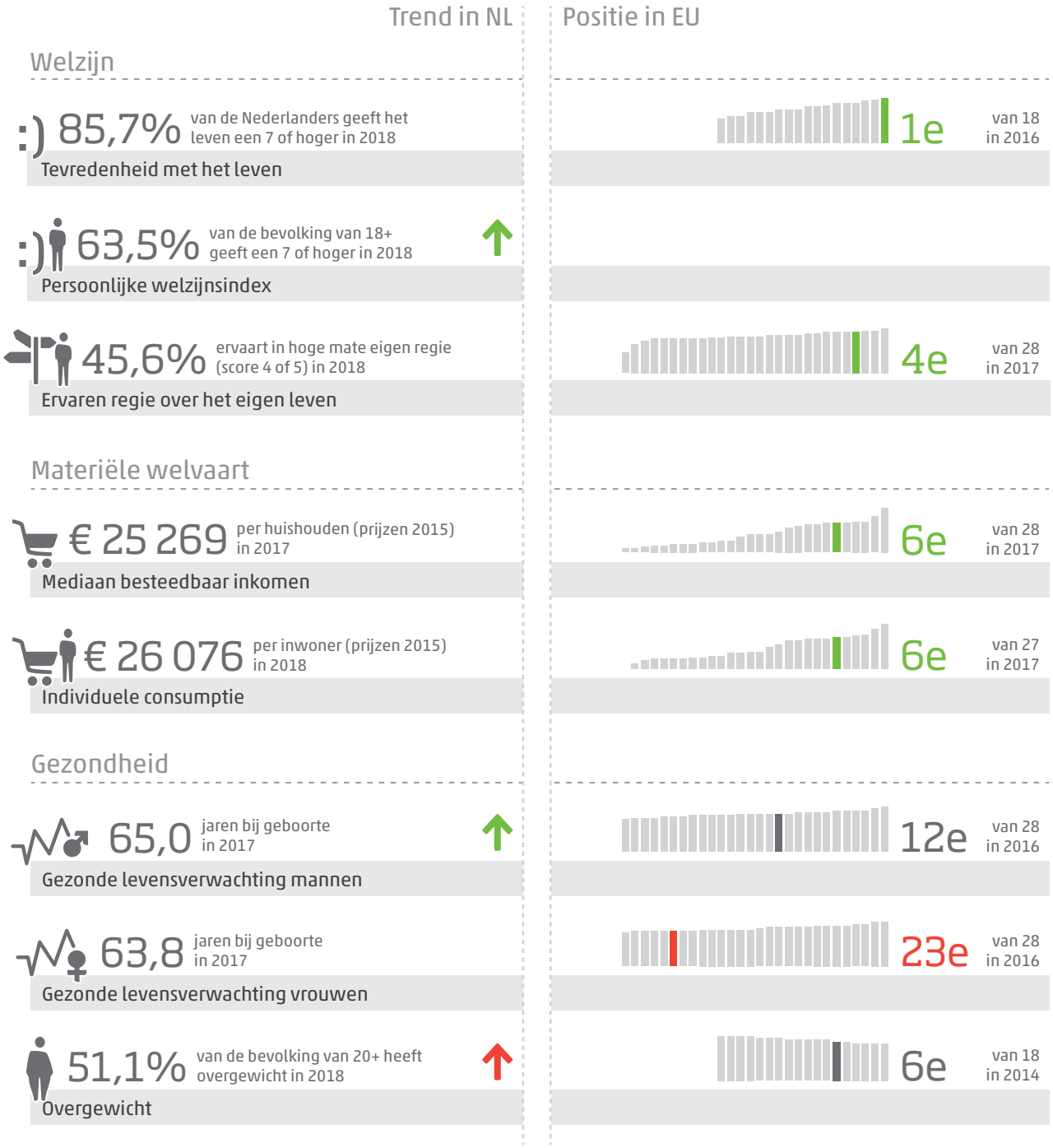
De stijging van de brede welvaart 'elders' hangt vooral samen met de afname van de invoer van verschillende soorten grondstoffen uit de LDC's zoals metalen, fossiele energiedragers en biomassa. Tegelijkertijd is de waarde van de totale invoer vanuit LDC's toegenomen, hetgeen een naar verwachting positief effect heeft op de welvaarts-ontwikkeling in deze landen: meer handel levert naar verwachting meer werk-gelegenheid en inkomsten op.

De daling van de brede welvaart 'elders' treedt vooral op bij de 'invoer van niet-metallische mineralen' (zowel totaal als specifiek uit de LDC's): de invoer van deze grondstoffen steeg wel. In deze editie van de Monitor Brede Welvaart is de trend voor de indicator 'ontwikkelingshulp' omgeslagen. Lieten deze uitgaven voorheen nog een

dalende trend zien, nu is er sprake van een stabiele trend. Ook de indicator 'invoer van fossiele energiedragers' uit LDC's laat een omslag zien. In het afgelopen jaar is de stabiele trend omgeslagen naar een die stijgt. De invoer van fossiele energiedragers uit LDC's nam in 2018 af. De broeikasgasvoetafdruk was bijna 5 procent groter dan in 2017.

2.3 Brede welvaart 'hier en nu'

Brede welvaart 'hier en nu' is gedefinieerd in paragraaf 1.3.

	Trend in NL	Positie in EU
Wonen		
84,2% van de inwoners heeft een woning zonder grote gebreken in 2018 Kwaliteit van woningen		 16e van 28 in 2017
86,5% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met woning	↓	9e van 28 in 2017
Arbeid en vrije tijd		
1,3% van de beroepsbevolking was een jaar of langer werkloos in 2018 Langdurige werkloosheid		10e van 28 in 2017
67,8% van de bevolking van 15-74 jaar in 2018 Nettoarbeidsparticipatie		4e van 28 in 2017
38,1% van de bevolking van 25-64 jaar heeft een hoger onderwijs diploma in 2018 Hoogopgeleide bevolking	↑	 11e van 28 in 2018
73,9% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met vrije tijd	↓	3e van 28 in 2013
3,93 voertuigverliesuren per inwoner in 2018 Tijdverlies door files en vertraging	↑	
76,6% van de werknemers 15-74 jaar is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met werk (werknemers)	↓	7e van 28 in 2017
Veiligheid		
1,5% van de bevolking van 15+ voelt zich vaak onveilig in eigen buurt in 2017 Vaak onveilig voelen in de buurt		
15,2% van de bevolking van 15+ was slachtoffer in 2017 Slachtofferschap van misdaad	↓	10e van 18 in 2016

	Trend in NL	Positie in EU
Samenleving		
Contact met familie, vrienden of buren	72,5% van de bevolking van 15+ had minstens 1 keer per week contact in 2018 ↓	2e van 18 in 2016
Inspraak en verantwoordingsplicht	1,57 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2017	2e van 28 in 2017
Vertrouwen in instituties	62,7% van de bevolking van 15+ heeft voldoende vertrouwen in 2018 ↑	2e van 18 in 2016
Vertrouwen in mensen	61,7% van de bevolking van 15+ vindt in 2018 de meeste mensen te vertrouwen ↑	2e van 18 in 2016
Ontwikkeling normen en waarden	46,3% van de bevolking van 18+ vindt ze vooruitgegaan of gelijkgebleven in 2018	
Vrijwilligerswerk	47,6% van de bevolking van 15+ verrichtte georganiseerd vrijwilligerswerk in 2018	1e van 28 in 2015
Milieu		
Beheerde natuur in NNN	20,3% van het totale landoppervlak in 2017 ↑	
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren	72,6% had de kwalificatie 'uitstekend' in 2018 ↑	17e van 26 in 2017
Living Planet Index	106,3 index (1990 = 100) in 2017	
Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)	12,0 microgram $PM_{2,5}$ per m^3 in 2018 ↓	8e van 25 in 2017
Milieuproblemen	15,9% van de bevolking van 16+ ervaart problemen in 2018	17e van 28 in 2017

Trends

Bij drie thema's laten de indicatoren een stabiele of stijgende welvaart zien, namelijk 'welzijn', 'veiligheid' en 'milieu'. Voor het thema 'wonen' laten de indicatoren een stabiele of dalende welvaart zien. Voor het thema 'materiële welvaart' is de ontwikkeling vrij gelijkmatig en kan geen duidelijke trend worden aangegeven. In het geval van 'gezondheid', 'arbeid en vrije tijd' en 'samenleving' is het beeld gemengd. Hierin zijn zowel indicatoren die een stijgende als die een dalende welvaart vertonen.

Opwaartse trends

- Persoonlijke welzijnsindex: deze index wordt gemeten met behulp van twaalf indicatoren die acht dimensies van welzijn beschrijven. Deze maatstaf geeft aan welk percentage van de bevolking hun persoonlijk welzijn een cijfer van 7 of hoger geeft (op een schaal van 1 tot en met 10). De gemiddelde scores op de acht dimensies worden met een gelijk gewicht gewogen. In 2013, het startjaar van de meting, gaf 55,6 procent van de bevolking hun persoonlijk welzijn een cijfer van 7 of hoger. Dit aandeel is gestegen tot een niveau van 63,5 procent in 2018.
- Gezonde levensverwachting mannen: dit betreft het aantal jaren dat een man naar verwachting gezond zal leven vanaf zijn geboorte. Gezondheid wordt hierbij opgevat als de afwezigheid van chronische ziekten (of lichamelijke beperkingen) of als het goed ervaren van de eigen gezondheid (inclusief de geestelijke gezondheid). De gezonde levensverwachting van mannen is toegenomen van 63,7 jaar in 2011 tot 65,0 jaar in 2017. Vrouwen leven gemiddeld langer dan mannen, maar ervaren hun gezondheid wat vaker als minder dan goed. Hun gezonde levensverwachting ligt op 63,8 jaar bij geboorte in 2017.
- Hoogopgeleide bevolking: het onderwijsniveau van de bevolking wordt afgemeten aan het percentage hoger opgeleiden. Dit wil niet zeggen dat andere vormen van opleiding, zoals beroepsopleidingen en vakmanschap, voor de brede welvaart niet van belang zijn. Wel is het duidelijk dat hoger opgeleide mensen over het algemeen een hogere welvaart bereiken op tal van maatschappelijke terreinen (zie hoofdstuk 3). De hoogopgeleide bevolking wordt gemeten als het percentage van de bevolking van 25 tot 65 jaar dat succesvol een tertiaire opleiding (ISCED onderwijsclassificatie 2011 niveau 5–8) heeft afgerond. Dit aandeel steeg van 32,1 procent in 2011 tot 38,1 procent in 2018.
- Vertrouwen in instituties: dit wordt gemeten als het percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat voldoende vertrouwen heeft in instituties. Hierbij worden drie instituties meegenomen: Tweede Kamer, politie en rechters. Het percentage van de bevolking dat voldoende vertrouwen in deze instituties heeft, steeg van 57,5 procent in het startjaar van de meting 2012 tot 62,7 procent in 2018.
- Vertrouwen in mensen: hier gaat het om het percentage van mensen van 15 jaar en ouder dat stelt dat mensen in het algemeen te vertrouwen zijn. Dit aandeel steeg van 58,3 procent in 2012 tot 61,7 procent in 2018.
- Slachtofferschap van misdaad: dit is het percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat als privépersoon slachtoffer van misdaad is geweest. Cybercrime is in deze cijfers overigens niet inbegrepen. Het slachtofferschap van misdaad daalde van 19,8 procent in 2012 tot 15,2 procent in 2017.
- Kwaliteit van zwemwater binnenwateren: het percentage zwemwater (binnenwateren) dat van uitstekende kwaliteit is, steeg van 44,4 procent in 2011 tot 72,6 procent in 2018. Ondanks de warme zomer in 2018 is de waterkwaliteit constant gebleven.

– Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$): deze wordt uitgedrukt in het aantal microgram per m^3. Fijnstof is schadelijk voor de gezondheid en leidt vooral tot een verslechtering van de conditie van mensen met hart- en longaandoeningen. De blootstelling aan fijnstof in stedelijke gebieden daalde van 16,6 microgram per m^3 in 2011 naar 12,0 in 2018.
– Beheerde natuur in NNN: dit is het percentage beheerde natuur op het totale landoppervlak. Natuur wordt in Nederland sinds 2011 beschermd binnen het NNN. Dit is het netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuur, waaronder zowel de nationale parken en de Natura 2000-gebieden vallen, alsook agrarisch natuurbeheer en terrein aangekocht voor natuurontwikkeling. Op dit moment beslaat het areaal van het NNN ruim 20 procent van het Nederlandse landoppervlak. Het gaat hierbij om voorlopige cijfers (IPO, 2018).

Neerwaartse trends

– Overgewicht: dit wordt gemeten als het percentage van de bevolking van 20 jaar en ouder met een body mass index (BMI) van 25 kg/m^2 of hoger. Dit aandeel is toegenomen van 48,2 procent in 2011 tot 51,1 procent in 2018.
– Tevredenheid met de vrije tijd: deze wordt gemeten als het percentage van de bevolking van 18 jaar en ouder dat (zeer) tevreden is met de hoeveelheid vrije tijd die ze hebben. Dit percentage is gedaald van 75,7 in 2013 tot 73,9 in 2018.
– Tijdverlies door files en vertraging: dit is het aantal voertuigverliesuren per inwoner op het hoofdwegennet. Het wordt berekend door het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid. Het tijdverlies steeg in de periode 2011–2018 van 3,23 tot 3,93 uur per inwoner.
– Tevredenheid met werk (werknemers): deze wordt door het CBS en TNO gemeten als het percentage werknemers in de leeftijdscategorie 15 tot 75 jaar dat (zeer) tevreden is met het werk. Dit aandeel is gedaald van 77,9 procent in 2011 tot 76,6 procent in 2018.
– Tevredenheid met woning: dit is het percentage van de bevolking van 18 jaar en ouder dat (zeer) tevreden is met de woning. Dit aandeel is gedaald van 88,0 procent in 2013 tot 86,5 procent in 2018.
– Contact met familie, vrienden of buren: dit is het percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens één keer per week contact heeft met familie, vrienden of buren. Dit aandeel is gedaald van 76,2 procent in 2012 tot 72,5 procent in 2018.

Meest recente veranderingen

Het dashboard brede welvaart 'hier en nu' laat voor zeven indicatoren in 2018 een beduidende vergroting van de brede welvaart zien. De omvang van het 'slachtofferschap van misdaad' daalt trendmatig. Ook in 2017 hield de daling aan. Beduidende welvaartstoenames waren tevens te zien bij de 'persoonlijke welzijnsindex', 'individuele consumptie', 'nettoarbeidsparticipatie', 'inspraak en verantwoordingsplicht', 'ontwikkeling normen en waarden' en 'beheerde natuur in NNN'.
Op zes onderdelen is de brede welvaart in 2018 duidelijk gedaald: 'ervaren regie over het eigen leven', 'overgewicht', 'tijdverlies door files en vertraging', 'kwaliteit van woningen', 'stedelijke blootstelling aan fijnstof' en 'milieuproblemen'. Voor twee indicatoren ging de daling gepaard met een trendomslag. De trendmatige ontwikkelingen van de indicatoren

'tijdverlies door files en vertraging' en 'tevredenheid met de woning' die tot dusverre stabiel waren, zijn omgeslagen in een verslechteringen vanuit welvaartsperspectief.

2.3.1 Brede welvaart 'hier en nu'

Brede welvaart is gestegen		Trendomslag
Ontwikkeling van normen en waarden	+4,0% pt	
Slachtofferschap misdaad	–2,1% pt	
Inspraak en verantwoordingsplicht	+1,9%	
Beheerde natuur in NNN	+1,8% pt	
Individuele consumptie	+1,6%	
Persoonlijke welzijnsindex	+1,5% pt	
Nettoarbeidsparticipatie	+1,1% pt	
Brede welvaart is gedaald		**Trendomslag**
Tijdverlies door files en vertragingen	+6,7%	● → ●
Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)	+5,1%	
Milieuproblemen	+3,0% pt	
Kwaliteit van woningen	–2,2% pt	
Ervaren regie over het eigen leven	–1,8% pt	
Overgewicht	+1,2% pt	
Tevredenheid met de woning		● → ●

Posities op de EU-ranglijst

Voor vier welvaartsthema's staat Nederland door de bank genomen middenin of hoog op de Europese ranglijst. Het betreft de thema's 'samenleving', 'materiële welvaart', 'arbeid en vrije tijd' alsmede 'welzijn'. Bij het thema 'gezondheid' neemt Nederland een midden- tot lage positie in. Voor de thema's 'milieu', 'veiligheid' en 'wonen' geldt dat de Nederlandse welvaart naar Europese maatstaven gemiddeld is.
Recentelijk is voor één indicator (binnen het thema 'wonen') de kleuraanduiding op de Europese ranglijst veranderd. Bij de vorige meting (2012) behoorde Nederland voor wat betreft de 'tevredenheid met de woning' tot de Europese voorhoede. In 2017 nam deze indicator een middenpositie in op de EU-ranglijst.

Bij de volgende indicatoren staat Nederland hoog op de Europese ranglijst:

Thema welzijn:
- Tevredenheid met het leven: 1e van 18 landen (2016).
- Ervaren regie over het eigen leven: 4e van 28 landen (2017).

Thema materiële welvaart:

– Besteedbaar inkomen (mediaan gestandaardiseerd): 6e van 28 landen (2017).
– Individuele consumptie: 6e van 27 landen (2017).

Thema arbeid en vrije tijd:
– Nettoarbeidsparticipatie: 4e van 28 landen (2017).
– Tevredenheid met vrije tijd: 3e van 28 landen (2013).
– Tevredenheid met werk: 7e van 28 landen (2017).

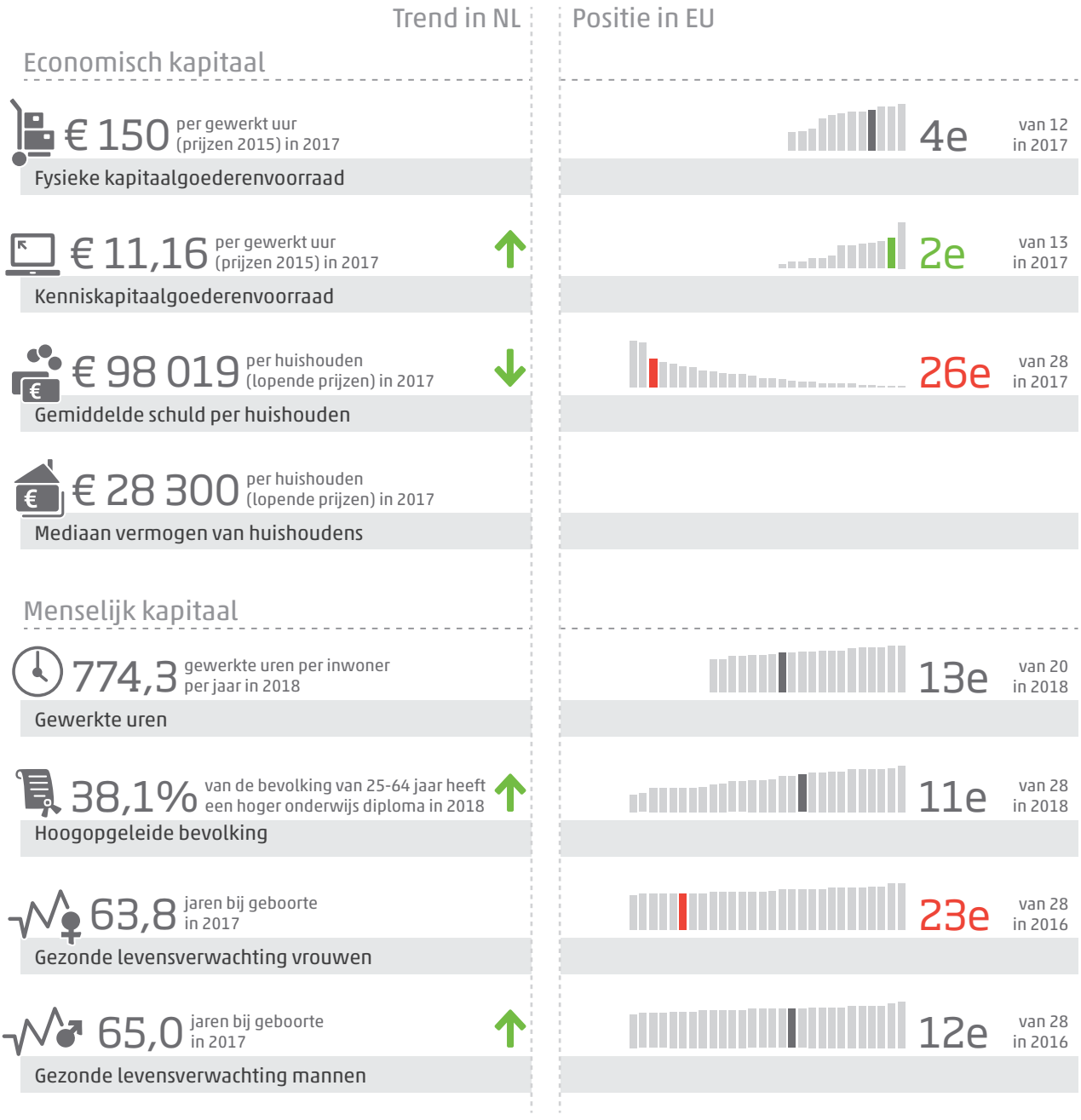
Thema samenleving:
– Contact met familie, vrienden of buren: 2e van 18 landen (2016). Bij de internationale vergelijking gaat het niet om buren, maar om collega's die je sociaal ontmoet.
– Inspraak- en verantwoordingsplicht: 2e van 28 landen (2017).
– Vertrouwen in instituties: 2e van 18 landen (2016).
– Vertrouwen in mensen: 2e van 18 (2016).
– Vrijwilligerswerk: 1e van 28 (2015).

Bij de volgende indicator staat Nederland laag op de Europese ranglijst:

Thema gezondheid:
– Gezonde levensverwachting vrouwen: 23e van 28 landen (2016). (Mannen nemen Europees gezien bij gezonde levensverwachting een middenpositie in.)

2.4 Brede welvaart 'later'

Brede welvaart 'later' is gedefinieerd in paragraaf 1.3.

	Trend in NL	Positie in EU
Sociaal kapitaal		
61,7% van de bevolking van 15+ vindt de meeste mensen te vertrouwen in 2018 Vertrouwen in mensen	↑	2e van 18 in 2016
7,6% van de bevolking van 15+ ziet zich als lid gediscrimineerde groep in 2016 Discriminatiegevoelens		11e van 18 in 2016
62,7% van de bevolking van 15+ heeft voldoende vertrouwen in 2018 Vertrouwen in instituties	↑	2e van 18 in 2016
Natuurlijk kapitaal		
1,6 terajoules per inwoner in 2017 Fossiele energiereserves	↓	7e van 13 in 2017
499,3 megawatt elektrisch per miljoen inwoners in 2018 Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit	↑	23e van 27 in 2016
20,3% van het totale landoppervlak in 2017 Beheerde natuur in NNN	↑	
2,2 kilogram fosfor per hectare cultuurgrond in 2017 Fosforoverschot		17e van 28 in 2015
178,2 kilogram stikstof per hectare cultuurgrond in 2017 Stikstofoverschot		27e van 28 in 2015
106,3 index (1990 = 100) in 2017 Living Planet Index		
469 m³ per inwoner in 2016 Oppervlakte- en grondwaterwinning	↓	13e van 17 in 2014
12,0 microgram $PM_{2,5}$ per m³ in 2018 Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)	↓	8e van 25 in 2017
7,59 ton CO_2 per inwoner sinds 1860 in 2017 Cumulatieve CO_2-emissies	↑	13e van 17 in 2014

Trends

Bij economisch, menselijk en sociaal kapitaal laten alle indicatoren een stabiele tot stijgende trend zien. Bij natuurlijk kapitaal is het beeld gemengd.

Opwaartse trends

- Kenniskapitaalgoederenvoorraad: kenniskapitaal omvat een aantal immateriële kapitaalgoederen zoals R&D-kapitaal, computersoftware en databanken, en overige immateriële activa zoals evaluaties en exploratie van minerale reserves alsmede originele intellectuele eigendommen. Het kenniskapitaal wordt gemeten in euro's per gewerkt uur (in constante prijzen 2015) en steeg van 8,9 euro per gewerkt uur in 2011 tot 11,2 euro in 2017.
- Gemiddelde schuld per huishouden: deze schulden vergroten de kwetsbaarheid van huishoudens, vooral in tijden van scherpe conjuncturele veranderingen. Bij het schuldcijfer zijn de leningen van huishoudens en van instellingen zonder winstoogmerk meegenomen. De schuld is gedaald van 102 duizend euro in 2011 tot 98 duizend euro in 2017.
- Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit: het gaat hier uitsluitend om wind-, water- en zonne-energie. Elektriciteit gewonnen uit biomassa is niet in de berekeningen meegenomen. Het opgesteld vermogen, uitgedrukt in megawatt elektriciteit per miljoen inwoners, is gestegen van 149,5 in 2011 tot 499,3 in 2018.
- Ook op het terrein van de beheerde natuur, de stedelijke blootstelling aan fijnstof, de hoogopgeleide bevolking, de gezonde levensverwachting van mannen, het vertrouwen in mensen en het vertrouwen in instituties is de welvaart gestegen. Deze indicatoren zijn van belang voor de brede welvaart 'hier en nu', en zijn in de vorige paragraaf al besproken.

Neerwaartse trends

- Fossiele energiereserves: deze reserves betreffen de hoeveelheid aardolie en aardgas die in Nederland is aangetroffen en commercieel winbaar is. Deze hoeveelheid is vermeerderd met de hoeveelheid olie en gas waarvan de winning aannemelijk is. De reserves zijn gemeten in terajoules per inwoner. De fossiele energiereserves zijn gedaald van 2,6 terajoule per inwoner in 2011 tot 1,6 in 2017. Nog los van het feit dat dalende fossiele reserves duiden op een intering van grondstofvoorraden, kan tevens worden gewezen op de maatschappelijke overlast die de gaswinning in Groningen met zich meebrengt. Dit is een extra reden waarom gaswinning kritisch bekeken moet worden vanuit het oogpunt van brede welvaart.
- Cumulatieve CO_2-emissies: het thema klimaatverandering zou idealiter in kaart kunnen worden gebracht met behulp van cijfers over de CO_2-concentratie in de atmosfeer. Zulke concentratiecijfers zijn moeilijk te verkrijgen, en daarbij is het ook lastig na te gaan in hoeverre Nederland deze heeft verhoogd. In plaats daarvan wordt daarom de cumulatieve CO_2-uitstoot gegeven vanaf het begin van de eerste industriële revolutie. Daartoe is de jaarlijkse uitstoot vanaf 1860 bij elkaar opgeteld. Het verloop van de cumulatieve uitstoot geeft de historische omvang van de CO_2-problematiek weer. Onderstaand kader geeft aan in hoeverre de CO_2-uitstoot de laatste jaren afneemt, en in welke mate de nationale en internationale beleidsdoelen worden gehaald. De cumulatieve CO_2-uitstoot per inwoner is gestegen van 7,4 ton per inwoner in 2011 tot 7,6 in 2017.

Broeikasgasemissies

De indicator cumulatieve CO_2-emissies per inwoner in het dashboard 'later' betreft de vanaf het begin van de industriële revolutie gecumuleerde CO_2-emissies. Voor elk jaar wordt de hoeveelheid uitgestoten CO_2 gedeeld door de bevolkingsomvang. Deze over de lange termijn gecumuleerde uitstoot vormt in feite de Nederlandse bijdrage aan de verhoogde CO_2-concentratie in de atmosfeer. Naar alle waarschijnlijkheid draagt deze verhoging bij aan de opwarming van de aarde. Recente emissiereeksen tonen in hoeverre de historische trend van stijgende uitstoot (en concentratie) van CO_2 wordt gekeerd. Deze indicator (totale broeikasgasemissies berekend volgens de IPCC-voorschriften) maakt deel uit van hoofdstuk 4. De jaarlijkse broeikasgasuitstoot op Nederlands grondgebied neemt gestaag af. In 2011 ging het om 12,0 ton CO_2-equivalenten per inwoner. Het CBS heeft voor deze Monitor al een eerste cijfer over 2018 berekend, conform de methodiek van de Emissieregistratie (RIVM), en voor een groot deel gebaseerd op data van de Nederlandse Emissieautoriteit. Dit komt uit op 11,0 ton per inwoner. De daling lijkt zich hiermee voort te zetten. De Urgenda-doelstelling voor de uitstoot van broeikasgassen is om in 2020 minstens 25 procent reductie te bereiken ten opzichte van 1990. Met nog twee jaar te gaan is ruim de helft van deze doelstelling gehaald: in 2018 bedroeg de reductie 14,5 procent. (Het betreft hier dus geen doelstelling per hoofd van de bevolking.)

Meest recente veranderingen

Evenals in het dashboard brede welvaart 'hier en nu', blijkt dat voor de brede welvaart 'later' de welvaart volgens een groot aantal indicatoren groter wordt in het meest recente jaar. Voor zeven indicatoren kan een duidelijke toename worden geconstateerd, en wel: 'mediaan vermogen van huishoudens', 'opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit', 'beheerde natuur in NNN', 'fosforoverschot', 'stikstofoverschot', 'oppervlakte- en grondwaterwinning' en het 'aantal gewerkte uren'. Alleen qua 'fossiele energiereserves' en 'stedelijke blootstelling aan fijnstof' nam de welvaart beduidend af.

2.4.1 Brede welvaart 'later'

Brede welvaart is gestegen	
Fosforoverschot	**–55,4%**
Mediaan vermogen van huishoudens	**+27,5%**
Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit	**+20,1%**
Oppervlakte- en grondwaterwinning	**–5,5%**
Stikstofoverschot	**–3,3%**
Beheerde natuur in NNN	**+1,8% pt**
Gewerkte uren	**+1,6%**
Brede welvaart is gedaald	
Fossiele energiereserves	**–6,4%**
Stedelijke blootstelling aan fijnstof ($PM_{2,5}$)	**+5,1%**

Posities op de EU-ranglijst

Voor wat betreft het sociaal kapitaal neemt Nederland een gemiddelde tot hoge positie in op de EU-ranglijst. Bij menselijk en natuurlijk kapitaal is daarentegen sprake van gemiddelde tot lage scores.

Bij de volgende indicatoren staat Nederland hoog op de Europese ranglijst:

Thema economisch kapitaal:
- Kenniskapitaalgoederenvoorraad: 2e van 13 landen (2017).

Thema sociaal kapitaal:
- Vertrouwen in mensen: 2e van 18 landen (2016).
- Vertrouwen in instituties: 2e van 18 landen (2016).

Bij de volgende indicatoren staat Nederland laag op de Europese ranglijst:

Thema economisch kapitaal:
- Gemiddelde schuld per huishouden: 26e van 28 landen (2017).

Thema natuurlijk kapitaal
- Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit: 23e van 27 landen (2016).
- Stikstofoverschot: 27e van de 28 landen (2015).
- Oppervlakte- en grondwaterwinning: 13e van 17 landen (2014).
- Cumulatieve CO_2-emissies: 13e van 17 landen (2014).

Thema menselijk kapitaal:
- Gezonde levensverwachting vrouwen: 23e van 28 landen (2016).

2.5 Brede welvaart 'elders'

Aan de brede welvaart 'elders' is aandacht besteed in paragraaf 1.3. Omdat de definitie en operationalisering van deze dimensie wat meer aandacht vergt dan bij de andere dimensies, wordt hier in onderstaande paragraaf wat uitgebreider op ingegaan.

Inleiding

Het dashboard brede welvaart 'elders' beschrijft de manier waarop Nederland zijn brede welvaart in het 'hier en nu' opbouwt, en welke effecten dat heeft op de rest van de wereld. In navolging van de CES Recommendations worden daarom de stromen van inkomens en hulpbronnen tussen Nederland en het buitenland in kaart gebracht.
In dit dashboard wordt bijzondere aandacht gegeven aan de LDC's. Met deze nadruk op de armste landen worden de aanbevelingen van het Brundtland-rapport gevolgd, de studie waardoor het meetsysteem van deze Monitor Brede Welvaart is geïnspireerd (WCED, 1987). In het Brundtland-rapport wordt betoogd dat de brede welvaart in de

wereld alleen duurzaam in stand kan worden gehouden, als de brede welvaart tussen 'Noord' en 'Zuid' gelijker verdeeld wordt.
De verdelingsthematiek vormt ook een wezenlijk aspect van de duurzame-ontwikkelingsagenda van de VN: de SDG's. Ook hier staat centraal hoe de allerarmste landen in 2030 een hoger niveau van brede welvaart kunnen bereiken, en wat westerse landen kunnen doen om dit proces van welvaartsstijging te ondersteunen.
In de CES Recommendations wordt duurzame ontwikkeling dan ook een kwestie van rechtvaardige verdeling genoemd. Hierbij gaat het niet alleen om een rechtvaardige verdeling van de welvaart tussen de huidige generatie en de volgende generaties in Nederland, maar ook om een rechtvaardige verdeling tussen de hoge-inkomenslanden en de armere landen. Hierbij moet overigens nadrukkelijk worden vermeld dat deze Monitor de belangrijkste stromen van inkomens en hulpbronnen alleen in kaart brengt. Wat daarin wenselijk of rechtvaardig is, is aan politiek en samenleving om te bepalen. De Monitor biedt de cijfers om dat debat te kunnen voeren.
Buiten Nederland wordt deze 'elders'-benadering meestal niet in de beschrijving van de brede welvaart betrokken. De meeste landen beperken zich tot een vergelijking van de manier waarop de brede welvaart zich 'hier en nu' ontwikkelt, en hoe het verbruik van vooral niet-hernieuwbare hulpbronnen de welvaart in de toekomst onder druk zet. Het is overigens goed te begrijpen dat in de meeste landen zo'n dashboard ontbreekt. Er zijn tot op heden weinig indicatoren beschikbaar om de stroom van inkomens en hulpbronnen tussen landen – en op mondiale schaal – goed te beschrijven.
De CES Recommendations laten dit ook zien. De 'elders'-dimensie kan pas werkelijk goed worden weergegeven als we naast de stromen van inkomens, ook alle stromen van kapitaal (natuurlijk, economisch, menselijk en sociaal) kunnen beschrijven. Daarnaast is het van essentieel belang goed inzicht te krijgen in de ecologische voetafdruk die Nederland in de rest van de wereld achterlaat.
Voor wat betreft de invoercijfers voor grondstoffen moet worden opgemerkt dat deze inclusief wederuitvoer zijn. Dit betekent dat goederen die, na een kleine bewerking in Nederland te hebben ondergaan, direct naar andere landen worden geëxporteerd in de cijfers opgenomen zijn. Hierdoor kan volgens sommige onderzoekers een te somber beeld worden geschetst van de milieudruk die Nederland op de rest van de wereld legt.

Hierbij kunnen twee kanttekeningen worden geplaatst. Allereerst is het niet zo dat Nederland in het geheel niet economisch profiteert. De op- en overslag activiteiten van met name de Rotterdamse haven en de vervoerssector profiteren immers sterk van deze wederuitvoer. Daarnaast heeft het CBS een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd om te kijken of Nederland ook na een correctie voor wederuitvoer nog steeds de lage positie op de EU-ranglijst inneemt, zoals die al jaren wordt gerapporteerd. Dat blijkt inderdaad het geval: ook na correctie voor wederuitvoer is Nederland (per hoofd van de bevolking) een groot importeur van niet-hernieuwbare hulpbronnen (Langenberg en Smits, 2015).
In deze editie van de Monitor Brede Welvaart kan de 'elders'-dimensie vanwege een gebrek aan indicatoren helaas niet volledig worden beschreven. De nadruk ligt nu op de stromen van inkomens (thema 'handel en hulp') en het gebruik dat Nederland maakt van het natuurlijk kapitaal van andere landen (thema 'milieu en grondstoffen').

	Trend in NL	Positie in EU
Handel en hulp		
€ 181 per inwoner (lopende prijzen) in 2018 – Totale invoer uit LDC's [A)]		2e van 28 in 2018
0,6% van het bruto nationaal inkomen in 2017 – Ontwikkelingshulp		 6e van 26 in 2017
1,4% van het bruto binnenlands product in 2017 – Overdrachten		5e van 28 in 2017
Milieu en grondstoffen		
13,4 ton per inwoner in 2018 – Invoer fossiele energiedragers [A)]	↑	28e van 28 in 2017
91,3 kilogram per inwoner in 2018 – Invoer fossiele energiedragers uit LDC's [A)]	↓	
2,4 ton per inwoner in 2018 – Invoer metalen [A)]		24e van 28 in 2017
8,3 kilogram per inwoner in 2018 – Invoer metalen uit LDC's [A)]		
2,7 ton per inwoner in 2018 – Invoer niet-metaal mineralen [A)]	↓	26e van 28 in 2017
2,7 kilogram per inwoner in 2018 – Invoer niet-metaal mineralen uit LDC's [A)]		
4,9 ton per inwoner in 2018 – Invoer biomassa [A)]	↑	28e van 28 in 2017
16,9 kilogram per inwoner in 2018 – Invoer biomassa uit LDC's [A)]	↑	
15,8 ton CO_2-equivalenten per inwoner in 2018 – Broeikasgasvoetafdruk [A)]		

Onder het thema 'handel en hulp' wordt gekeken naar de wijze waarop Nederland een positieve bijdrage kan leveren aan de brede welvaart van andere landen. Hierbij worden allereerst de inkomensstromen tussen Nederland en de LDC's beschouwd. De invoer van Nederland uit ontwikkelingslanden wordt verondersteld een positieve invloed te hebben op de welvaart van onze handelspartners. Immers, deze handel brengt werkgelegenheid met zich mee en genereert inkomens voor producenten en handelaren aldaar. Uiteraard hangt het er wel vanaf in welke producten er wordt gehandeld. Als het gaat om de invoer van niet-hernieuwbare hulpbronnen, dan wordt dit niet als welvaartsverhogend gezien. Dit aspect van handel wordt in het thema 'milieu en grondstoffen' beschreven.
Een andere manier waarop de welvaart in ontwikkelingslanden positief beïnvloed kan worden, is door de overdrachten van migranten naar hun land van herkomst of door ontwikkelingshulp. Een toename van deze financiële stromen wordt in het dashboard als groen weergegeven. Met nadruk wordt erop gewezen dat meer geld voor de ontwikkelingslanden niet noodzakelijkerwijze leidt tot meer welvaart. Financiële middelen kunnen bij corrupte regimes in foute handen komen, en landen kunnen te veel van deze externe gelden afhankelijk worden en niet in voldoende mate zelf methoden ontwikkelen om de welvaart te verhogen.
Ook sommige vormen van handel zijn vanuit welvaartsoogpunt niet per se gunstig. Het gaat dan vooral om de invoer van grondstoffen. Het thema 'milieu en grondstoffen' gaat na in hoeverre Nederland druk legt op het milieu of de grondstofvoorraden van andere landen. Zoals gezegd, handel wordt in principe gezien als welvaartsbevorderend (zie het thema 'handel en hulp'). Als hierdoor echter de voorraad natuurlijk kapitaal daalt, dan is dat, net als bij de dimensie 'later', potentieel ongunstig voor de ontwikkeling van de brede welvaart op de langere termijn. Daarnaast is van belang de voetafdruk die Nederland in de rest van de wereld achterlaat. In theorie is het mogelijk dat Nederland op eigen grondgebied aan allerlei duurzaamheidsnormen voldoet, maar de vervuilende activiteiten naar 'elders' heeft verplaatst en bijvoorbeeld producten importeert die op een zeer milieuonvriendelijke manier zijn geproduceerd.
De reden waarom aandacht wordt besteed aan de import van natuurlijk hulpbronnen uit de LDC's is dat deze vooral in veel Afrikaanse landen leidt tot problemen die de brede welvaart aldaar kunnen verlagen: de opbrengsten van de export worden overwegend consumptief besteed en komen dikwijls vooral een kleine elite ten goede. Bij hoge prijzen voor grondstoffen worden arbeid en kapitaal steeds meer ingezet in de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen. Dit draagt bij aan een eenzijdige economische structuur. In de literatuur wordt in dit verband gewezen op de zogenaamde resource curse. Het bestaan van een dergelijke resource curse is overigens geen noodzakelijkheid. Botswana en Chili zijn voorbeelden van landen waar de opbrengsten uit de uitvoer van natuurlijke hulpbronnen aan brede lagen van de bevolking ten goede zijn gekomen.
De cijfers over 2018 in het 'elders'- dashboard zijn geraamd ten behoeve van deze Monitor. Ze vormen een eerste indicatie.

Trends

Het thema 'handel en hulp' laat een stabiele ontwikkeling zien. De invoer van Nederland uit LDC's is de laatste jaren nagenoeg gelijk gebleven. Hetzelfde geldt voor de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking en de overdrachten van migranten aan familieleden in het land van herkomst. Bij het thema 'milieu en grondstoffen' is het beeld gemengd.

Opwaartse trends

- Invoer fossiele energiedragers uit LDC's: deze handelscijfers worden ontleend aan de materiaalstroomrekeningen en zijn uitgedrukt in kg per inwoner. De invoer daalde van 169 kg in 2011 tot 91 kg in 2018. Er is dus relatief minder aanspraak gemaakt op het natuurlijk kapitaal van de LDC's.
- Invoer niet-metallische mineralen (totaal, uit alle landen): deze invoer is gedaald van ruim 3,4 ton per inwoner in 2011 tot minder dan 2,7 ton in 2018. Ook hier is sprake van een relatief minder grote aanspraak op het natuurlijk kapitaal van de rest van de wereld.

Neerwaartse trends

- Invoer fossiele energiedragers: deze liep op van bijna 11,6 ton per inwoner in 2011 naar ruim 13,4 ton in 2018.
- Invoer biomassa (totaal, uit alle landen): deze invoer is uitgedrukt in de hoeveelheid biomassa en afgeleide producten van vooral organisch materiaal, in tonnen per inwoner. Deze invoer wordt als welvaartsverlagend gezien omdat hiermee aanspraak wordt gemaakt op natuurlijke hulpbronnen elders in de wereld én omdat het niet altijd duidelijk is of deze biomassa ook daadwerkelijk op een duurzame wijze is voortgebracht. De hoeveelheid geïmporteerde biomassa is gestegen van iets minder dan 4,4 ton per inwoner in 2011 tot ruim 4,8 ton in 2018.
- Invoer biomassa uit LDC's: deze invoer is gestegen van 10,6 kg per inwoner in 2011 tot 16,9 kg in 2018.

Meest recente veranderingen

Voor het dashboard brede welvaart 'elders' is het beeld van de meest recente ontwikkelingen gemengd. Vijf indicatoren laten in het meest recente jaar een beduidende stijging van de welvaart zien. Bij vier indicatoren treedt een duidelijke daling op. De broeikasgasvoetafdruk in tonnen CO_2-equivalenten per inwoner geeft de broeikasgasemissies ten behoeve van de Nederlandse consumptie weer: uitstoot van koolstofdioxide, methaan en distikstofoxide veroorzaakt door Nederlandse economische activiteit, plus emissies die in het buitenland plaatsvonden bij productie van in Nederland ingevoerde producten, maar minus emissies die in Nederland plaatsvonden bij productie van producten die uitgevoerd worden.
De stijging van de brede welvaart 'elders' hangt vooral samen met de afname van de invoer van verschillende hulpbronnen uit LDC's zoals metalen, fossiele energiedragers en biomassa. Tevens is de waarde van de totale invoer vanuit LDC's toegenomen, hetgeen een naar verwachting positief effect heeft op de welvaartsontwikkeling van de LDC's (meer handel levert in de allerarmste landen naar verwachting meer werkgelegenheid en inkomsten op).
De daling van de brede welvaart 'elders' treedt vooral op bij de 'invoer van niet-metallische mineralen' (zowel totaal als specifiek uit de LDC's).

In het afgelopen jaar is de trend voor de indicator 'ontwikkelingshulp' omgeslagen. Lieten deze uitgaven voorheen nog een dalende trend zien, nu is er sprake van een stabiele trend.

2.5.1 Brede welvaart 'elders'

Brede welvaart is gestegen		Trendomslag
Invoer metalen uit LDC's	–24,6%	
Invoer fossiele energiedragers uit LDC's	–17,9%	● → ●
Ontwikkelingshulp		● → ●
Invoer biomassa uit LDC's	–16,3%	
Totale invoer uit LDC's	+7,5%	
Invoer fossiele energiedragers	–2,1%	
Brede welvaart is gedaald		**Trendomslag**
Invoer niet-metallische mineralen uit LDC's	+42,0%	
Invoer metalen	+6,2%	
Invoer niet-metallische mineralen	+6,1%	
Broeikasgasvoetafdruk	+4,9%	● → ●

Posities op de EU-ranglijst

Voor wat betreft het thema 'handel en hulp' staat Nederland bovenaan in de EU-ranglijst. Voor het thema 'milieu en grondstoffen' staat Nederland juist in de onderste regionen van deze lijst.

Bij de volgende indicatoren staat Nederland hoog op de Europese ranglijst:

Thema handel en hulp:
- Totale invoer uit LDC's: 2e van 28 landen (2018).

Bij de volgende indicatoren staat Nederland laag op de EU-ranglijst:

Thema milieu en grondstoffen:
- Invoer fossiele energiedragers: 28e van 28 landen (2017).
- Invoer metalen: 24e van 28 landen (2017).
- Invoer niet-metallische mineralen: 26e van 28 landen (2017).
- Invoer biomassa: 28e van 28 landen (2017).

3. Verdeling van brede welvaart

In het voorgaande hoofdstuk is een beeld geschetst van de brede welvaart voor Nederland als geheel. Dat beeld is grotendeels gebaseerd op totalen en gemiddelden van de Nederlandse bevolking. Groepen met een hogere of lagere brede welvaart zijn in die cijfers niet zichtbaar. Daarom wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de verdeling van brede welvaart tussen bevolkingsgroepen. Nieuw in deze editie is dat wordt onderzocht in hoeverre er bij mensen uit verschillende bevolkingsgroepen sprake is van een opeenstapeling van indicatoren met een hoge of lage brede welvaart.

Kleurcodes

De Monitor gebruikt kleuren om de resultaten van verschillende indicatoren vergelijkbaar te maken. In dit hoofdstuk wordt voor iedere opgenomen indicator gekeken of er een afwijking is ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Alleen bij mannen en vrouwen wordt gekeken of beide groepen van elkaar afwijken. Voor de indicatoren die gebaseerd zijn op enquêtes is gekeken of de afwijking statistisch significant is ($p < 0,05$). Voor indicatoren die gebaseerd zijn op integrale gegevens is gekeken of de afwijking meer dan 5 procent van het cijfer van de totale bevolking bedraagt.
De kleuraanduidingen hebben slechts een signaalfunctie. Er is nadrukkelijk geen sprake van een normatieve duiding. De Monitor geeft aan hoe verschillende bevolkingsgroepen in Nederland er op de uiteenlopende aspecten van brede welvaart feitelijk voorstaan en of hun welvaart van elkaar verschilt. Het is aan politiek en beleid om op basis van deze informatie te komen tot afwegingen en beleidsconclusies.

De betekenis van de kleuren is in hoofdstuk 3:

GROEN

De betreffende bevolkingsgroep is op dit terrein welvarender dan gemiddeld.

GRIJS

De betreffende bevolkingsgroep wijkt op dit terrein niet significant af van het gemiddelde.

ROOD

De betreffende bevolkingsgroep is op dit terrein minder welvarend dan gemiddeld.

3.1 Selectie van thema's en indicatoren

In dit hoofdstuk wordt de verdeling van de brede welvaart 'hier en nu' onder bevolkingsgroepen beschreven. De indicatoren die worden gebruikt staan in tabel 3.1.1. Niet voor elke indicator uit het 'hier en nu'-dashboard zijn verdelingsdata voorhanden. Ook leent niet elke indicator zich voor een verdeling, denk bijvoorbeeld aan de uitstoot van gassen. Op een paar punten is daarom afgeweken van het 'hier en nu'-dashboard; zie de toelichting bij de Monitor Brede Welvaart voor meer informatie hierover (CBS,2019a).

Er wordt in dit hoofdstuk onderscheid gemaakt naar een aantal persoonskenmerken, namelijk geslacht, leeftijd, het hoogst behaalde onderwijsniveau (laag, middelbaar en hoog onderwijsniveau)[1)] en migratieachtergrond (Nederlands, westers en niet-westers). Uiteraard zijn dit niet de enige kenmerken die onderscheidend kunnen zijn in de mate waarin mensen een hoge dan wel lage brede welvaart hebben.

[1)] Voor het hoogst behaald onderwijsniveau is gebruik gemaakt van de Standaard Onderwijsindeling 2016 in drie niveaus. Laag onderwijsniveau omvat groep 1 t/m 8 van het (speciaal) basisonderwijs, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo, alle leerwegen van het vmbo en de entree-opleiding (mbo 1). Middelbaar onderwijsniveau omvat de bovenbouw van havo/vwo, de basisberoepsopleiding (mbo 2), de vakopleiding (mbo 3) en de middenkader- en specialistenopleidingen (mbo 4). Hoog onderwijsniveau omvat de associate degree, de hbo- en wo-bachelors, de hbo- en wo-masters en wo-doctorsopleidingen.

3.1.1 Indicatoren voor verdeling van brede welvaart

Thema 'hier en nu'	Indicator voor verdeling
Welzijn	Tevredenheid met het leven
	Persoonlijk welzijn
Materiële welvaart	Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen
Gezondheid	Ervaren gezondheid
	Overgewicht
Arbeid en vrije tijd	Hoogst behaald onderwijsniveau
	Nettoarbeidsparticipatie
	Langdurige werkloosheid
	Tevredenheid met werk
	Tevredenheid met de reistijd woon-werkverkeer
	Tevredenheid met vrije tijd
Wonen	Kwaliteit van de woning
	Tevredenheid met de woning
Samenleving	Contacten met familie, vrienden en buren
	Vrijwilligerswerk
	Vertrouwen in mensen
	Vertrouwen in instituties
Veiligheid	Slachtofferschap van criminaliteit
	Onveiligheidsgevoelens in de buurt
Milieu	Last van milieuproblemen in woonomgeving

3.2 Samenvattend beeld

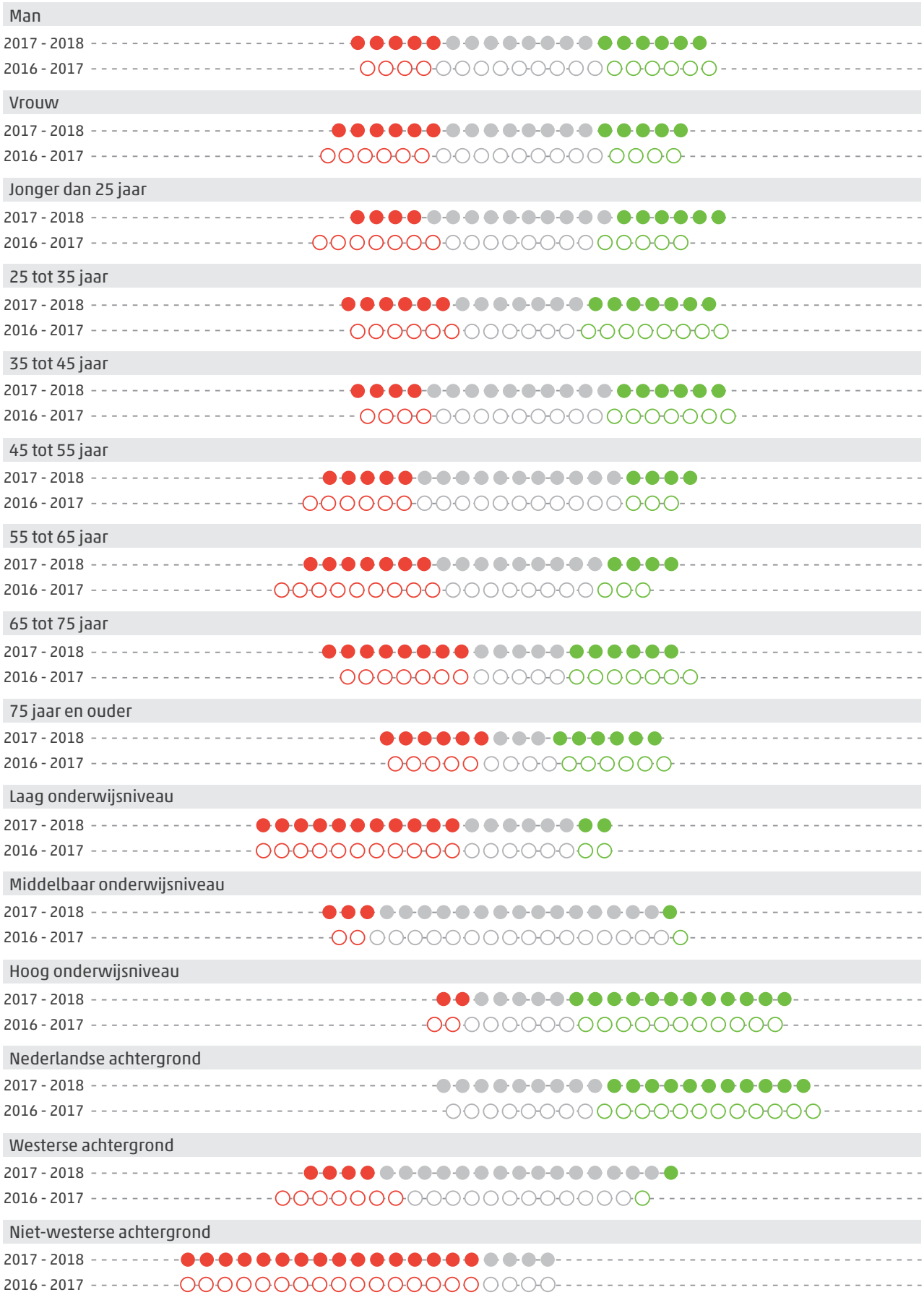
In dit hoofdstuk komt de vraag aan de orde in hoeverre er bevolkingsgroepen zijn met een sterk afwijkende brede welvaart in het 'hier en nu'. Figuur 3.2.1 toont voor iedere bevolkingsgroep het aantal indicatoren waar de betreffende groep gemiddeld een hogere (groen) of lagere (rood) welvaart heeft dan het nationale gemiddelde.[2)] Daarnaast is onderzocht of er bij mensen uit specifieke groepen sprake is van cumulatie van (on)gunstige uitkomsten: in hoeverre komen er meerdere (on)gunstige uitkomsten bij dezelfde mensen terecht?

Dit zijn de belangrijkste conclusies:

- Brede welvaart hangt het sterkst samen met onderwijsniveau. De brede welvaart van hoogopgeleiden is beduidend hoger dan die van laagopgeleiden. Gemiddeld hebben hoogopgeleiden op twaalf van de twintig indicatoren een gunstige waarde. Laagopgeleiden hebben daarentegen gemiddeld op elf van de twintig indicatoren een ongunstige waarde. Wel springen laagopgeleiden er positief uit qua tevredenheid met de hoeveelheid vrije tijd en slachtofferschap van criminaliteit. Middelbaar opgeleiden wijken niet vaak af van het gemiddelde.
- Ook personen met een niet-westerse migratieachtergrond hebben gemiddeld genomen een lagere welvaart. Zij scoren ongunstig bij zestien van de twintig indicatoren. De cumulatiepatronen geven echter een wat genuanceerder beeld: mensen met een niet-westerse achtergrond hebben weliswaar op relatief veel indicatoren een lagere welvaart dan gemiddeld, maar er is minder vaak sprake van een opeenstapeling van ongunstige uitkomsten dan bij laagopgeleiden.
- Mensen met een Nederlandse achtergrond hebben gemiddeld een gunstige uitkomst op elf van de twintig indicatoren en hebben gemiddeld geen ongunstige uitkomsten. De brede welvaart van mensen met een westerse migratieachtergrond is iets lager dan gemiddeld.
- De verschillen tussen leeftijdsgroepen zijn kleiner dan die tussen groepen van verschillend onderwijsniveau of verschillende migratieachtergrond. Relatief het minst welvarend zijn 55- tot 65-jarigen. Zij hebben gemiddeld bij zeven indicatoren een ongunstige uitkomst en bij vier indicatoren een gunstige uitkomst.
- 65- tot 75-jarigen scoren ongunstig op acht indicatoren. Daar staat tegenover dat deze groep gunstig scoort op zes indicatoren. Zij hebben over het algemeen een slechtere gezondheid en een lager vertrouwen dan gemiddeld, maar scoren juist beter qua veiligheid en wonen. Voor 65- tot 75-jarigen geldt wel dat personen uit deze groep vaker meerdere ongunstige uitkomsten combineren dan mensen van andere leeftijden.
- De brede welvaart van mannen en vrouwen verschilt nauwelijks. Ze hebben bij ongeveer even veel indicatoren een (on)gunstige waarde. Mannen hebben zes gunstige waarden tegenover vijf bij vrouwen. Mannen doen het vooral beter op de arbeidsgerelateerde indicatoren.

[2)] Mannen en vrouwen zijn met elkaar vergeleken en niet met het landelijke gemiddelde.

3.2.1 Aantal indicatoren waar bepaalde bevolkingsgroepen een significant hogere (groen) of lagere (rood) brede welvaart hebben dan het nationaal gemiddelde (grijs)

3.3 Brede welvaart naar bevolkingsgroepen

Welzijn

Subjectief welzijn of het welbevinden van de bevolking is een belangrijk aspect van brede welvaart, omdat dit sterk verweven is met de kwaliteit van leven (Diener en Suh, 1997). Informatie over het welbevinden van mensen geeft inzicht in hoe mensen hun eigen leven waarderen, los van objectieve maatstaven zoals de hoogte van het inkomen of de positie op de arbeidsmarkt. Bij het welbevinden komen de tevredenheid met het leven en het persoonlijk welzijn aan bod. Voor meer informatie over het welzijn van de Nederlandse bevolking, zie CBS (2015a).

Tevredenheid met het leven

In 2018 was 85,7 procent van de volwassenen in Nederland naar eigen zeggen tevreden met zijn of haar leven, 11,8 procent was niet tevreden en niet ontevreden en een relatief kleine groep van 2,4 procent zei ontevreden met het leven te zijn[3)].

- Laagopgeleiden zijn met 81,4 procent het minst vaak tevreden met het leven. Van de middelbaar opgeleiden is 85,9 procent tevreden en onder hoogopgeleiden is het aandeel dat tevreden is met 89,2 procent het hoogst.
- Mensen met een Nederlandse of anderszins westerse achtergrond oordelen doorgaans positiever over het leven dan mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond. Van die laatste groep is 79,1 procent tevreden met het leven, tegenover ruim 84,7 procent van degenen met een westerse migratieachtergrond en 86,8 procent van degenen met een Nederlandse achtergrond.
- Het verschil in tevredenheid tussen middelbaar en hoogopgeleiden is wat kleiner geworden sinds 2013, omdat met name het aandeel dat tevreden is onder middelbaar opgeleiden gestegen is. Ook zijn de verschillen tussen de herkomstgroepen kleiner geworden in deze periode, met name door een stijging van het aandeel mensen met een niet-westerse migratieachtergrond dat tevreden met het leven is.

[3)] De tevredenheid met het leven wordt gemeten op een schaal van 1 tot en met 10, waarbij een score van 7 of hoger als 'tevreden' wordt gezien (zie Van Beuningen, van der Houwen en Moonen (2014) voor meer informatie over hoe dit is bepaald).

Hoeveel mensen zijn tevreden met het leven?

85,7%
Totaal

85,1%
Man

86,3%
Vrouw

83,8%
18 tot 25 jaar

86,5%
55 tot 65 jaar

85,2%
25 tot 35 jaar

87,5%
65 tot 75 jaar

86,6%
35 tot 45 jaar

86,2%
75 jaar en ouder

84,4%
45 tot 55 jaar

81,4%
Laag onderwijsniveau

89,2%
Hoog onderwijsniveau

85,9%
Middelbaar onderwijsniveau

86,8%
Nederlandse achtergrond

79,1%
Niet-westerse achtergrond

84,7%
Westerse achtergrond

Persoonlijk welzijn

De Persoonlijke Welzijnsindex (PWI) is een samenvattende maat voor het welbevinden van mensen op verschillende terreinen van het leven, waarbij twaalf indicatoren behorend bij acht relevante levensdomeinen worden gecombineerd tot één cijfer. Hierbij komen onder andere het oordeel van mensen over hun gezondheid, hun financiële situatie en hun woonomgeving aan bod (Van Beuningen, Jol en Moonen, 2015)[4]. De PWI heeft een score van 1 tot en met 10. Mensen met een score van 7 of hoger hebben een hoog persoonlijk welzijn.

In 2018 had 63,5 procent van de volwassen bevolking een hoog persoonlijk welzijn, 2,7 procent had een laag persoonlijk welzijn (score van 4 of lager) en 33,8 procent zat daar tussenin.

- In 2018 had een groter deel van de mannen een hoog persoonlijk welzijn in vergelijking met vrouwen. Dat komt vooral omdat vrouwen zich over het algemeen vaker onveilig voelen dan mannen.
- Van de jongvolwassenen (18- tot 25-jarigen) heeft een relatief groot deel een hoog persoonlijk welzijn, terwijl dat aandeel onder mensen in de leeftijd van 45 tot 65 jaar juist wat lager dan gemiddeld is. Leeftijdsgroepen verschillen vooral op het gebied van de tevredenheid met de gezondheid, vertrouwen in instituties en veiligheid; jongvolwassenen beoordelen deze aspecten vaker positief dan 45- tot 65-jarigen.
- Hoogopgeleiden hebben vaker een hoog persoonlijk welzijn dan middelbaar en laagopgeleiden. Van die eerste groep had 75,9 procent een hoog persoonlijk welzijn, terwijl dat onder laagopgeleiden voor 52,3 procent gold. Middelbaar opgeleiden zitten daar met 61,6 procent tussenin. Dit patroon is hetzelfde voor alle onderdelen van de PWI, met uitzondering van de tevredenheid met het sociale leven, waarbij er geen verschillen tussen de onderwijsniveaus zijn.
- Personen met een niet-westerse migratieachtergrond hebben relatief minder vaak een hoog persoonlijk welzijn. Mensen met een niet-westerse achtergrond geven een lagere waardering aan de meeste onderdelen van hun leven in vergelijking met personen met een Nederlandse achtergrond. Dat geldt echter niet voor de mate waarin zij vertrouwen hebben in de Tweede Kamer en in rechters.
- De verschillen tussen bevolkingsgroepen zijn tussen 2013 en 2018 weinig veranderd. Uitzondering hierop zijn de verschillen tussen leeftijdsgroepen. Doordat het aandeel met een hoog welzijn sterker is gestegen bij 75-plussers dan bij de andere leeftijdsgroepen, zijn de verschillen tussen leeftijdsgroepen wat kleiner geworden.

[4] De thema's die in de PWI aan bod komen zijn gebaseerd op de aanbevelingen van Stiglitz, Sen en Fitoussi (2009).

Hoeveel mensen hebben een hoog persoonlijk welzijn?

63,5%
Totaal

65,0%
Man

61,9%
Vrouw

70,9%
18 tot 25 jaar

59,1%
55 tot 65 jaar

67,0%
25 tot 35 jaar

62,6%
65 tot 75 jaar

63,3%
35 tot 45 jaar

65,9%
75 jaar en ouder

59,4%
45 tot 55 jaar

52,3%
Laag onderwijsniveau

75,9%
Hoog onderwijsniveau

61,6%
Middelbaar onderwijsniveau

66,1%
Nederlandse achtergrond

48,1%
Niet-westerse achtergrond

60,5%
Westerse achtergrond

Materiële welvaart

De financiële situatie van mensen is van belang voor meerdere aspecten van hun leven. Een hoger welvaartsniveau biedt meer kansen en keuzemogelijkheden, bijvoorbeeld op het terrein van wonen, sociale activiteiten en gezondheid. Daarnaast zorgt een goede financiële positie voor meer zekerheid. De mediaan (middelste waarde) van het (gestandaardiseerd) besteedbaar inkomen wordt hier als indicator voor de materiële welvaart gebruikt[5]. Standaardisering levert een goede maat op voor de vergelijking van welvaartsniveaus, aangezien dit inkomenscijfer gecorrigeerd is voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens. Zie CBS (2016c; 2018d) voor meer gedetailleerde informatie over de financiële situatie van huishoudens in Nederland.

Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen

In 2017 bedroeg het mediane inkomen van huishoudens in Nederland 25,7 duizend euro[6]. Het gemiddelde inkomen lag hoger, namelijk op 28,8 duizend euro. Het (rekenkundig) gemiddelde ligt hoger dan de mediaan, omdat inkomens aan de bovenkant van de ladder het gemiddelde naar boven trekken. Om de invloed van die hoge inkomens te beperken, wordt hierna telkens het mediane inkomen beschreven.

- De hoogte van het inkomen heeft een duidelijke relatie met de leeftijd van de hoofdkostwinner. Jongere huishoudens hebben doorgaans minder te besteden, aangezien de volwassenen in deze huishoudens nog aan het begin van hun carrière staan. Met de leeftijd loopt ook het mediane inkomen op. Huishoudens met een 45- tot 65-jarige hoofdkostwinner hebben met ruim 29 duizend euro het meest te besteden. Met het bereiken van de pensioenleeftijd neemt het inkomen weer wat af, tot 20,9 duizend euro onder 75-plus-huishoudens.
- Het hoogst behaalde onderwijsniveau laat ook een duidelijke relatie met de hoogte van het inkomen zien. Waar huishoudens met een laagopgeleide hoofdkostwinner in doorsnee 20,1 duizend euro te besteden hebben, is dat onder hoogopgeleiden 33,5 duizend euro. Middelbaar opgeleiden zitten daar met een inkomen van 25,2 duizend euro tussenin.
- Het mediane inkomen van huishoudens met een niet-westerse hoofdkostwinner ligt met 18,0 duizend euro relatief laag. Hoofdkostwinners met een Nederlandse achtergrond hebben met hun huishouden in doorsnee 26,9 duizend euro te besteden, en huishoudens met een westerse (niet-Nederlandse) hoofdkostwinner 23,8 duizend euro. Voor een deel zijn deze verschillen in inkomen te verklaren doordat mensen met een niet-westerse achtergrond relatief vaak laagopgeleid zijn.

[5] Omdat deze indicator wordt gemeten op het niveau van huishoudens, wordt bij de verdeling naar bevolkingsgroepen gekeken naar de kenmerken van de hoofdkostwinner van het huishouden.
[6] De inkomensbedragen in deze paragraaf zijn allemaal in prijzen van 2017.

Hoe hoog is het mediane inkomen van huishoudens?

€ 25 700
Totaal

€ 10 700
Jonger dan 25 jaar

€ 25 300
25 tot 35 jaar

€ 27 300
35 tot 45 jaar

€ 29 300
45 tot 55 jaar

€ 29 700
55 tot 65 jaar

€ 24 700
65 tot 75 jaar

€ 20 900
75 jaar en ouder

€ 20 100
Laag onderwijsniveau

€ 25 200
Middelbaar onderwijsniveau

€ 33 500
Hoog onderwijsniveau

€ 26 900
Nederlandse achtergrond

€ 23 800
Westerse achtergrond

€ 18 000
Niet-westerse achtergrond

Gezondheid

Het welzijn van mensen hangt sterk samen met hun gezondheid (CBS, 2016b). Een slechte gezondheid gaat vaak samen met een lager welzijn en kan daarnaast ook zorgen voor problemen op het gebied van bijvoorbeeld werk, sociaal leven en wonen. Hier worden de ervaren gezondheid en de mate van overgewicht als indicatoren gebruikt. Voor meer informatie over de gezondheid en leefstijl van de Nederlandse bevolking, zie CBS (2019b, 2019c).

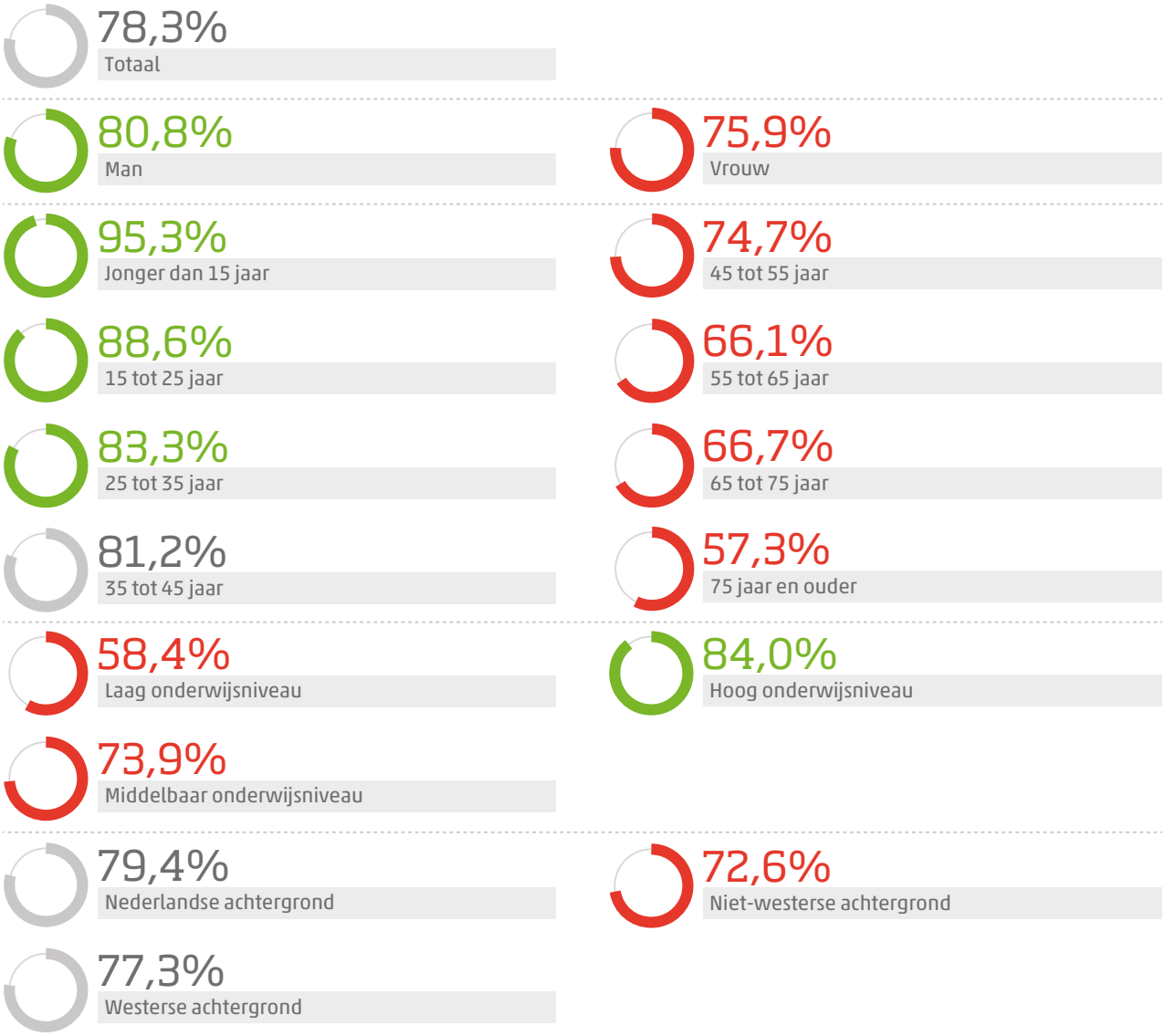
Ervaren gezondheid

De ervaren gezondheid is het oordeel van mensen over hun eigen gezondheid; dit is een goede indicator van de algemene gezondheidstoestand. Concreet gaat het om het percentage dat de eigen gezondheid als goed of zeer goed beoordeelt. In 2018 vond 78,3 procent van de Nederlandse bevolking de eigen gezondheid goed of zeer goed.

- Mannen beoordelen hun eigen gezondheid gemiddeld positiever dan vrouwen. Vrouwen hebben ook vaker last van langdurige aandoeningen, lichamelijke beperkingen en belemmeringen door pijn dan mannen (CBS, 2019b).
- Het percentage dat zegt de eigen gezondheid goed of zeer goed te vinden, neemt over het algemeen af met de leeftijd. Van de jongste groep tot 15 jaar voelt 95,3 procent zich (zeer) gezond. Dat aandeel loopt terug met het ouder worden, tot 57,3 procent onder de 75-plussers. Ouderen hebben ook vaker gezondheidsklachten, zoals langdurige aandoeningen, lichamelijke beperkingen of belemmeringen door pijn (CBS, 2019b).
- Hoogopgeleiden voelen zich vaker (zeer) gezond dan middelbaar of laagopgeleiden. Waar 84,0 procent van de hoogopgeleiden zich gezond voelt, is dit onder laagopgeleiden 58,4 procent. Mensen met een middelbaar onderwijsniveau zitten daar met 73,9 procent tussenin[7]. Deze verschillen kunnen deels worden verklaard door leeftijdsverschillen; hoogopgeleiden zijn gemiddeld jonger dan middelbaar en laagopgeleiden.
- Mensen met een Nederlandse of anderszins westerse achtergrond voelen zich vaker gezond dan mensen met een niet-westerse migratieachtergrond. Dit ondanks het feit dat mensen met een niet-westerse achtergrond relatief jong zijn en jongeren doorgaans positiever oordelen over hun gezondheid.
- De verschillen in ervaren gezondheid tussen leeftijdsgroepen zijn sinds 2011 kleiner geworden, met name doordat het aandeel 75-plussers dat zich (zeer) gezond voelt in de afgelopen jaren is gestegen. Het verschil tussen middelbaar en hoogopgeleiden is juist wat groter geworden, doordat het aandeel met een als goed ervaren gezondheid onder middelbaar opgeleiden is gedaald, terwijl dat onder hoogopgeleiden stabiel is gebleven.

[7] De cijfers voor onderwijsniveaus hebben betrekking op de bevolking van 25 jaar en ouder.

Hoeveel mensen vinden hun gezondheid (zeer) goed?

Overgewicht

Of iemand overgewicht heeft, is vastgesteld aan de hand van de body mass index (BMI). Deze wordt berekend door het gewicht van een persoon in kilogram te delen door het kwadraat van diens lengte in meters. Bij volwassenen is sprake van overgewicht bij een BMI van 25 of hoger; voor jongeren gelden iets andere grenswaarden. Het aandeel personen met overgewicht onder de bevolking van vier jaar en ouder was 43,9 procent in 2018; bij 13,0 procent was met een BMI van 30 of hoger sprake van ernstig overgewicht.

- In 2018 had een groter deel van de mannen overgewicht in vergelijking met vrouwen, namelijk 46,2 tegen 41,6 procent.
- Een hogere leeftijd gaat over het algemeen gepaard met een grotere kans op overgewicht. Van de jongeren van vier tot vijftien jaar heeft 12,0 procent overgewicht. Het hoogste aandeel met overgewicht (60,9 procent) zien we in de groep 65- tot 75-jarigen.
- Onder laagopgeleiden is het aandeel mensen met overgewicht hoger dan onder hoogopgeleiden, namelijk 62,6 tegen 40,8 procent. Middelbaar opgeleiden zitten hier tussenin, met 57,0 procent[8]. Dit verschil tussen onderwijsniveaus wordt deels door leeftijdsverschillen verklaard; laagopgeleiden zijn gemiddeld ouder, en ouderen hebben vaker overgewicht.
- Vrouwen hadden in 2018 vaker overgewicht dan in 2011, terwijl het aandeel mannen met overgewicht stabiel bleef in deze periode. Hierdoor is het verschil tussen mannen en vrouwen kleiner geworden. Ook onder laag- en middelbaar opgeleiden is het aandeel met overgewicht gestegen sinds 2011. Omdat het aandeel met overgewicht onder hoogopgeleiden stabiel is gebleven, zijn de verschillen tussen de onderwijsniveaus groter geworden.

[8] De cijfers voor onderwijsniveaus hebben betrekking op de bevolking van 25 jaar en ouder.

Hoeveel mensen hebben overgewicht?

43,9%
Totaal

46,2%
Man

41,6%
Vrouw

12,0%
4 tot 15 jaar

57,0%
45 tot 55 jaar

20,0%
15 tot 25 jaar

58,9%
55 tot 65 jaar

38,2%
25 tot 35 jaar

60,9%
65 tot 75 jaar

49,9%
35 tot 45 jaar

56,3%
75 jaar en ouder

62,6%
Laag onderwijsniveau

40,8%
Hoog onderwijsniveau

57,0%
Middelbaar onderwijsniveau

43,4%
Nederlandse achtergrond

47,1%
Niet-westerse achtergrond

43,8%
Westerse achtergrond

Arbeid en vrije tijd

Werk is belangrijk voor mensen, omdat ze hiermee inkomen verdienen en actief deelnemen aan de samenleving. Langdurige werkloosheid kan negatieve gevolgen hebben voor de brede welvaart van mensen. Naast het hebben van (betaald) werk zijn ook arbeidsomstandigheden en de balans tussen werk en vrije tijd van belang. Bij dit thema komen de nettoarbeidsparticipatie, langdurige werkloosheid en de tevredenheid met het werk aan bod, alsmede de reistijd van en naar het werk en de hoeveelheid vrije tijd. Voor meer informatie over de arbeidsmarktsituatie van de Nederlandse bevolking, zie CBS (2019d). Naast voornoemde indicatoren valt ook onderwijs onder het thema arbeid en vrije tijd. Een opleiding is van belang om een baan te kunnen vinden en gaat vaak gepaard met meer vrijheden en mogelijkheden om het eigen leven naar wens in te richten. Daarnaast hangt een hoger onderwijsniveau positief samen met levensduur, gezondheid en maatschappelijke participatie, en beïnvloedt het daarmee indirect de brede welvaart, zowel 'hier en nu' als 'later' (OECD, 2011).

Onderwijsniveau

In 2018 was 30,9 procent van de Nederlandse bevolking van 15 tot 75 jaar hoogopgeleid. Dat wil zeggen dat ze een diploma in het hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs hebben behaald.

- Voor de leeftijdsgroepen vanaf 25 jaar geldt: hoe ouder, des te lager het aandeel hoogopgeleiden. Waar 47,0 procent van de 25- tot 35-jarigen hoogopgeleid is, loopt dat aandeel af met leeftijd, tot 20,8 procent onder 65- tot 75-jarigen. Van de mensen in de leeftijd van 15 tot 25 jaar was maar 10,6 procent hoogopgeleid. Het merendeel van hen is nog onderwijsvolgend en zal naar verwachting nog een opleiding afronden.
- Het aandeel hoogopgeleiden is met 33,7 procent het grootst onder mensen met een westerse migratieachtergrond. Van mensen met een Nederlandse achtergrond is 32,0 procent hoogopgeleid, van degenen met een niet-westerse achtergrond 21,1 procent.
- Onder vrouwen is het aandeel met een hoog onderwijsniveau sterker gestegen dan bij mannen, waardoor het verschil tussen beide seksen in de afgelopen jaren is verdwenen. Eerder waren mannen hoger opgeleid dan vrouwen. Het verschil tussen leeftijdsgroepen is in de loop der jaren juist groter geworden, doordat het aandeel hoogopgeleiden onder personen tussen de 25 en 45 jaar relatief sterk is toegenomen. Het verschil tussen mensen met een Nederlandse en een anderszins westerse achtergrond is in de afgelopen jaren kleiner geworden, terwijl het verschil met degenen met een niet-westerse achtergrond juist is gegroeid. Dat komt doordat het aandeel hoogopgeleiden onder mensen met een Nederlandse achtergrond relatief sterk is toegenomen.

Hoeveel mensen zijn hoogopgeleid?

30,9%
Totaal

30,9%
Man

30,9%
Vrouw

10,6%
15 tot 25 jaar

28,5%
55 tot 65 jaar

47,0%
25 tot 35 jaar

20,8%
65 tot 75 jaar

43,3%
35 tot 45 jaar

33,5%
45 tot 55 jaar

32,0%
Nederlandse achtergrond

21,1%
Niet-westerse achtergrond

33,7%
Westerse achtergrond

Nettoarbeidsparticipatie

In 2018 had 67,8 procent van de bevolking tussen 15 en 75 jaar betaald werk.

- In 2018 bedroeg de nettoarbeidsparticipatie van mannen 72,5 procent, tegenover 63,2 procent onder vrouwen.
- Van de jongeren van 15 tot 25 jaar werkte 63,9 procent. Dat is lager dan gemiddeld, maar een groot deel van deze groep is dan ook nog onderwijsvolgend. De nettoarbeidsparticipatie was met ruim 85 procent het grootst onder 25- tot 45-jarigen. Onder 55- tot 65-jarigen was dat met 67,7 procent wat lager en van de 65- tot 75-jarigen had 12,4 procent betaald werk. Het grootste deel van hen is gepensioneerd.
- In 2018 had 48,5 procent van de laagopgeleide bevolking betaald werk, van de hoogopgeleiden was dat 81,8 procent. Middelbaar opgeleiden zaten daar met 71,2 procent tussenin.
- De nettoarbeidsparticipatie onder personen met een niet-westerse migratieachtergrond was in 2018 lager dan onder personen met een westerse migratieachtergrond of een Nederlandse achtergrond.
- In de afgelopen decennia is het verschil in arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen aanzienlijk kleiner geworden, maar deze afname was in de voorbije jaren minder sterk. Ook de verschillen tussen leeftijdsgroepen zijn kleiner geworden de afgelopen jaren, met name doordat het aandeel werkende 55-plussers flink is gestegen. Het verschil tussen onderwijsniveaus is juist wat groter geworden sinds 2011. Dit komt doordat in de periode 2011–2014 de nettoarbeidsparticipatie vooral onder laagopgeleiden daalde, terwijl deze onder hoogopgeleiden ongeveer op hetzelfde niveau bleef. In de laatste paar jaar nam de arbeidsparticipatie zowel bij laag- als hoogopgeleiden weer toe en bleef het verschil tussen de onderwijsniveaus vrij stabiel. Het verschil in nettoarbeidsparticipatie tussen personen met een Nederlandse achtergrond en een niet-westerse migratieachtergrond is de afgelopen jaren kleiner geworden. Dat geldt ook voor het verschil tussen mensen met een Nederlandse en een anderszins westerse achtergrond.

Hoeveel mensen hebben betaald werk?

67,8%
Totaal

72,5%
Man

63,2%
Vrouw

63,9%
15 tot 25 jaar

83,5%
45 tot 55 jaar

85,3%
25 tot 35 jaar

67,7%
55 tot 65 jaar

85,1%
35 tot 45 jaar

12,4%
65 tot 75 jaar

48,5%
Laag onderwijsniveau

81,8%
Hoog onderwijsniveau

71,2%
Middelbaar onderwijsniveau

69,1%
Nederlandse achtergrond

60,9%
Niet-westerse achtergrond

66,5%
Westerse achtergrond

Langdurige werkloosheid

In 2018 was 1,3 procent van de beroepsbevolking langdurig werkloos. Langdurig wil zeggen minimaal twaalf aaneengesloten maanden werkloos.

- Van de vrouwen was in 2018 een iets groter deel langdurig werkloos dan van de mannen, respectievelijk 1,4 en 1,2 procent van de beroepsbevolking.
- De langdurige werkloosheid was relatief groot onder 55- tot 65-jarigen (2,6 procent van de beroepsbevolking) en 65- tot 75-jarigen (3,1 procent). Personen van 15 tot 45 jaar waren het minst vaak langdurig werkloos (minder dan 1 procent).
- Laagopgeleiden zijn vaker langdurig werkloos (1,9 procent van de beroepsbevolking) dan hoogopgeleiden (0,8 procent).
- Tevens was het deel langdurig werklozen onder personen met een niet-westerse migratieachtergrond (2,3 procent van de beroepsbevolking) twee keer zo groot als onder personen met een Nederlandse achtergrond (1,1 procent).
- Het verschil in langdurige werkloosheid tussen verschillende bevolkingsgroepen beweegt mee met de conjunctuur. In de eerste jaren van dit decennium werd het verschil tussen leeftijds-, onderwijs- en herkomstgroepen groter. Dit kwam vooral doordat het aandeel langdurig werklozen bovengemiddeld steeg onder 55-plussers, laagopgeleiden en mensen met een niet-westerse achtergrond. De laatste jaren zijn de verschillen tussen de diverse groepen kleiner geworden.

Welk deel van de beroepsbevolking is langdurig werkloos?

1,3%
Totaal

1,2%
Man

1,4%
Vrouw

0,7%
15 tot 25 jaar

1,4%
45 tot 55 jaar

0,6%
25 tot 35 jaar

2,6%
55 tot 65 jaar

0,9%
35 tot 45 jaar

3,1%
65 tot 75 jaar

1,9%
Laag onderwijsniveau

0,8%
Hoog onderwijsniveau

1,3%
Middelbaar onderwijsniveau

1,1%
Nederlandse achtergrond

2,3%
Niet-westerse achtergrond

1,6%
Westerse achtergrond

Tevredenheid met werk

In 2018 was 76,6 procent van alle werknemers tussen 15 en 75 jaar tevreden met hun werk. Dit blijkt uit cijfers die zijn gebaseerd op de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA), die door het CBS samen met TNO wordt uitgevoerd.

- Er zijn weinig verschillen in arbeidstevredenheid naar leeftijd. Uitzondering hierop zijn werknemers van 65 tot 75 jaar. Zij waren met 86,3 procent vaker tevreden dan gemiddeld.
- Laag- en middelbaar opgeleide werknemers waren minder tevreden met hun werk dan hoogopgeleide werknemers.
- Werknemers met een Nederlandse achtergrond waren vaker tevreden met hun werk dan werknemers met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond.
- De verschillen in arbeidstevredenheid tussen leeftijdsgroepen weken in 2018 niet veel af van die in 2011. Uitzondering hierop zijn werknemers van 55 tot 65 jaar: het verschil tussen hen en de rest van de werknemers is wat kleiner geworden, vooral doordat zij sinds 2011 minder tevreden zijn geworden. Verder was het verschil tussen mensen met een Nederlandse en een niet-westerse achtergrond in 2018 kleiner dan in 2011.

Hoeveel werknemers zijn tevreden met het werk?

76,6%
Totaal

76,6%
Man

76,7%
Vrouw

77,4%
15 tot 25 jaar

76,8%
45 tot 55 jaar

75,6%
25 tot 35 jaar

76,8%
55 tot 65 jaar

75,7%
35 tot 45 jaar

86,3%
65 tot 75 jaar

74,6%
Laag onderwijsniveau

79,3%
Hoog onderwijsniveau

75,8%
Middelbaar onderwijsniveau

78,4%
Nederlandse achtergrond

68,8%
Niet-westerse achtergrond

71,2%
Westerse achtergrond

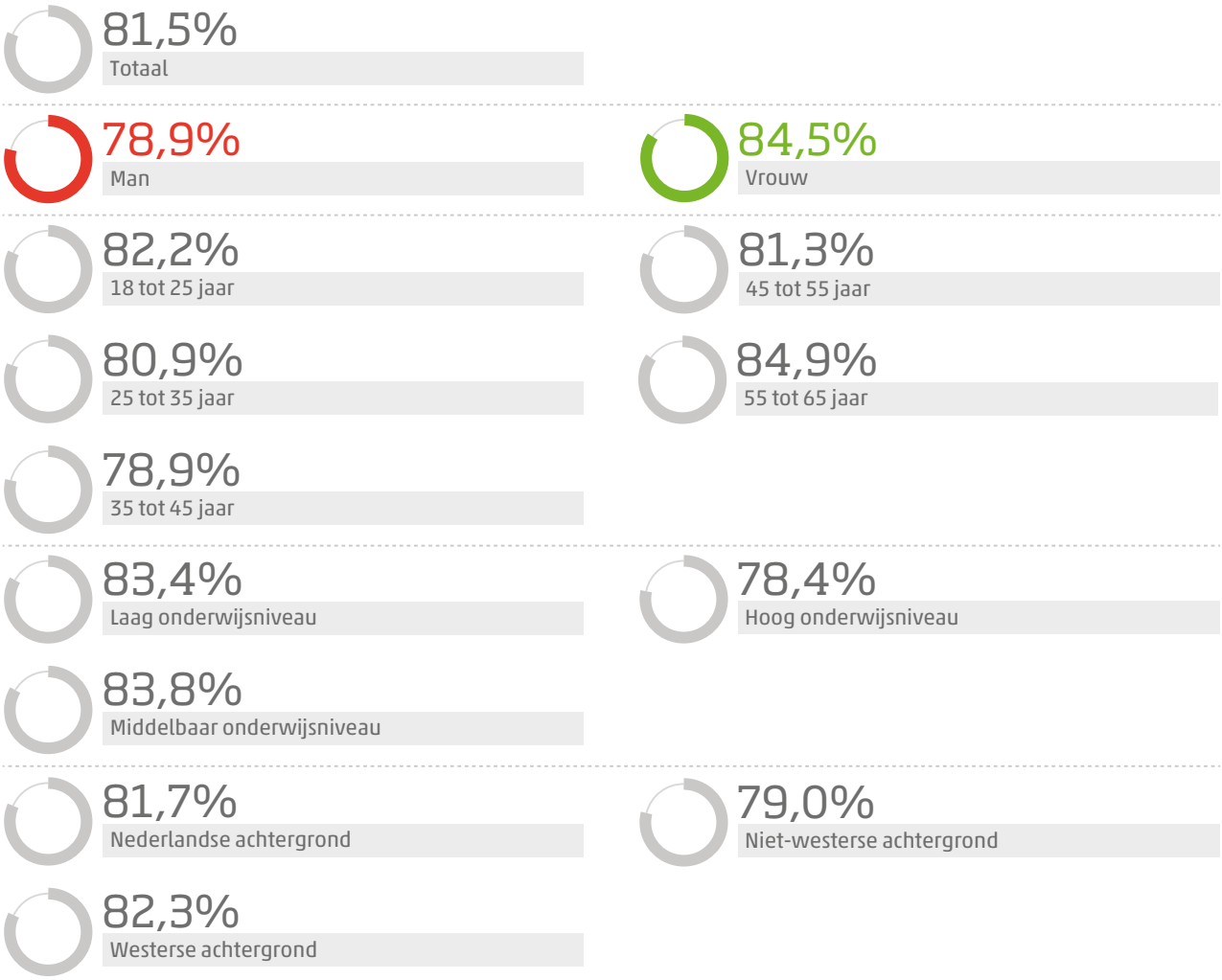
Bron: NEA (CBS, TNO)

Tevredenheid met de reistijd woon-werkverkeer

In 2018 was 81,5 procent van de werkende volwassenen in Nederland tevreden met hun reistijd van en naar het werk. Over die reistijd was 6,2 procent ontevreden en 12,4 procent tevreden noch ontevreden. Deze cijfers hebben betrekking op volwassenen met betaald werk van minimaal twaalf uur per week.

- Mannen zijn wat minder vaak tevreden met de reistijd van en naar het werk in vergelijking met vrouwen: 78,9 procent van de mannen zegt hier tevreden mee te zijn, tegen 84,5 procent van de vrouwen. Werkende vrouwen hebben gemiddeld genomen een kortere reistijd dan werkende mannen (CBS, 2019e).
- Een even groot percentage laag-, middelbaar en hoogopgeleiden is tevreden met hun reistijd. Dat is opvallend, aangezien hoogopgeleiden aanzienlijk grotere afstanden afleggen naar hun werk dan laagopgeleiden (CBS, 2016d).

Hoeveel mensen zijn tevreden met de reistijd naar werk?

Tevredenheid met vrije tijd

In 2018 was 73,9 procent van de volwassenen in Nederland tevreden met de hoeveelheid vrije tijd die ze hadden, 8,4 procent was hier ontevreden mee, en 17,7 procent was tevreden noch ontevreden.

- Mannen zijn wat minder vaak tevreden dan vrouwen over de hoeveelheid vrije tijd die ze hebben.
- Mensen van verschillende leeftijden oordelen anders over de mate waarin zij tevreden zijn met de hoeveelheid beschikbare vrije tijd. Met name mensen tot 55 jaar zijn hier minder vaak tevreden over dan gemiddeld, terwijl 55-plussers juist vaker aangeven tevreden te zijn met hun hoeveelheid vrije tijd. Het aandeel dat zegt tevreden te zijn is vooral hoog onder 65-plussers: dat geldt voor 93,2 procent van de 65- tot 75-jarigen en voor 90,3 procent van de 75-plussers. Mensen van 65 jaar en ouder hebben met ruim 50 uur per week ook aanzienlijk meer vrije tijd dan anderen; het gemiddelde lag in 2016 op bijna 44 uur per week (SCP, 2018).
- Hoogopgeleiden zijn het minst vaak tevreden met de hoeveelheid vrije tijd die ze hebben; laagopgeleiden zijn hier juist het vaakst tevreden mee. Hoogopgeleiden hebben ook minder vrije tijd: ruim 41 uur per week, tegenover bijna 47 uur per week onder laagopgeleiden (SCP, 2018). Het verschil in tevredenheid kan worden verklaard door verschillen in arbeidsduur.
- Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn minder vaak content met de beschikbare vrije tijd dan mensen met een Nederlandse of met een westerse migratieachtergrond.

Hoeveel mensen zijn tevreden met de hoeveelheid vrije tijd?

73,9%
Totaal

72,5%
Man

75,3%
Vrouw

69,9%
18 tot 25 jaar

77,6%
55 tot 65 jaar

66,5%
25 tot 35 jaar

93,2%
65 tot 75 jaar

61,7%
35 tot 45 jaar

90,3%
75 jaar en ouder

66,9%
45 tot 55 jaar

79,2%
Laag onderwijsniveau

70,2%
Hoog onderwijsniveau

73,4%
Middelbaar onderwijsniveau

75,7%
Nederlandse achtergrond

63,4%
Niet-westerse achtergrond

72,2%
Westerse achtergrond

Wonen

De woonsituatie van mensen is relevant voor de kwaliteit van hun leven. Niet alleen het woongenot van mensen is van belang, ook zijn er gezondheidsrisico's verbonden aan woningen met gebreken zoals schimmel of rot. Daarom wordt hier gekeken naar verschillende gebreken die een woning kan hebben en daarnaast naar de tevredenheid met de woning. Zie Van Beuningen (2018) voor meer informatie over de relatie tussen het welbevinden van mensen, de woning en de woonomgeving.

Kwaliteit van de woning

In 2018 gaf 15,8 procent van de personen aan dat de woning minimaal een van de volgende gebreken heeft: een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of funderingen, of verrotte raamkozijnen of vloeren.

- Personen in de leeftijd van 25 tot 45 jaar wonen bovengemiddeld vaak in een woning met een of meer van bovenstaande gebreken. Dat geldt voor ruim 18 procent van hen. Mensen van 65 jaar of ouder wonen juist minder vaak dan gemiddeld in een dergelijke woning.
- Personen met een Nederlandse achtergrond wonen het minst vaak in een woning met een of meer vormen van vocht- of rottingsproblemen. Waar 14,3 procent van hen in zo'n woning woont, is dit onder mensen met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond respectievelijk 16,2 en 24,0 procent.

Hoeveel mensen hebben een of meer gebreken aan hun woning?

15,8%
Totaal

15,4%
Man

16,1%
Vrouw

16,7%
Jonger dan 15 jaar

15,7%
45 tot 55 jaar

17,4%
15 tot 25 jaar

15,9%
55 tot 65 jaar

18,5%
25 tot 35 jaar

11,3%
65 tot 75 jaar

18,1%
35 tot 45 jaar

9,2%
75 jaar en ouder

14,7%
Laag onderwijsniveau

15,3%
Hoog onderwijsniveau

16,4%
Middelbaar onderwijsniveau

14,3%
Nederlandse achtergrond

24,0%
Niet-westerse achtergrond

16,2%
Westerse achtergrond

Tevredenheid met de woning

In 2018 was 86,5 procent van de volwassenen tevreden met hun woning, 9,1 procent was niet tevreden en niet ontevreden en de overige 4,4 procent was ontevreden.

- Onder 25- tot 35-jarigen is het aandeel dat tevreden is met de woning met 76,3 procent het laagst. 55-plussers zijn er juist vaker dan gemiddeld content mee: meer dan 90 procent van hen is tevreden met de woning.
- Van de mensen met een Nederlandse achtergrond was 88,6 procent tevreden met de woning. Onder degenen met een niet-westerse migratieachtergrond was dit 73,6 procent. Mensen met een westerse migratieachtergrond zaten hier met 85,4 procent tussenin.

Hoeveel mensen zijn tevreden met de woning

86,5%
Totaal

86,0%
Man

87,0%
Vrouw

83,6%
18 tot 25 jaar

91,1%
55 tot 65 jaar

76,3%
25 tot 35 jaar

92,6%
65 tot 75 jaar

84,3%
35 tot 45 jaar

93,9%
75 jaar en ouder

86,3%
45 tot 55 jaar

86,5%
Laag onderwijsniveau

88,2%
Hoog onderwijsniveau

85,6%
Middelbaar onderwijsniveau

88,6%
Nederlandse achtergrond

73,6%
Niet-westerse achtergrond

85,4%
Westerse achtergrond

Samenleving

Het thema samenleving omvat indicatoren op het gebied van participatie en vertrouwen. Beide zijn pijlers van sociale cohesie. Participatie is een belangrijk thema, zowel maatschappelijk als politiek. Ook in het huidige regeerakkoord wordt hier aandacht aan besteed (Rijksoverheid, 2017). Vertrouwen is van belang voor mensen afzonderlijk, maar ook voor de samenleving als geheel. Voor het individu draagt vertrouwen bij aan een hoger welbevinden, onder meer omdat het prettiger is om omgeven te worden door mensen en instellingen die men vertrouwt. Binnen de samenleving kan een hogere mate van vertrouwen een betere samenwerking bevorderen, evenals de bereidheid om anderen te helpen (OECD, 2017a). Voor meer informatie over participatie en vertrouwen in Nederland, zie Schmeets (2018a, 2018b).

Contacten met familie, vrienden en buren

In 2018 had gemiddeld 72,5 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder wekelijks contact met familie, vrienden en/of buren. Het gaat hierbij om alle vormen van contact, van persoonlijk face-to-face contact, tot telefonisch contact of contact via berichtjes of e-mail. Mensen hebben met name wekelijks familie- en/of vriendencontact; wekelijks burencontact komt minder vaak voor.

- Vrouwen hebben vaker wekelijks sociale contacten dan mannen: waar 74,7 procent van de vrouwen wekelijks contact had in 2018, was dit 70,2 procent van de mannen.
- Mensen in de leeftijd van 45 tot 55 jaar hebben gemiddeld het minst vaak wekelijkse contacten (69,1 procent), terwijl 35- tot 45-jarigen met 75,3 procent juist het vaakst wekelijkse contacten hebben.

Hoeveel mensen hebben wekelijks contact met familie, vrienden en/of buren?

72,5%
Totaal

70,2%
Man

74,7%
Vrouw

71,8%
15 tot 25 jaar

70,9%
55 tot 65 jaar

73,2%
25 tot 35 jaar

74,6%
65 tot 75 jaar

75,3%
35 tot 45 jaar

73,8%
75 jaar en ouder

69,1%
45 tot 55 jaar

73,0%
Laag onderwijsniveau

71,6%
Hoog onderwijsniveau

72,6%
Middelbaar onderwijsniveau

72,5%
Nederlandse achtergrond

71,7%
Niet-westerse achtergrond

72,7%
Westerse achtergrond

Vrijwilligerswerk

Iets minder dan de helft van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder (47,6 procent) zei in 2018 in het jaar voorafgaand aan het onderzoek vrijwilligerswerk te hebben gedaan. Dit vrijwilligerswerk wordt het vaakst voor sportverenigingen en scholen gedaan (Arends en Schmeets, 2018).

- Mensen van 35 tot 55 jaar doen bovengemiddeld vaak vrijwilligerswerk, terwijl 25- tot 35-jarigen en 75-plussers zich juist minder vaak dan gemiddeld inzetten als vrijwilliger. De groep 35- tot 55-jarigen is het meest actief op school en bij sportverenigingen, terwijl jongere vrijwilligers vaker bij jongerenorganisaties actief zijn. Ouderen doen vaker verzorgend vrijwilligerswerk of zetten zich in voor kerkelijke of culturele organisaties.
- Hoogopgeleiden doen vaker vrijwilligerswerk dan laagopgeleiden, namelijk 56,8 tegen 38,9 procent. Middelbaar opgeleiden zitten hier met 48,3 procent tussenin. Wel stoppen laagopgeleiden die vrijwilligerswerk doen hier aanmerkelijk meer tijd in dan hoogopgeleiden (CBS, 2018e).
- Personen met een Nederlandse achtergrond doen vaker vrijwilligerswerk dan personen met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond. Wel besteden vrijwilligers met een niet-westerse achtergrond gemiddeld meer tijd aan vrijwilligerswerk dan mensen met een Nederlandse of anderszins westerse achtergrond (Arends en Schmeets, 2018).
- In 2012 deden mannen vaker vrijwilligerswerk dan vrouwen, maar het verschil tussen beide groepen is in de afgelopen jaren verdwenen. Ook het verschil tussen onderwijsniveaus is in deze periode kleiner geworden, doordat het aandeel vrijwilligers onder middelbaar en hoogopgeleiden daalde.

Hoeveel mensen doen vrijwilligerswerk?

47,6%
Totaal

46,9%
Man

48,3%
Vrouw

48,4%
15 tot 25 jaar

43,2%
25 tot 35 jaar

54,6%
35 tot 45 jaar

51,5%
45 tot 55 jaar

45,6%
55 tot 65 jaar

49,7%
65 tot 75 jaar

35,6%
75 jaar en ouder

38,9%
Laag onderwijsniveau

48,3%
Middelbaar onderwijsniveau

56,8%
Hoog onderwijsniveau

50,3%
Nederlandse achtergrond

39,7%
Westerse achtergrond

37,5%
Niet-westerse achtergrond

Vertrouwen in mensen

Ruim zes op de tien Nederlanders van 15 jaar of ouder had in 2018 vertrouwen in de medemens: 61,7 procent had vertrouwen in anderen, de rest vond dat je in de omgang met anderen niet voorzichtig genoeg kan zijn. Dit zogeheten sociaal vertrouwen is belangrijke 'smeerolie' in de samenleving en draagt bij aan het leggen van nieuwe contacten en saamhorigheid (CBS, 2015b).

- Mannen hadden in 2018 vaker vertrouwen in anderen dan vrouwen: 63,3 ten opzichte van 60,0 procent.
- Van de verschillende leeftijdsgroepen hebben 65-plussers minder vertrouwen in anderen dan gemiddeld. Dit verschil kan deels worden verklaard door verschillen in onderwijsniveau: ouderen zijn gemiddeld lager opgeleid dan jongeren en laagopgeleiden hebben minder vertrouwen dan hoogopgeleiden. Mensen in de leeftijd van 25 tot 35 jaar hebben juist wat vaker vertrouwen in anderen dan gemiddeld.
- Hoogopgeleiden hebben vaker vertrouwen in de medemens dan laagopgeleiden. Van de hoogopgeleiden heeft 80,1 procent vertrouwen in anderen, van de laagopgeleiden is dit 42,7 procent. Middelbaar opgeleiden zitten hier met 59,9 procent tussenin.
- Van de personen met een Nederlandse achtergrond heeft een groter deel vertrouwen in anderen, terwijl personen met een niet-westerse migratieachtergrond juist minder vaak vertrouwen in andere mensen hebben.

Hoeveel mensen hebben vertrouwen in anderen?

61,7%
Totaal

63,3%
Man

60,0%
Vrouw

64,4%
15 tot 25 jaar

62,6%
55 tot 65 jaar

66,6%
25 tot 35 jaar

54,5%
65 tot 75 jaar

64,7%
35 tot 45 jaar

50,9%
75 jaar en ouder

63,5%
45 tot 55 jaar

42,7%
Laag onderwijsniveau

80,1%
Hoog onderwijsniveau

59,9%
Middelbaar onderwijsniveau

64,4%
Nederlandse achtergrond

44,3%
Niet-westerse achtergrond

59,0%
Westerse achtergrond

Vertrouwen in instituties

Het vertrouwen in instituties is hier geoperationaliseerd als het vertrouwen in de Tweede Kamer, in rechters en in de politie. Gemiddeld had 62,7 procent van de 15-plussers in 2018 vertrouwen in deze instituties. Het vertrouwen in de politie was met 74,7 procent het hoogst, gevolgd door het vertrouwen in rechters (72,3 procent) en in de Tweede Kamer (41,0 procent).

- Vrouwen hebben vaker vertrouwen in instituties dan mannen: 64,3 procent tegenover 61,0 procent.
- Het aandeel dat vertrouwen heeft in instituties, is lager naarmate men ouder is. Van de 15- tot 25-jarigen heeft 70,4 procent vertrouwen in instituties. Dat aandeel loopt geleidelijk af met de leeftijd. Van de 65- tot 75-jarigen en de 75-plussers heeft respectievelijk 54,1 en 56,1 procent vertrouwen in instituties.
- Hoogopgeleiden hebben met 74,9 procent vaker vertrouwen in instituties dan laagopgeleiden (50,2 procent). Middelbaar opgeleiden zitten hier tussenin (61,0 procent).
- Hoewel het percentage dat vertrouwen heeft in instituties is gestegen onder zowel mannen als vrouwen, zijn de verschillen tussen deze groepen de afgelopen jaren groter geworden. In 2012 had nog een even groot deel van mannen en vrouwen vertrouwen in de genoemde drie instituties, in 2018 was het vertrouwen onder vrouwen hoger dan onder mannen. Ook het verschil tussen hoog- en laagopgeleiden op dit punt is sinds 2012 toegenomen. Het aandeel hoogopgeleiden met vertrouwen is in die periode gestegen, terwijl het aandeel laagopgeleiden met vertrouwen op hetzelfde niveau bleef.

Hoeveel mensen hebben vertrouwen in instituties?

62,7%
Totaal

61,0%
Man

64,3%
Vrouw

70,4%
15 tot 25 jaar

58,7%
55 tot 65 jaar

69,1%
25 tot 35 jaar

54,1%
65 tot 75 jaar

67,0%
35 tot 45 jaar

56,1%
75 jaar en ouder

62,2%
45 tot 55 jaar

50,2%
Laag onderwijsniveau

74,9%
Hoog onderwijsniveau

61,0%
Middelbaar onderwijsniveau

63,0%
Nederlandse achtergrond

61,9%
Niet-westerse achtergrond

61,1%
Westerse achtergrond

Veiligheid

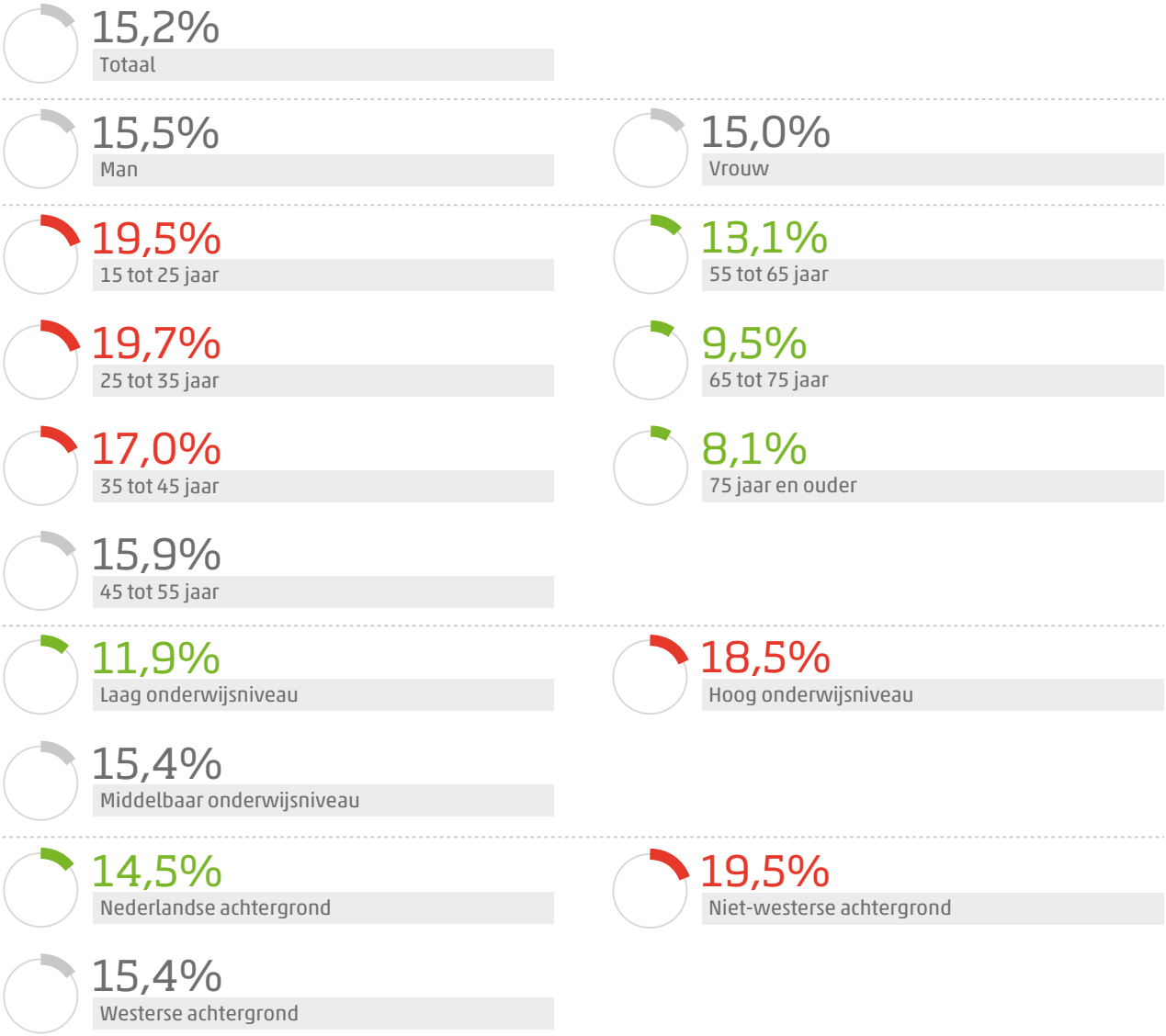
Fysieke onveiligheid kan leiden tot al dan niet permanente fysieke beschadiging of zelfs de dood. Daarnaast kan het een bron van onzekerheid en ongerustheid zijn. Slachtoffers van criminaliteit kunnen bijvoorbeeld financiële of emotionele schade oplopen, die de kwaliteit van leven negatief kan beïnvloeden (Lamet en Wittebrood, 2009). Daarnaast speelt ook de (on)veiligheidsbeleving een rol: in hoeverre voelen mensen zich veilig? Beide aspecten komen hieronder aan bod. Voor meer informatie over veiligheidsbeleving en slachtofferschap van de Nederlandse bevolking, zie CBS (2018f).

Slachtofferschap van criminaliteit

In 2017 zei 15,2 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder slachtoffer te zijn geweest van criminaliteit. Daarbij gaat het om gewelds-, vermogens- of vandalismedelicten. Vermogensdelicten waren hiervan het meest voorkomend (10,0 procent); vandalisme (5,5 procent) en geweld (2,1 procent) kwamen minder vaak voor.

- Het percentage slachtoffers van criminaliteit neemt af naarmate de leeftijd toeneemt. Het percentage mensen in de leeftijdsgroep tot 45 jaar dat slachtoffer is geweest, is hoger dan gemiddeld, terwijl dit in de leeftijdsgroep van 55-plussers relatief lager is. Waar 20 procent van de jongeren tot 35 jaar in 2017 slachtoffer is geweest, is dat onder 65-plussers minder dan 10 procent.
- Het percentage slachtoffers van criminaliteit is hoger onder hoogopgeleiden (18,5 procent) dan onder laagopgeleiden (11,9 procent). Dat patroon is hetzelfde bij gewelds-, vermogens- en vandalismedelicten.
- Onder mensen met een niet-westerse migratieachtergrond is het percentage slachtoffers van criminaliteit hoger (19,5 procent) dan onder degenen met een Nederlandse of anderszins westerse achtergrond. Van die laatste groepen was naar eigen zeggen 15 procent slachtoffer in 2017.
- De verschillen in slachtofferschap tussen de leeftijdsgroepen zijn over het algemeen kleiner geworden sinds 2012, met name doordat het aandeel slachtoffers in de jongste groep relatief sterk is gedaald.

Hoeveel mensen zijn slachtoffer van criminaliteit?

Onveiligheidsgevoelens in de buurt

In 2017 voelde 16,4 procent van de 15-plussers in Nederland zich wel eens onveilig in hun eigen buurt, 1,5 procent gaf aan zich vaak onveilig te voelen.

- Een iets groter deel van de vrouwen (1,8 procent) voelt zich vaak onveilig in vergelijking met mannen (1,2 procent).
- Van de mensen van 25 tot 35 jaar voelt een meer dan gemiddeld aandeel (2,0 procent) zich vaak onveilig in de eigen buurt. Onder mensen van 65 jaar of ouder is dit aandeel juist lager dan gemiddeld.
- Meer laag- (1,8 procent) en middelbaar opgeleiden (1,6 procent) zeggen dat zij zich vaak onveilig voelen in vergelijking met hoogopgeleiden (1,1 procent).
- Van de personen met een niet-westerse migratieachtergrond zegt het hoogste percentage zich vaak onveilig te voelen: 3,6 procent. Onder mensen met een Nederlandse achtergrond lag dat aandeel op 1,2 procent; mensen met een westerse achtergrond zitten daar met 1,9 procent tussenin.
- De verschillen tussen de leeftijdsgroepen met betrekking tot onveiligheidsgevoelens zijn sinds 2012 wat kleiner geworden. Dat komt vooral doordat een kleiner deel van de jongeren van 15 tot 25 jaar zich vaak onveilig voelde dan voorheen.

Hoeveel mensen voelen zich vaak onveilig in hun eigen buurt?

1,5%
Totaal

1,2%
Man

1,8%
Vrouw

1,4%
15 tot 25 jaar

1,6%
55 tot 65 jaar

2,0%
25 tot 35 jaar

1,0%
65 tot 75 jaar

1,8%
35 tot 45 jaar

1,1%
75 jaar en ouder

1,4%
45 tot 55 jaar

1,8%
Laag onderwijsniveau

1,1%
Hoog onderwijsniveau

1,6%
Middelbaar onderwijsniveau

1,2%
Nederlandse achtergrond

3,6%
Niet-westerse achtergrond

1,9%
Westerse achtergrond

Milieu

Milieuvervuiling in de omgeving kan gezondheidsproblemen veroorzaken en kan een negatief effect hebben op de kwaliteit van leven (OECD, 2017b; WHO, 2018). In 2017 gaf ruim de helft van de volwassenen in Nederland aan dat zij lucht, bodem en water sterk vervuild vinden. Ook zei 85 procent zich zorgen te maken over het milieu; meer dan de helft hiervan zei dat ze zich zorgen maakten over het milieu in de eigen omgeving (CBS, 2018g). Hier wordt het ervaren van last van vervuiling in de woonomgeving gebruikt als indicator voor het thema milieu.

Last van milieuproblemen in woonomgeving

In 2018 gaf 15,9 procent van de Nederlandse bevolking aan last te ervaren van vervuiling in de woonomgeving. Daarbij gaat het specifiek om vervuiling of andere milieuproblemen, zoals rook, stof, stank of vervuild water.

- Jongeren tot 25 jaar geven minder vaak dan gemiddeld aan dat ze last hebben van milieuvervuiling, evenals 75-plussers. Mensen in de leeftijd van 55 tot 75 jaar hebben hier met 18 à 19 procent juist vaker last van dan gemiddeld.
- Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond ervaren vaker last van milieuvervuiling in hun omgeving dan mensen met een Nederlandse achtergrond. Van de niet-westersen zegt 20,2 procent hier overlast van te ervaren, tegenover iets meer dan 15 procent van degenen met een Nederlandse of anderszins westerse achtergrond.

Hoeveel mensen hebben last van milieuvervuiling in hun woonomgeving?

15,9%
Totaal

15,8%
Man

16,1%
Vrouw

14,3%
Jonger dan 15 jaar

16,3%
45 tot 55 jaar

13,2%
15 tot 25 jaar

19,0%
55 tot 65 jaar

17,6%
25 tot 35 jaar

17,9%
65 tot 75 jaar

16,1%
35 tot 45 jaar

11,7%
75 jaar en ouder

15,3%
Laag onderwijsniveau

16,5%
Hoog onderwijsniveau

16,9%
Middelbaar onderwijsniveau

15,2%
Nederlandse achtergrond

20,2%
Niet-westerse achtergrond

15,6%
Westerse achtergrond

3.4 Cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten

In de voorgaande paragraaf is gekeken naar de mate waarin de brede welvaart 'hier en nu' van verschillende bevolkingsgroepen op afzonderlijke indicatoren afwijkt van het gemiddelde. Dat een bevolkingsgroep op één indicator lager dan gemiddeld scoort, wil nog niet zeggen dat alle mensen in deze groep in het algemeen een lage brede welvaart hebben. Terwijl gemiddeld bijvoorbeeld 86 procent van de mensen tevreden is met het leven, is dit onder laagopgeleiden 81 procent. Hoewel dit lager is dan gemiddeld, is ook het merendeel van deze groep tevreden. Wanneer we naar alle indicatoren voor de brede welvaart 'hier en nu' kijken, is de vraag of de gunstige en ongunstige uitkomsten verspreid zijn over de verschillende individuen in een groep of juist voorkomen bij telkens dezelfde mensen. In dat laatste geval is sprake van een cumulatie van gunstige of ongunstige uitkomsten. In deze paragraaf wordt aan de hand van een experimentele studie onderzocht of deze mogelijke cumulatie van (on)gunstige uitkomsten voorkomt en, zo ja, bij wie en in welke mate.

Gehanteerde methode

Voor deze editie van de Monitor Brede Welvaart is gestart met een onderzoek naar de mate waarin er op individueel niveau sprake is van cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten. De eerste resultaten van dit onderzoek worden hier gepresenteerd.
Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van de gegevens uit het onderzoek Sociale samenhang & Welzijn, waaraan gegevens uit de Integrale Inkomens- en Vermogensstatistiek zijn gekoppeld. Daarbij zijn indicatoren geselecteerd die horen bij de veertien oorspronkelijke CES-thema's van het 'hier en nu'. Het streven was om één indicator mee te nemen voor elk van de oorspronkelijke veertien thema's, idealiter één die beschikbaar is voor de gehele volwassen bevolking. Uiteindelijk bleken er voor tien van de veertien thema's bruikbare gegevens beschikbaar; voor de thema's fysieke veiligheid, land en ecosystemen, water en luchtkwaliteit zijn geen gegevens beschikbaar die op persoonsniveau aan de andere gegevens gekoppeld konden worden.
Tabel 3.4.1 geeft een overzicht van de indicatoren die gebruikt zijn voor dit onderzoek, waarbij tevens wordt aangegeven wanneer er sprake is van een gunstige of ongunstige uitkomst. Er wordt op persoonsniveau geteld op hoeveel van deze indicatoren iemand een gunstige of ongunstige uitkomst heeft. Mensen die op acht of meer indicatoren een gunstige uitkomst hebben, vormen de bovenkant van de verdeling. Mensen die op vier of meer indicatoren een ongunstige uitkomst hebben, vormen de onderkant van de verdeling. De rest van de mensen zit in het midden. Meer gedetailleerde informatie over de gehanteerde methode is te vinden in de toelichting bij de Monitor Brede Welvaart 2019 (CBS, 2019a).
Bij de gehanteerde methode is een aantal keuzes gemaakt: keuzes over de geselecteerde indicatoren en keuzes over de waarden per indicator die wijzen op een (on)gunstige uitkomst. Deels zijn deze keuzes gebaseerd op het CES-raamwerk, deels zijn ze tot stand gekomen in overleg met inhoudsdeskundigen op de betreffende thema's, en deels vloeien ze voort uit de beschikbaarheid van de data. De gemaakte keuzes hebben mogelijk gevolgen voor de uitkomsten van de analyses, waardoor de resultaten met enig voorbehoud moeten worden geïnterpreteerd. Indien bijvoorbeeld voor het thema vrije

tijd de indicator 'beschikbare vrije tijd (in minuten)' was gehanteerd, waren de uitkomsten mogelijk anders geweest. Dat geldt ook voor de afbakening van gunstige en ongunstige uitkomsten. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op mogelijke uitbreidingen van de indicatorenset. Ook zou verder onderzoek gedaan kunnen worden naar de mogelijkheden voor het gebruik van zowel objectieve als subjectieve indicatoren voor elk van de thema's, om op die manier de objectieve situatie en het oordeel van mensen daarover mee te kunnen nemen.

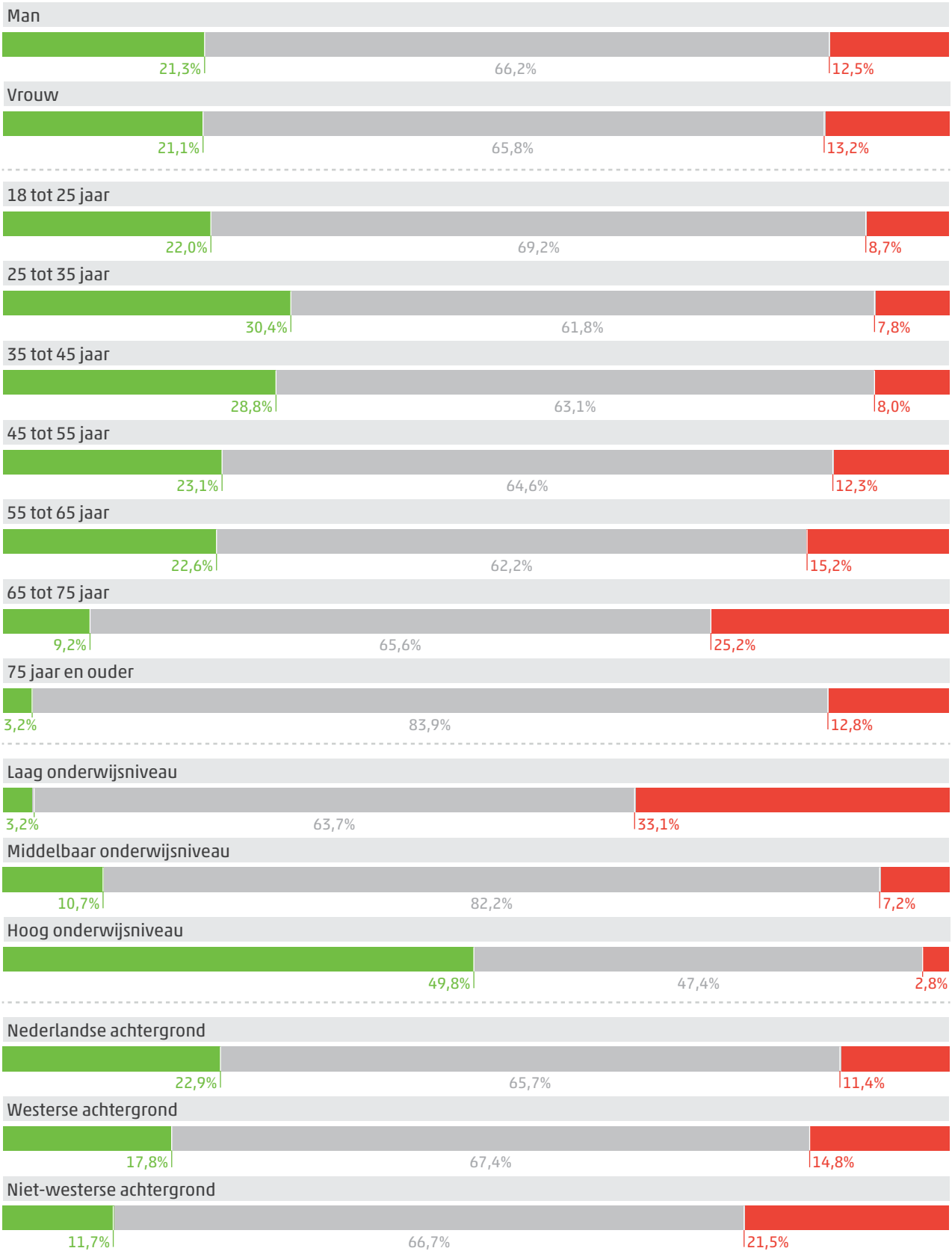
3.4.1 Indicatoren voor cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten

CES-thema	Indicator	Ongunstig	Midden	Gunstig
Subjectief welzijn	Tevredenheid met het leven	Score 1 t/m 4	Score 5–6	Score 7 t/m 10
Consumptie en inkomen	Gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen	Laagste 20%-groep	Middelste drie 20%-groepen	Hoogste 20%-groep
Voeding	Body mass index (BMI)	Ernstig overgewicht, ondergewicht	Matig overgewicht	Gezond gewicht
Gezondheid	Ervaren gezondheid	Minder dan goed	–	(Zeer) goed
Arbeid	Nettoarbeidsparticipatie[1)]	Heeft geen betaald werk, jonger dan 75 jaar	Heeft geen betaald werk, 75 jaar of ouder	Heeft betaald werk
Onderwijs	Hoogst behaald onderwijsniveau[2)]	Laag onderwijsniveau	Middelbaar onderwijsniveau	Hoog onderwijsniveau
Wonen	Tevredenheid met de woning	Score 1 t/m 4	Score 5–6	Score 7 t/m 10
Vrije tijd	Tevredenheid met de hoeveelheid vrije tijd	Score 1 t/m 4	Score 5–6	Score 7 t/m 10
Vertrouwen	Vertrouwen in mensen	Heeft geen vertrouwen	–	Heeft wel vertrouwen
Instituties	Vertrouwen in instituties (politie, rechters, Tweede Kamer)	Vertrouwen in geen van de drie instituties	Vertrouwen in een of twee instituties	Vertrouwen in alle drie instituties

[1)] Deze indicator heeft als enige betrekking op de bevolking van 15 tot 75 jaar. Daardoor kunnen 75-plussers per definitie geen ongunstige uitkomst hebben op deze indicator.
[2)] Het hoogst behaalde onderwijsniveau wordt ook gebruikt om gegevens naar onderwijsniveau te presenteren. Dit heeft tot gevolg dat laagopgeleiden sowieso één ongunstige uitkomst en hoogopgeleiden sowieso één gunstige uitkomst hebben. Zie CBS (2019a) voor meer details hierover.

Gemiddeld hadden mensen in 2018 op 5,8 van de tien indicatoren een gunstige en op 1,7 indicatoren een ongunstige uitkomst. De groep mensen die met acht of meer gunstige uitkomsten een hoge brede welvaart heeft, wordt hier de bovenkant van de verdeling genoemd. Deze groep beslaat ruim 20 procent van de bevolking. De groep mensen met minimaal vier ongunstige uitkomsten wordt hier de onderkant van de verdeling genoemd. Bijna 15 procent van de bevolking behoort tot deze groep. De rest van de mensen (66 procent) vormt het midden van de verdeling.
Hiervoor bleek uit figuur 3.2.1 dat zowel het onderwijsniveau als de achtergrond van mensen sterk samenhangt met het hebben van een boven- of benedengemiddelde welvaart. De verschillen tussen leeftijdsgroepen zijn kleiner, en ook de verschillen tussen mannen en vrouwen blijken relatief klein. Hieronder wordt voor dezelfde groepen beschreven in hoeverre er sprake is van cumulatie van (on)gunstige uitkomsten.

3.4.2 Stapeling van gunstige en ongunstige resultaten voor tien brede welvaartsindicatoren

- **Onderwijsniveau**. Ook wanneer gekeken wordt naar de cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten blijken de verschillen tussen onderwijsniveaus groot. De helft van de hoogopgeleiden behoort tot de bovenkant van de verdeling, tegenover 11 procent van de middelbaar opgeleiden en 3 procent van de laagopgeleiden. Van alle mensen die aan de bovenkant van de verdeling zitten, is bijna 80 procent hoogopgeleid. Laagopgeleiden zitten juist vaker aan de onderkant van de verdeling; dat geldt voor één op de drie laagopgeleiden. Onder middelbaar en hoogopgeleiden liggen die aandelen beduidend lager.
- **Migratieachtergrond**. Wanneer naar de cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten wordt gekeken, is een meer genuanceerd beeld te zien dan uit figuur 3.1.1 naar voren komt. Weliswaar behoren mensen met een niet-westerse achtergrond relatief vaak tot de onderkant (22 procent) en minder vaak tot de bovenkant van de verdeling (12 procent), maar de verschillen met mensen met een Nederlandse of met een anderszins westerse achtergrond zijn kleiner dan verwacht mag worden op basis van de uitkomsten van de afzonderlijke indicatoren. Uit nadere analyses[9] blijkt dat de ongunstige uitkomsten onder mensen met niet-westerse achtergrond vooral voorkomen bij de eerste generatie. Ook is er onder mensen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond wat vaker sprake van cumulatie van indicatoren met ongunstige uitkomsten dan bij mensen met een andere niet-westerse achtergrond.
- **Leeftijd**. Mensen in de leeftijd van 25 tot 45 jaar zitten relatief vaak aan de bovenkant van de verdeling: dat geldt voor ongeveer 30 procent van hen. Onder 65-plussers is dat een stuk minder vaak het geval: 9 procent van de 65- tot 75-jarigen en 3 procent van de 75-plussers. Aan de onderkant van de verdeling zien we relatief veel ouderen. Van de 65- tot 75-jarigen behoort een kwart hiertoe, tegenover minder dan 10 procent van de personen tot 45 jaar. Dat ouderen relatief vaak onderaan de verdeling voorkomen komt slechts deels doordat zij vaker gezondheidsproblemen en minder vaak betaald werk hebben.
- **Geslacht**. Mannen en vrouwen verschillen nauwelijks van elkaar op het gebied van cumulatie van gunstige en ongunstige uitkomsten.

De kenmerken van de bevolking die in dit hoofdstuk aan bod zijn gekomen, hangen deels met elkaar samen. Zo zijn mensen met een niet-westerse migratieachtergrond doorgaans relatief jong en ook vaker laagopgeleid, en zijn ouderen vaker laagopgeleid in vergelijking met de totale bevolking. Wanneer rekening wordt gehouden met deze samenhangen, blijkt het hoogst behaalde onderwijsniveau het meest van belang voor het aantal indicatoren waarop mensen een gunstige of ongunstige uitkomst hebben. Daarna is de leeftijd het meest onderscheidend, gevolgd door de migratieachtergrond. Het geslacht blijkt ook nu niet relevant voor het aantal (on)gunstige uitkomsten.
Niet alleen de kenmerken van de bevolking, maar ook de indicatoren hangen deels met elkaar samen. De ervaren gezondheid en het al dan niet hebben van werk blijken voor zo goed als alle onderscheiden bevolkingsgroepen de sterkste samenhang te hebben met het aantal gunstige uitkomsten. Ook is er voor een deel van de bevolkingsgroepen een sterke samenhang met het hoogst behaald onderwijsniveau, de tevredenheid met de woning en de tevredenheid met de hoeveelheid vrije tijd. Het aantal ongunstige uitkomsten heeft ook voor de meeste bevolkingsgroepen de sterkste samenhang met de ervaren gezondheid en het hebben van betaald werk. Ook het vertrouwen in andere mensen is hierbij van belang voor een groot deel van de bevolkingsgroepen.

[9] Voor additionele analyses is gebruik gemaakt van data van meerdere jaren, zodat er voldoende gegevens beschikbaar zijn om verschillen naar generatie en land van herkomst te onderzoeken.

Deel 2

De Sustainable Development Goals

4. De Sustainable Development Goals in de Nederlandse context

Deel 1 van de Monitor beschrijft de staat van de brede welvaart in het hier en nu, de verdeling ervan, en de effecten van ons welvaartsniveau op de brede welvaart later en elders. In deel 2 van de Monitor gaat het niet om de brede welvaart als geheel maar om beleidsthema's die invloed hebben op onderdelen van de brede welvaart. Uitgangspunt hierbij vormen de 17 Sustainable Development Goals (SDG's), de duurzame ontwikkelingsdoelen die zijn opgesteld door de VN en ondertekend door 193 landen waaronder Nederland.

4.1 Inleiding

In de eerste helft van dit decennium hebben de VN gewerkt aan de vaststelling van de 17 SDG's. In september 2015 verbonden regeringsleiders van 193 landen zich aan deze agenda voor duurzame ontwikkeling, waaronder ook Nederland. De agenda loopt tot 2030. De doelen zelf zijn globaal, maar ze kennen meerdere concrete subdoelstellingen. Het CBS heeft voor deze doelstellingen indicatoren gezocht die passen in de Nederlandse context. Deze zoektocht loopt overigens al langer, en er is door het CBS al twee keer eerder over gerapporteerd. Naast de SDG-doelstellingen wordt in dit hoofdstuk ook verwezen naar beleidsdoelen die door de Nederlandse overheid of de EU zijn opgesteld. Voor ieder van de 17 SDG's worden indicatoren gepresenteerd die informatie geven over middelen die worden ingezet, over bestaande mogelijkheden en het gebruik dat daarvan wordt gemaakt, over uitkomsten, en over de beleving daarvan door de bevolking. Waar deze bestaan, worden per thema kwantitatieve beleidsdoelen vermeld.

4.2 Het meten van de SDG's in Nederland

De 17 SDG's zijn uitgewerkt in 169 subdoelstellingen (targets). De regeringen van de 193 VN-lidstaten zijn verantwoordelijk voor de monitoring van de voortgang ten aanzien van de doelen en de targets. Uiteraard spelen de nationale statistiekbureaus hierbij een belangrijke rol.
Na het vaststellen van de doelen en subdoelen is er in VN-verband in 2016 gewerkt aan het ontwerpen van een meetsysteem voor de rapportage over de voortgang van de SDG's. Het Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Indicators (UN, 2016) geeft een eerste set met indicatoren die nodig zijn voor de monitoring. Een eerste herziening (op circa tien punten) verscheen in 2017 (UN, 2017). Na deze herziening telt deze set 232 unieke indicatoren.
In 2016 rapporteerde het CBS voor het eerst en als eerste statistische bureau over de duurzame ontwikkelingsdoelen (CBS, 2016a). Lang niet alle indicatoren uit de VN-set konden worden opgenomen. Er werd destijds gerapporteerd over 64 indicatoren uit de officiële indicatorenlijst, 35 indicatoren als een alternatief voor officiële indicatoren en 30 extra indicatoren om een meer compleet beeld te geven of om missende thema's aan te vullen. Het CBS probeerde hierbij de internationale indicatorenlijst zoveel mogelijk te volgen.
Na publicatie van het eerste rapport vond een uitgebreide consultatie plaats met meer dan dertig partijen waaronder ministeries, planbureaus, kennisinstituten en

maatschappelijke organisaties. Ook binnen het CBS zijn acties ondernomen om een deel van de indicatoren die ontbraken in de nulmeting alsnog te kunnen opnemen. Dit leidde in 2018 tot een tweede publicatie (CBS, 2018a).
Na het verschijnen van de eerste Monitor Brede Welvaart (2018) is het CBS gevraagd om de indicatoren voor de duurzaamheidsdoelen te integreren in de Monitor. Hierdoor zal er niet langer een aparte publicatie verschijnen waarin over alle SDG's wordt gerapporteerd. In plaats daarvan is het hoofdstuk met beleidsthema's zoals dat in de Monitor Brede Welvaart 2018 stond, omgevormd tot een hoofdstuk dat bespiegelt op de 17 SDG's. Wel worden er buiten de Monitor om nog artikelen over specifieke onderwerpen uit het SDG-dossier gepresenteerd. Ook de statistische bijlagen uit de afzonderlijke SDG-publicatie worden gecontinueerd, in de vorm van maatwerk op de website.
Het CBS beschouwt de integratie van de duurzaamheidsdoelen in de Monitor Brede Welvaart, zoals die gestalte heeft gekregen in deze editie, als een eerste aanzet. In de komende edities van de Monitor zal deze integratie verder vormgegeven worden.
In dit hoofdstuk worden de SDG-dashboards gepresenteerd die relevant zijn voor de Nederlandse beleidscontext. Eigenlijk zijn het SDG^{plus}-dashboards, aangezien er meer dan alleen officiële SDG-indicatoren in vermeld worden. Omdat sommige SDG's voor de Nederlandse situatie meerdere thema's beslaan, worden deze behandeld in meerdere dashboards.

De dashboards zijn gebaseerd op een set indicatoren. De volgende soorten indicatoren zijn opgenomen:

- indicatoren van de SDG's die in het huidige Nederlandse beleidsdebat relevant zijn. Hierbij wordt voortgebouwd op het eerdere werk dat het CBS op het gebied van de SDG's heeft uitgevoerd. Zoveel mogelijk van alle voor Nederland relevante indicatoren zijn in deze publicatie meegenomen. Voor een aantal indicatoren moet nog aanvullend dataonderzoek worden verricht.
- vrijwel alle indicatoren waarmee in hoofdstuk 2 de staat van de brede welvaart is beschreven en die aan het CES-raamwerk zijn ontleend staan tevens onder de 17 verschillende SDG's gerangschikt. Zo wordt de plaats zichtbaar van de verschillende aspecten van de brede welvaart binnen de 17 duurzame ontwikkelingsdoelen. Sommige SDG's zijn wel beter gedekt dan andere. Daarbij valt uit de confrontatie tussen brede welvaart en de SDG's op dat de SDG's nogal gericht zijn op het 'hier en nu', terwijl indicatoren die iets zeggen over het gebruik van hulpbronnen minder sterk vertegenwoordigd zijn. Ook zijn er relatief veel 'inputindicatoren' opgenomen in de SDG-lijst, maar komen indicatoren die iets zeggen over de uitkomsten er bekaaider vanaf. Daar waar nodig worden in de dashboards CES-indicatoren toegevoegd om de balans in de indicatorenset te versterken.
- aanvullende indicatoren met betrekking tot middelen die worden ingezet, de mogelijkheden die deze creëren, het gebruik dat van die mogelijkheden wordt gemaakt, de uitkomsten die aan dat gebruik zijn gerelateerd en de beleving van burgers.

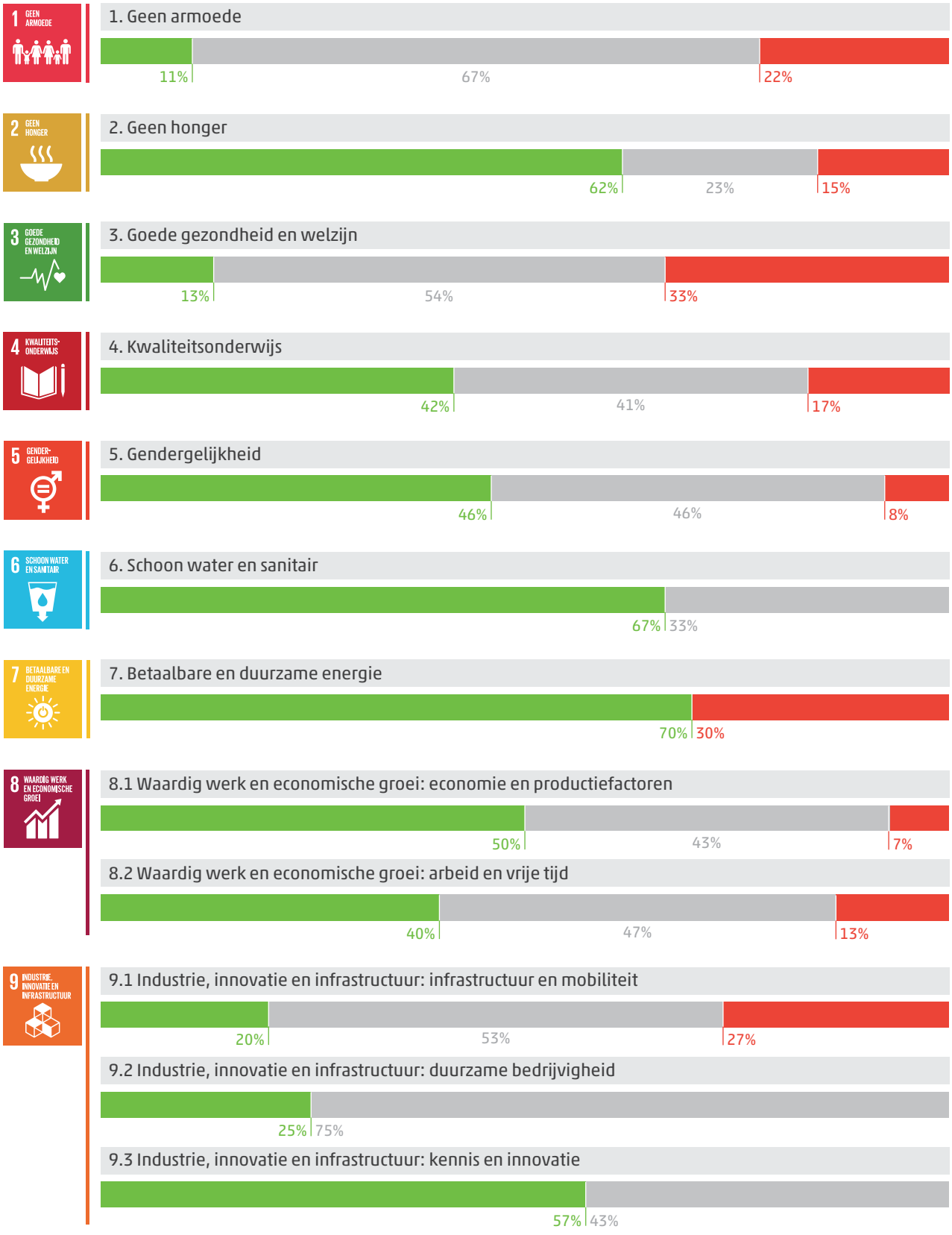
Bij alle beleidsthema's is gezocht naar indicatoren die afkomstig zijn uit een betrouwbare bron, die tijdig en internationaal vergelijkbaar zijn, en door de tijd heen consistent gemeten worden. Bij gelijke geschiktheid van indicatoren gaf datakwaliteit doorgaans de doorslag. In een aantal gevallen woog de beleidsrelevantie echter zwaarder dan de datakwaliteit. Voor een deel van de indicatoren is geen internationale vergelijking mogelijk omdat vergelijkbare data voor andere landen niet voorhanden zijn.

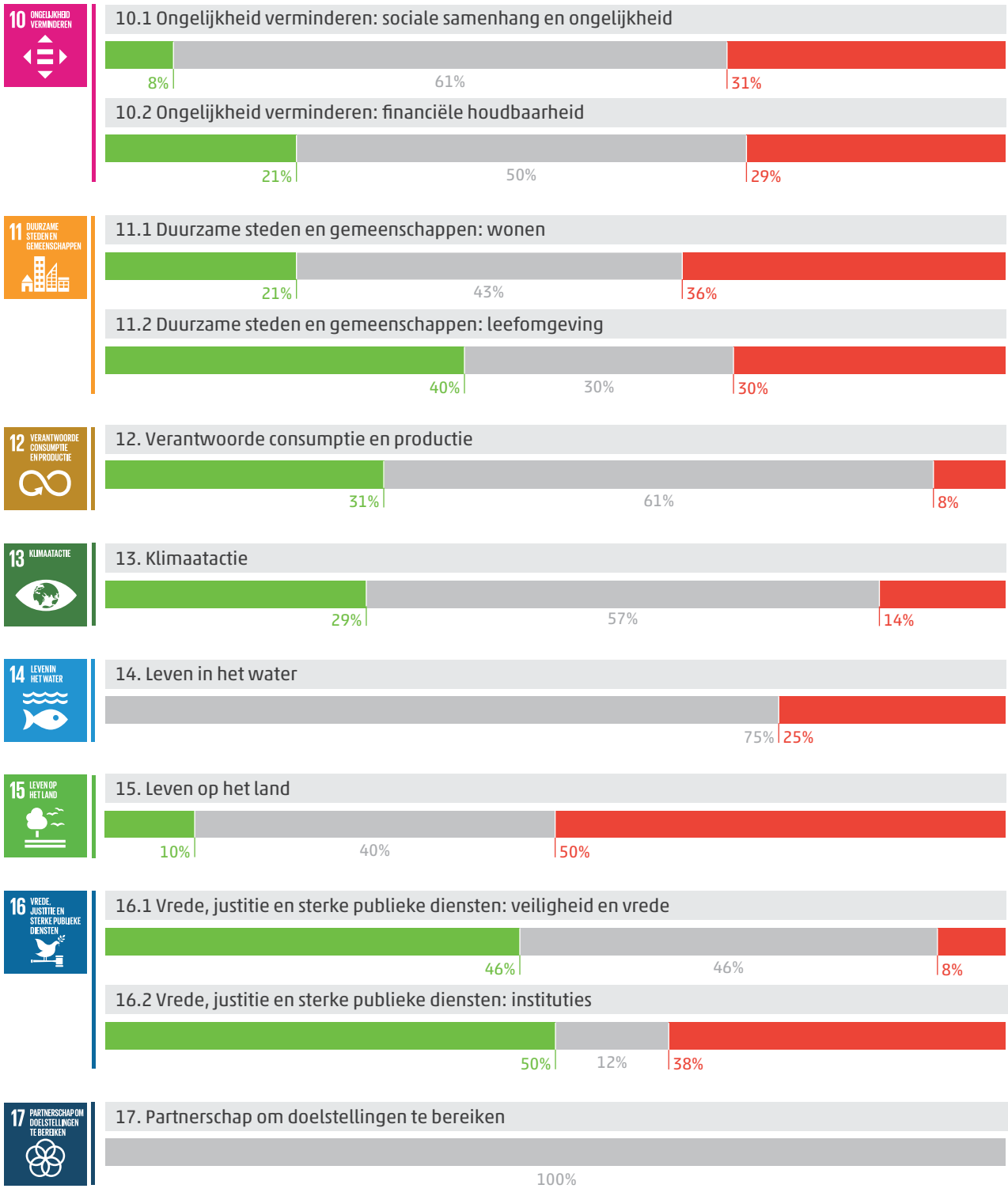
De selectie van subdoelen onder de SDG's en relevante indicatoren is besproken met de planbureaus (CPB, SCP en PBL), een interdepartementale klankbordgroep waaraan vrijwel alle ministeries deelnemen, de gebruikersraden van het CBS en externe wetenschappelijk experts. De eindverantwoordelijkheid voor de keuzes ligt uiteraard bij het CBS.
Het aantal potentiële indicatoren was voor sommige van de thema's in hoofdstuk 4 zo groot, dat een selectie moest worden gemaakt. Voor iedere SDG is een verzameling indicatoren van beperkte omvang samengesteld. De selectie van indicatoren is gebaseerd op een systematiek met beslisregels. Het doel van deze systematiek is om de verzameling indicatoren zo evenwichtig en neutraal mogelijk te maken.
De selectie van indicatoren, de statistische methoden waarmee de dashboards zijn samengesteld, en de beslisregels voor de observaties in de tekst worden beschreven in CBS (2019a). Voor sommige indicatoren is de internationale vergelijking gedaan op basis van data die conceptueel afwijken van de Nederlandse data waarmee de trendmatige ontwikkeling is bepaald.
Sommige indicatoren in de dashboards kunnen aanleiding geven tot discussie over de interpretatie ervan. Voor middelen en mogelijkheden kan de vraag gesteld worden wat het verwachte effect is op brede welvaart. Voorbeelden zijn uitgaven aan gezondheidszorg, ontwikkelingssamenwerking, gewerkte uren in het onderwijs, en milieu-investeringen. Een stijgende trend geeft niet aan dat er per definitie sprake is van een welvaartsstijging. Het ligt er aan of de verhoogde inzet van middelen ook daadwerkelijk vruchten afwerpt. Of deze uitgaven, investeringen of gewerkte uren doelmatig worden besteed of 'nodig' zijn, hangt af van de gewenste uitkomsten en is aan het beleidsdebat. Het meetsysteem hanteert het uitgangspunt dat al deze aspecten (middelen, mogelijkheden, gebruik, uitkomsten en waardering) in samenhang bezien worden in dit debat.

4.3 Samenvattend beeld

De figuren 4.3.1 en 4.3.2 geven een samenvattend overzicht over hoe Nederland er op het gebied van de SDG's voorstaat.
Vergeleken met andere EU-28 landen blijkt Nederland voor vijf SDG's een positie in de voorhoede in te nemen: geen armoede (SDG 1); industrie, innovatie en infrastructuur: kennis en innovatie (SDG 9); ongelijkheid verminderen: sociale samenhang en ongelijkheid (SDG 10): vrede, justitie en sterke publieke diensten: instituties (SDG 16) en partnerschap om doelstellingen te bereiken (SDG 17). Bij vier SDG's staat Nederland bij diverse indicatoren in de onderste regionen van de Europese ranglijst: betaalbare en duurzame energie (SDG 7); klimaatactie (SDG 13); leven in het water (SDG 14) en leven op het land (SDG 15).
Voor wat betreft de trendmatige ontwikkeling van de SDG's, valt op dat relatief veel indicatoren een stijgende trend vertonen bij einde aan honger (SDG 2); gendergelijkheid (SDG 5); schoon water en sanitair (SDG 6); eerlijk werk en economische groei: economie en productiefactoren (SDG 8) en industrie, innovatie en duurzame infrastructuur: kennis en innovatie (SDG 9). Een dalende trend komt relatief vaak voor bij goede gezondheid en welzijn (SDG3); industrie, innovatie en infrastructuur: mobiliteit (SDG9); ongelijkheid verminderen (SDG 10); duurzame steden en gemeenschappen: wonen (SDG 11); en leven op het land en leven in het water (SDG's 14 en 15).

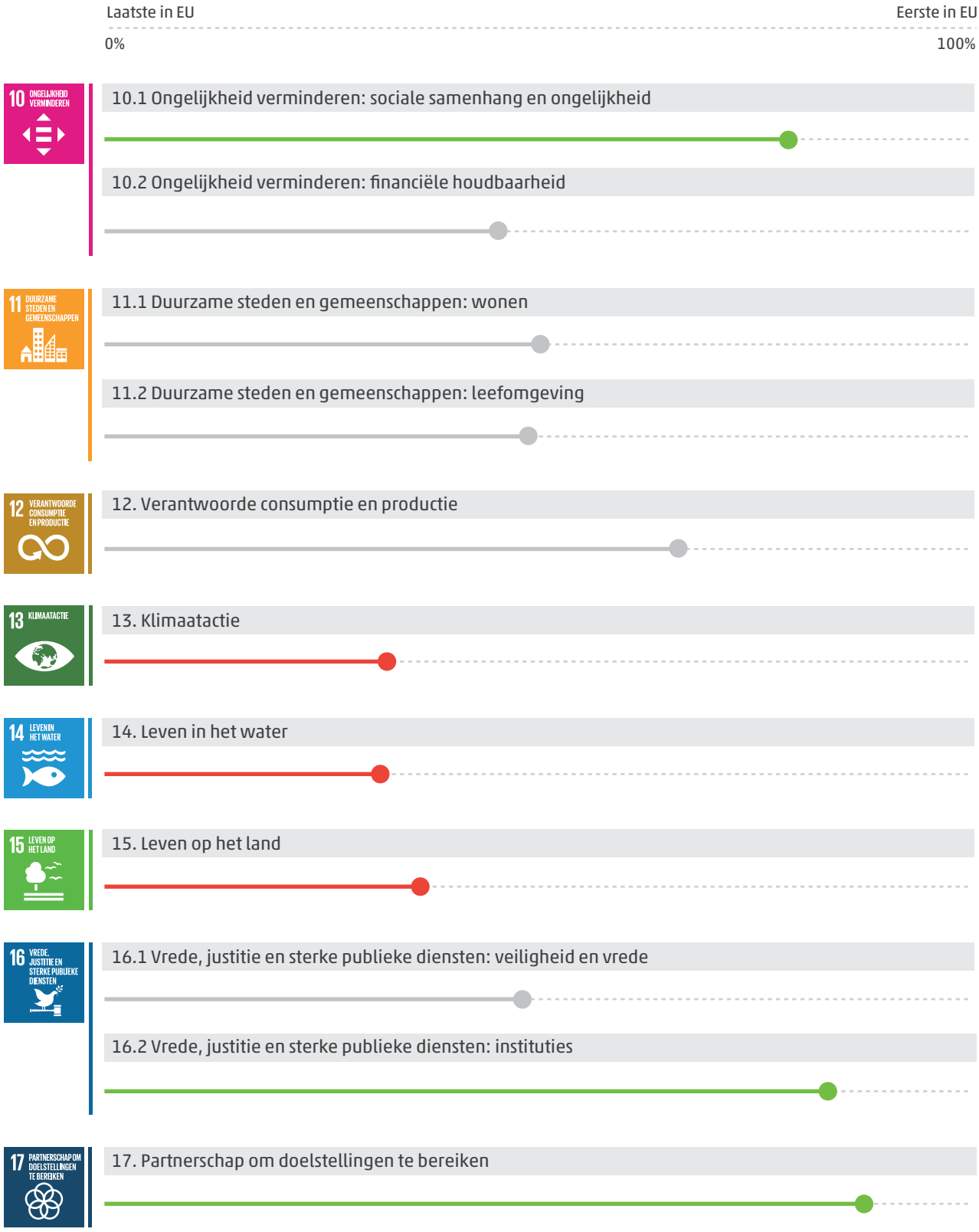
4.3.1 Trends in Nederland van de 17 SDG^{plus}-doelstellingen (aandeel in het totale aantal gemeten indicatoren per SDG)

10 ONGELIJKHEID VERMINDEREN
10.1 Ongelijkheid verminderen: sociale samenhang en ongelijkheid
8%
61%
31%
10.2 Ongelijkheid verminderen: financiële houdbaarheid
21%
50%
29%
11 DUURZAME STEDEN EN GEMEENSCHAPPEN
11.1 Duurzame steden en gemeenschappen: wonen
21%
43%
36%
11.2 Duurzame steden en gemeenschappen: leefomgeving
40%
30%
30%
12 VERANTWOORDE CONSUMPTIE EN PRODUCTIE
12. Verantwoorde consumptie en productie
31%
61%
8%
13 KLIMAATACTIE
13. Klimaatactie
29%
57%
14%
14 LEVEN IN HET WATER
14. Leven in het water
75%
25%
15 LEVEN OP HET LAND
15. Leven op het land
10%
40%
50%
16 VREDE, JUSTITIE EN STERKE PUBLIEKE DIENSTEN
16.1 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: veiligheid en vrede
46%
46%
8%
16.2 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: instituties
50%
12%
38%
17 PARTNERSCHAP OM DOELSTELLINGEN TE BEREIKEN
17. Partnerschap om doelstellingen te bereiken
100%

4.3.2 Positie van in Nederland binnen de EU per SDG^{plus}-doelstelling (gemiddelde positie over totale aantal gemeten indicatoren per SDG)

Laatste in EU
Eerste in EU
0%
100%
10 ONGELIJKHEID VERMINDEREN
10.1 Ongelijkheid verminderen: sociale samenhang en ongelijkheid
10.2 Ongelijkheid verminderen: financiële houdbaarheid
11 DUURZAME STEDEN EN GEMEENSCHAPPEN
11.1 Duurzame steden en gemeenschappen: wonen
11.2 Duurzame steden en gemeenschappen: leefomgeving
12 VERANTWOORDE CONSUMPTIE EN PRODUCTIE
12. Verantwoorde consumptie en productie
13 KLIMAATACTIE
13. Klimaatactie
14 LEVEN IN HET WATER
14. Leven in het water
15 LEVEN OP HET LAND
15. Leven op het land
16 VREDE, JUSTITIE EN STERKE PUBLIEKE DIENSTEN
16.1 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: veiligheid en vrede
16.2 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: instituties
17 PARTNERSCHAP OM DOELSTELLINGEN TE BEREIKEN
17. Partnerschap om doelstellingen te bereiken

Kleurcodes

De Monitor gebruikt kleuren om de resultaten van verschillende indicatoren vergelijkbaar te maken. Voor iedere indicator wordt gekeken naar de richting van de langetermijntrend in Nederland in de periode 2011–2018 en naar de positie van Nederland in de EU-28 in het meest recente jaar met voldoende observaties.

Voor trends is de betekenis van kleuren:

GROEN	De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart.
GRIJS	De trend stijgt of daalt niet significant.
ROOD	De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart.

Voor posities is de betekenis van kleuren:

GROEN	Nederland staat in het bovenste kwartiel van de EU-ranglijst.
GRIJS	Nederland staat in het midden van de EU-ranglijst, tussen het eerste en het derde kwartiel van de frequentieverdeling.
ROOD	Nederland staat in het onderste kwartiel van de EU-ranglijst.

Bij het bepalen van de kleurcodes kijken we alleen naar de eerste-orde-effecten. Zo is een stijging van de individuele consumptie in de eerste orde goed voor de consument. In de tweede orde gaat hogere consumptie gepaard met milieuvervuiling, obesitas, waterverbruik en CO_2-uitstoot in andere landen, enzovoorts.
Wanneer Nederland voor een indicator een trend heeft die zich beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart en binnen Europa een positie in het laagste kwart heeft, dan observeert het CBS in de monitor een 'rode' trend en een 'rode' positie. De kleurcode geeft de lezer het signaal dat hij of zij goed moet kijken naar het fenomeen waarvoor de indicator een indicatie geeft. Er is blijkbaar iets aan de hand. Hetzelfde geldt overigens voor een volledig groene indicator: daar gaat blijkbaar iets goed. Middelen en mogelijkheden worden niet geduid in de context van meer of minder brede welvaart, maar alleen in termen van meer of minder beschikbare middelen.
De kleuraanduidingen hebben slechts een signaalfunctie. Er is nadrukkelijk geen sprake van een normatieve duiding. De Monitor geeft aan hoe Nederland er op de uiteenlopende aspecten van brede welvaart voorstaat, en toont hierbij de afruilen waar we als samenleving mee worden geconfronteerd. Het is aan politiek en beleid om op basis van deze informatie te komen tot afwegingen en beleidsconclusies.
Voor dit hoofdstuk zijn de officiële SDG-indicatoren die gemeten zijn op basis van de VN-richtlijn een uitzondering. Deze zijn door de VN wel normatief geduid. In dit hoofdstuk wordt de duiding die de VN geeft aan deze indicatoren weergegeven.

Betekenis voetnoten

A. Het CBS heeft voor de Monitor Brede Welvaart een jaarcijfer voor 2018 geraamd om het politieke debat te faciliteren. Dit geeft een eerste indicatie.
B. Bij deze indicator zijn binnen de periode 2011–2018 niet genoeg datapunten beschikbaar om een trend te kunnen berekenen.

SDG 1 Geen armoede

SDG 1 beoogt de afname van armoede in al haar vormen. De materiële welvaart van personen wordt in belangrijke mate bepaald door het (gestandaardiseerd) besteedbaar inkomen van het huishouden waar ze deel van uitmaken. Hiermee kunnen ze consumeren, investeren, sparen of beleggen. Bij een laag (gestandaardiseerd) besteedbaar inkomen heeft men kans op armoede. Als daarnaast het huishouden kampt met ernstige financiële problemen of gekenmerkt wordt door een lage economische activiteit loopt de persoon tevens risico op sociale uitsluiting. Verder is de hoogte van het besteedbaar inkomen van invloed op de ervaren bestaanszekerheid. De armoedeproblematiek in Nederland is van een andere orde dan die in de allerarmste landen, maar ook in Nederland lopen mensen risico op (relatieve) armoede. Dit dashboard laat zien hoe de inkomens zich in Nederland ontwikkelen, hoe het hier zit met het risico op inkomensarmoede of sociale uitsluiting en of mensen financiële zorgen hebben (SDG 1.2).

Middelen en mogelijkheden gaan over de financiële middelen die mensen tot hun beschikking hebben en de eventuele ondersteuning daarbij. De mediaan van het besteedbaar inkomen ligt onder het gemiddeld besteedbaar inkomen. Dit betekent dat enkele (zeer) hoge inkomens het gemiddelde omhoog trekken.

Gebruik betreft het gebruik van verschillende vormen van financiële ondersteuning. Er zijn voor deze categorie op dit moment geen indicatoren bekend die voldoen aan de kwaliteitseisen van deze publicatie.

Uitkomsten hebben betrekking op het aandeel mensen met risico op armoede of sociale uitsluiting.[1)] Het percentage van de bevolking dat leeft in relatieve inkomensarmoede is opgelopen tot 13,2 in 2017. Waar Nederland in 2011 nog het op een na laagste percentage had, is het inmiddels gezakt tot de vijfde plaats. De armoedekloof (hoever ligt het mediane inkomen van armen onder de Nederlandse armoedegrens) komt in 2017 uit op 17,8 procent. Binnen de EU valt Nederland wat dit betreft in de middenmoot.

Het aandeel mensen met risico op armoede of sociale uitsluiting is in Nederland toegenomen, naar 17 procent van de bevolking. Het gaat hier om mensen die te maken hebben met inkomensarmoede of lage economische activiteit, of die materieel sterk achtergesteld zijn. In de meeste andere EU-lidstaten daalt dit aandeel licht, maar dat is onvoldoende om de EU2020 doelstelling van een significante daling nu al te halen (Ministerie van Economische Zaken, 2017a; Europese Commissie, 2010). Wel is het risico op armoede of sociale uitsluiting in Nederland laag vergeleken met andere EU-landen.

Beleving gaat over de ervaren bestaanszekerheid. Het percentage mensen dat zegt zich veel zorgen te maken over zijn of haar financiële toekomst is afgenomen, zowel trendmatig als gedurende het laatste meetjaar. In 2018 kende ruim een kwart van de bevolking dergelijke zorgen.

[1)] NB: een breuk in de datareeks kan hier op de trend van invloed zijn.

	Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden		
	€ 28 317 per huishouden (prijzen 2015) in 2017	7e van 28 in 2017
	Gemiddeld besteedbaar inkomen	
	€ 25 269 per huishouden (prijzen 2015) in 2017	6e van 28 in 2017
	Mediaan besteedbaar inkomen	
	0,5% verandering van koopkracht in 2017	
	Mediane koopkracht	
Uitkomsten		
	17,0% van de bevolking in 2017 ↑	4e van 28 in 2017
	[SDG1.2.2] Risico op armoede of sociale uitsluiting	
	13,2% van de bevolking zit onder armoedegrens (60% mediane inkomen) in 2017 ↑	5e van 28 in 2017
	[SDG1.2.1] Relatieve armoede	
	17,8% verschil tussen armoedegrens en mediane inkomen armen in 2017	8e van 28 in 2017
	[SDG1.2.1] Armoedekloof	
	3,3% van de huishoudens heeft een langdurig laag inkomen in 2017	
	Huishoudens met een langdurig laag inkomen	
	9,7% van de kinderen onder 12 jaar zit in huishouden met ontoereikend inkomen in 2016	
	Kinderen in armoede	
Beleving		
	25,1% van de bevolking van 18+ maakt zich veel zorgen in 2018 ↓	
	Zorgen over financiële toekomst	

SDG 2 Geen honger

SDG 2 betreft een einde aan honger. Vergeleken met andere landen komt ondervoeding en voedselonzekerheid hier niet vaak voor. Binnen dit dashboard wordt daarom het accent gelegd op de duurzaamheid van de voedselproductie (SDG 2.4) en de impact van de voedselproductie op de kwaliteit van de leefomgeving en het dierenwelzijn. In dit hoofdstuk wordt tevens ingegaan op SDG 12.3, die tot doel heeft om in 2030 de voedselverspilling per inwoner ten opzichte van 2015 te halveren (Ministerie van Economische Zaken, 2017b).

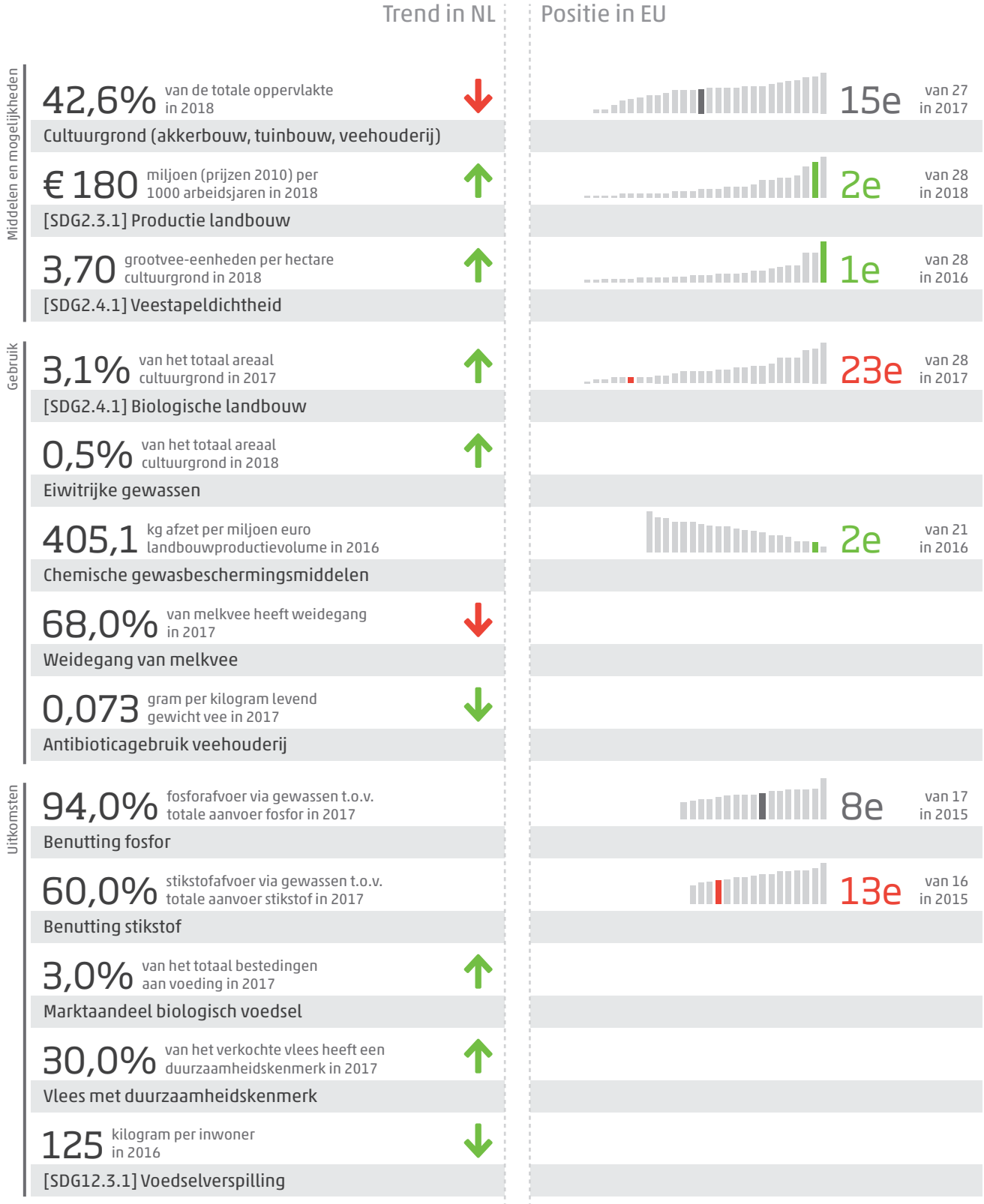
Middelen en mogelijkheden betreffen de hoeveelheid land en vee die ter beschikking staat ten behoeve van de voedselproductie. De productie van de landbouw per arbeidsjaar stijgt trendmatig. Internationaal gezien staat Nederland hiermee aan de top (tweede binnen de EU). De veestapeldichtheid neemt trendmatig toe en was de hoogste van alle EU-landen in 2016. Hoewel een hoge veestapeldichtheid vanuit het perspectief van voedselproductie als positief geduid wordt, heeft deze vanuit het perspectief van dierenwelzijn en druk op het milieu ongewenste gevolgen.

Gebruik betreft de wijze waarop en de mate van duurzaamheid waarmee voedsel geproduceerd wordt. Het areaal waarop biologische landbouw wordt toegepast neemt trendmatig toe en besloeg in 2017 3,1 procent van het totale areaal cultuurgrond. Internationaal gezien is dat een klein aandeel. Eiwitrijke gewassen zoals peulvruchten en sojabonen worden in toenemende mate geteeld, waarmee meer vleesvervangend voedsel ter beschikking komt. Het areaal van deze gewassen besloeg 0,5 procent van het totale areaal cultuurgrond in 2018. Weidegang van melkvee en antibioticagebruik in de veehouderij zijn trendmatig gedaald. Minder weidegang wordt gezien als negatief voor het dierenwelzijn. Ruim twee derde van het melkvee had weidegang in 2017.

Uitkomsten beschrijven de betaalbaarheid van voedsel en de impact van voedselproductie op de leefomgeving en het dierenwelzijn. Het effect van productiemethoden in de landbouw op het lokale milieu en de waterkwaliteit is gerelateerd aan onder andere de benuttingspercentages voor stikstof en fosfor. De opname van stikstof in gewassen ten opzichte van de totale stikstofaanvoer via meststoffen was 60 procent in 2017. Het overige deel van de stikstof vervluchtigt naar de lucht (6 procent) of blijft achter in de bodem (34 procent), waarna het uitspoelt naar grond- en oppervlaktewater. Nederland staat qua stikstofbenutting internationaal gezien laag, als dertiende van zestien EU-landen in 2015. Het benuttingspercentage van fosfor ligt met 94 procent een stuk hoger. Daarmee is evenwichtsbemesting bij fosfor in zicht.

Het SDG-doel op het terrein van voedselverspilling betekent voor Nederland een streefdoel van 63 kilo per inwoner in 2030. Tussen 2011 en 2016 nam voedselverspilling af van 143 kilo naar 125 kilo per inwoner.

Beleving betreft tevredenheid met de kwaliteit en het aanbod van voedsel en tevredenheid met leefomgeving en dierenwelzijn. Er zijn voor deze categorie op dit moment geen indicatoren bekend die voldoen aan de kwaliteitseisen van deze publicatie.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
42,6% van de totale oppervlakte in 2018
Cultuurgrond (akkerbouw, tuinbouw, veehouderij)
15e van 27 in 2017
€ 180 miljoen (prijzen 2010) per 1000 arbeidsjaren in 2018
[SDG2.3.1] Productie landbouw
2e van 28 in 2018
3,70 grootvee-eenheden per hectare cultuurgrond in 2018
[SDG2.4.1] Veestapeldichtheid
1e van 28 in 2016
Gebruik
3,1% van het totaal areaal cultuurgrond in 2017
[SDG2.4.1] Biologische landbouw
23e van 28 in 2017
0,5% van het totaal areaal cultuurgrond in 2018
Eiwitrijke gewassen
405,1 kg afzet per miljoen euro landbouwproductievolume in 2016
Chemische gewasbeschermingsmiddelen
2e van 21 in 2016
68,0% van melkvee heeft weidegang in 2017
Weidegang van melkvee
0,073 gram per kilogram levend gewicht vee in 2017
Antibioticagebruik veehouderij
Uitkomsten
94,0% fosforafvoer via gewassen t.o.v. totale aanvoer fosfor in 2017
Benutting fosfor
8e van 17 in 2015
60,0% stikstofafvoer via gewassen t.o.v. totale aanvoer stikstof in 2017
Benutting stikstof
13e van 16 in 2015
3,0% van het totaal bestedingen aan voeding in 2017
Marktaandeel biologisch voedsel
30,0% van het verkochte vlees heeft een duurzaamheidskenmerk in 2017
Vlees met duurzaamheidskenmerk
125 kilogram per inwoner in 2016
[SDG12.3.1] Voedselverspilling

SDG 3 Goede gezondheid en welzijn

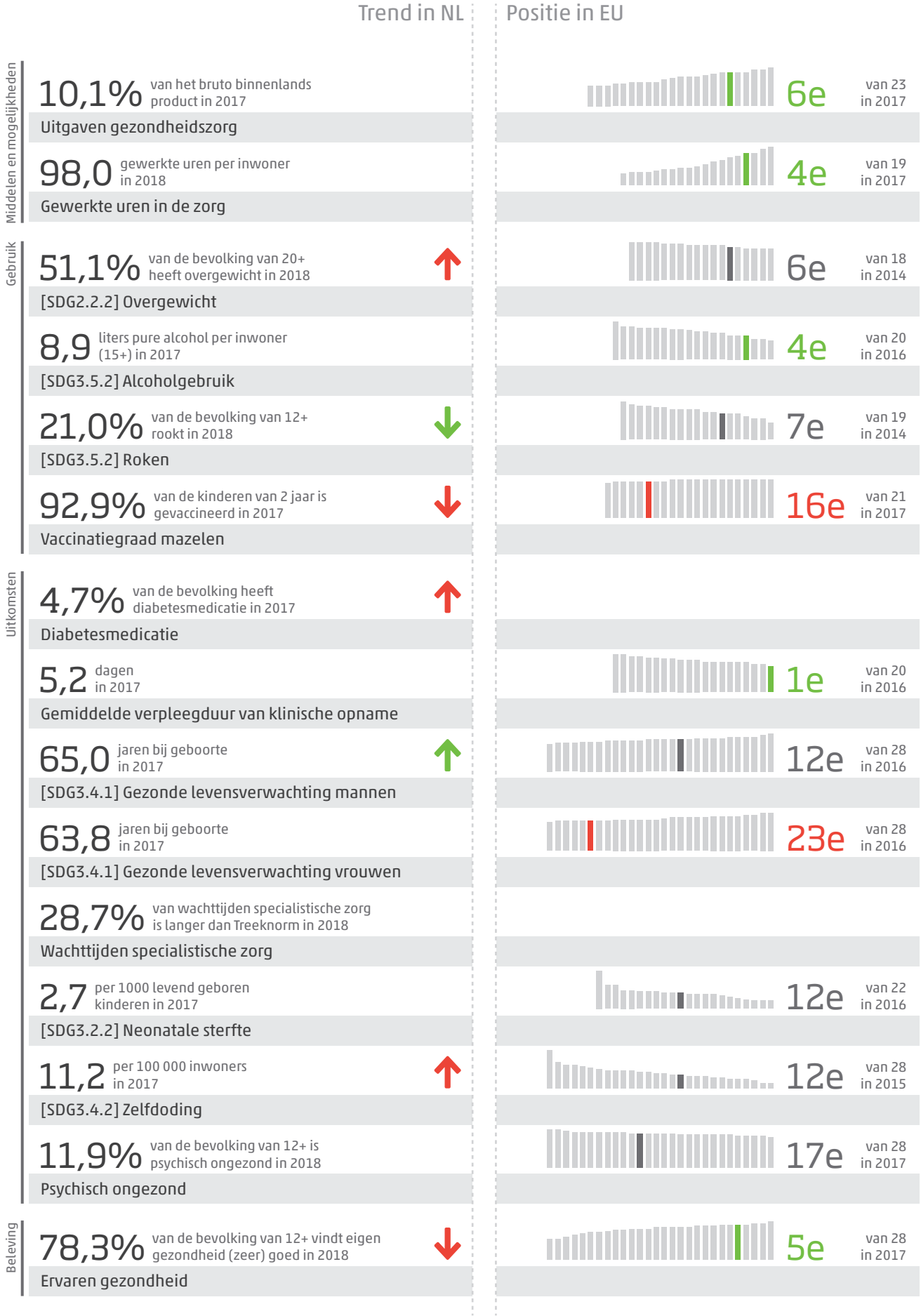
SDG 3 streeft naar een goede gezondheid voor mensen van alle leeftijden. De VN wil voortijdige sterfte veroorzaakt door overdraagbare en niet-overdraagbare ziektes of mentale problemen voorkomen. Deze wereldwijde doelstellingen komen in Nederland onder andere terug in het Nationaal Preventieakkoord. Hierin worden roken, overgewicht en problematisch alcoholgebruik uitgelicht, leefstijlelementen die op dit moment de belangrijkste oorzaken van ziektelast en vroegtijdige sterfte zijn (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2018a). Het akkoord streeft er onder meer naar dat Nederland in 2040 een rookvrije generatie kent en het aandeel volwassenen met overgewicht is gedaald tot 38 procent of lager. Hoog op de agenda staat ook het voorkomen van ernstige infectieziekten. In de brief 'Verder met vaccineren' (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2018b) roept de staatsecretaris zorgprofessionals en andere betrokkenen op om zich in te zetten voor het vaccineren, om zo de samenleving zo goed mogelijk te beschermen tegen uitbraken van infectieziekten.

Middelen en mogelijkheden betreffen de middelen die worden ingezet om het zorgstelsel te onderhouden en te verbeteren. Nederland blijft aan de top van de Europese ranglijst wat betreft de uitgaven aan gezondheidszorg als percentage van het bbp en het aantal in de zorg gewerkte uren per inwoner. Trendmatig zijn hier geen veranderingen.

Gebruik betreft gedrag dat van invloed is op gezondheid en het gebruik dat mensen maken van de zorg. Twee belangrijke indicatoren voor een gezonde leefstijl zijn overgewicht en roken. Het aandeel van mensen met overgewicht stijgt al enkele jaren en bedroeg in 2018 ruim 50 procent. Het percentage rokers daalt: in 2018 rookte 21 procent. Europees gezien neemt Nederland een positie in de middenmoot in. Een indicator voor het gebruik van het zorgaanbod is de basisvaccinatiegraad voor mazelen. Deze vaccinatiegraad is trendmatig gedaald. In 2017 was ongeveer 93 procent van de kinderen gevaccineerd. Dit percentage is Europees gezien relatief laag hetgeen ook gezondheidsrisico's oplevert, vooral voor jonge kinderen.

Uitkomsten hebben betrekking op de actuele fysieke en mentale gezondheid van de bevolking in samenhang met de kwaliteit van de zorg. De meest directe manier om de actuele gezondheid te beoordelen is de levensverwachting. De gezonde levensverwachting bij mannen neemt trendmatig toe, bij vrouwen blijft deze op hetzelfde niveau. De mentale gezondheid wordt in de meest extreme vorm gemeten door te kijken naar de ontwikkeling van het aantal zelfdodingen. Deze nemen trendmatig toe. De kwaliteit van de gezondheidszorg wordt onder andere gemeten door te kijken naar sterfte van pasgeborenen; het betreft 2,7 kinderen per 1000 levendgeborenen (zie ook Broersen, 2018), een aantal dat trendmatig stabiel is. Nederland staat hiermee in de Europese middenmoot.

Beleving beschrijft de tevredenheid van burgers met de eigen gezondheid en het Nederlandse zorgstelsel. Het aantal mensen dat de eigen gezondheid als heel goed ervaart neemt af. Overigens scoort Nederland Europees gezien hoog op deze indicator.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
10,1% van het bruto binnenlands product in 2017
Uitgaven gezondheidszorg
6e van 23 in 2017
98,0 gewerkte uren per inwoner in 2018
Gewerkte uren in de zorg
4e van 19 in 2017
Gebruik
51,1% van de bevolking van 20+ heeft overgewicht in 2018
[SDG2.2.2] Overgewicht
6e van 18 in 2014
8,9 liters pure alcohol per inwoner (15+) in 2017
[SDG3.5.2] Alcoholgebruik
4e van 20 in 2016
21,0% van de bevolking van 12+ rookt in 2018
[SDG3.5.2] Roken
7e van 19 in 2014
92,9% van de kinderen van 2 jaar is gevaccineerd in 2017
Vaccinatiegraad mazelen
16e van 21 in 2017
Uitkomsten
4,7% van de bevolking heeft diabetesmedicatie in 2017
Diabetesmedicatie
5,2 dagen in 2017
Gemiddelde verpleegduur van klinische opname
1e van 20 in 2016
65,0 jaren bij geboorte in 2017
[SDG3.4.1] Gezonde levensverwachting mannen
12e van 28 in 2016
63,8 jaren bij geboorte in 2017
[SDG3.4.1] Gezonde levensverwachting vrouwen
23e van 28 in 2016
28,7% van wachttijden specialistische zorg is langer dan Treeknorm in 2018
Wachttijden specialistische zorg
2,7 per 1000 levend geboren kinderen in 2017
[SDG3.2.2] Neonatale sterfte
12e van 22 in 2016
11,2 per 100 000 inwoners in 2017
[SDG3.4.2] Zelfdoding
12e van 28 in 2015
11,9% van de bevolking van 12+ is psychisch ongezond in 2018
Psychisch ongezond
17e van 28 in 2017
Beleving
78,3% van de bevolking van 12+ vindt eigen gezondheid (zeer) goed in 2018
Ervaren gezondheid
5e van 28 in 2017

SDG 4 Kwaliteitsonderwijs

SDG 4 betreft goed onderwijs voor iedereen. Onderwijs gaat dwars door alle levensfasen heen, van voorschoolse educatie (SDG 4.2) tot 'een leven lang leren' (SDG 4.3). Vaardigheden van leerlingen (SDG 4.1) en de bevolking (SDG 4.6) kunnen worden gerelateerd aan de kwaliteit van het onderwijs. Ook voorziet onderwijs de huidige en toekomstige werkenden van vaardigheden die nodig zijn om te werken in een kennisintensieve omgeving (SDG 4.4).

Middelen en mogelijkheden betreffen de omvang en betaalbaarheid van onderwijs. De overheidsuitgaven aan het onderwijs als percentage van het bbp dalen trendmatig. Nederland staat momenteel binnen de EU in de middenmoot. Het aantal gewerkte uren in het onderwijs per inwoner is trendmatig stabiel, maar Europees gezien is sprake van een daling van de Nederlandse positie.

Gebruik heeft betrekking op de participatie in het onderwijs. De deelname aan onderwijs van kinderen vanaf 4 jaar tot het begin van de leerplichtige leeftijd bedroeg in 2017 97,6 procent. Nederland staat op de zesde plaats binnen de EU. Tijdens de schoolloopbaan valt 7,4 procent van de jongeren voortijdig uit het onderwijs. Het beleidsdoel van minder dan 8 procent schooluitval in 2020 is hiermee al bereikt (Ministerie van Economische Zaken, 2017a).[2)] De deelname aan 'leven lang leren' neemt trendmatig toe en kwam in 2018 uit op 19,5 procent. Hiermee is de Nederlandse doelstelling van 20 procent in 2020 bijna gehaald (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018a). Binnen de EU neemt Nederland op dit punt een vierde positie in.

Uitkomsten betreffen het bereikte opleidingsniveau en het niveau van specifieke vaardigheden. Het beleidsdoel van meer dan 40 procent tertiair of hoger opgeleiden onder de 30- tot 35-jarigen in 2020 was in 2018 met 49,2 procent al behaald (Ministerie van Economische Zaken, 2017a; Europese Commissie, 2010). Voor de bevolking 25 tot 65 jaar was dit percentage 38,1 in 2018. De trends zijn bij beide leeftijdsgroepen opwaarts. Het aandeel middelbaaropgeleiden, waaronder mensen met een praktijk-onderwijsdiploma, is stabiel gebleven. De toetsen van de onderwijsinspectie (voor leerlingen in groep 8) en de PIAAC-toetsen (16- tot 66-jarigen) geven een goede indicatie van opgedane vaardigheden.[3)] Voor wiskunde en leesvaardigheid scoren Nederlandse jongeren hoog. Beide scores zijn lager dan de resultaten uit 2012. De Nederlandse bevolking van 15 tot 66 jaar is zeer vaardig in taal en rekenen, gezien de hoge internationale positie. Voor een kennisintensieve economie zijn digitale vaardigheden onmisbaar. Ook hier scoort Nederland zeer hoog: tweede van 27 EU-landen in 2017.

Beleving gaat over hoe mensen onderwijs en opleidingskansen ervaren. Van de volwassen bevolking was 81,5 procent in 2018 (zeer) tevreden met de opleidingskansen in Nederland. Deze tevredenheid is trendmatig toegenomen.

[2)] De EU2020-doelstelling is 10 procent (Europese Commissie, 2010).
[3)] Bij de internationale vergelijking wordt een andere definitie gebruikt. Daar gaat het om wiskundevaardigheden van 15-jarigen.

		Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden	5,1% van het bruto binnenlands product in 2017 Overheidsuitgaven aan onderwijs	↓	10e van 28 in 2017
	40,0 gewerkte uren per inwoner in 2018 Gewerkte uren in het onderwijs		21e van 27 in 2017
Gebruik	97,6% van de niet-leerplichtige kleuters zit in voorschoolse educatie in 2017 [SDG4.2.2] Participatie in voorschoolse educatie	↓	6e van 27 in 2016
	7,4% van de bevolking van 18-24 jaar in 2018 Voortijdige schoolverlaters	↓	10e van 28 in 2018
	19,5% van de bevolking van 25-64 jaar volgt onderwijs in de afgelopen 4 weken in 2018 [SDG4.3.1] Leven lang leren	↑	4e van 27 in 2018
Uitkomsten	41,0% van de bevolking van 15-64 jaar heeft een middelbare opleiding in 2018 Middelbaaropgeleide bevolking		20e van 28 in 2018
	38,1% van de bevolking van 25-64 jaar heeft hoger onderwijs diploma in 2018 Hoogopgeleide bevolking	↑	11e van 28 in 2018
	49,2% van de bevolking van 30-34 jaar heeft hoger onderwijs diploma in 2018 Hoogopgeleide bevolking 30-34 jaar	↑	6e van 28 in 2018
	46,0% van de leerlingen in groep 8 heeft streefniveau behaald in 2017 [SDG4.1.1] Rekenvaardigheden leerlingen		2e van 28 in 2015
	65,0% van de leerlingen in groep 8 heeft streefniveau behaald in 2017 [SDG4.1.1] Leesvaardigheden leerlingen		7e van 27 in 2015
	284,0 gemiddelde PIAAC score (16-65 jaar) in 2015 [SDG4.6.1] Taalvaardigheid bevolking [B)]		2e van 20 in 2015
	280,3 gemiddelde PIAAC score (16-65 jaar) in 2015 [SDG4.6.1] Rekenvaardigheid bevolking		3e van 19 in 2015
	79,0% van de bevolking van 16-74 jaar heeft teminste een basisniveau in 2017 [SDG4.4.1] Digitale vaardigheden		2e van 27 in 2017
Beleving	81,5% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met opleidingskansen	↑	14e van 28 in 2017

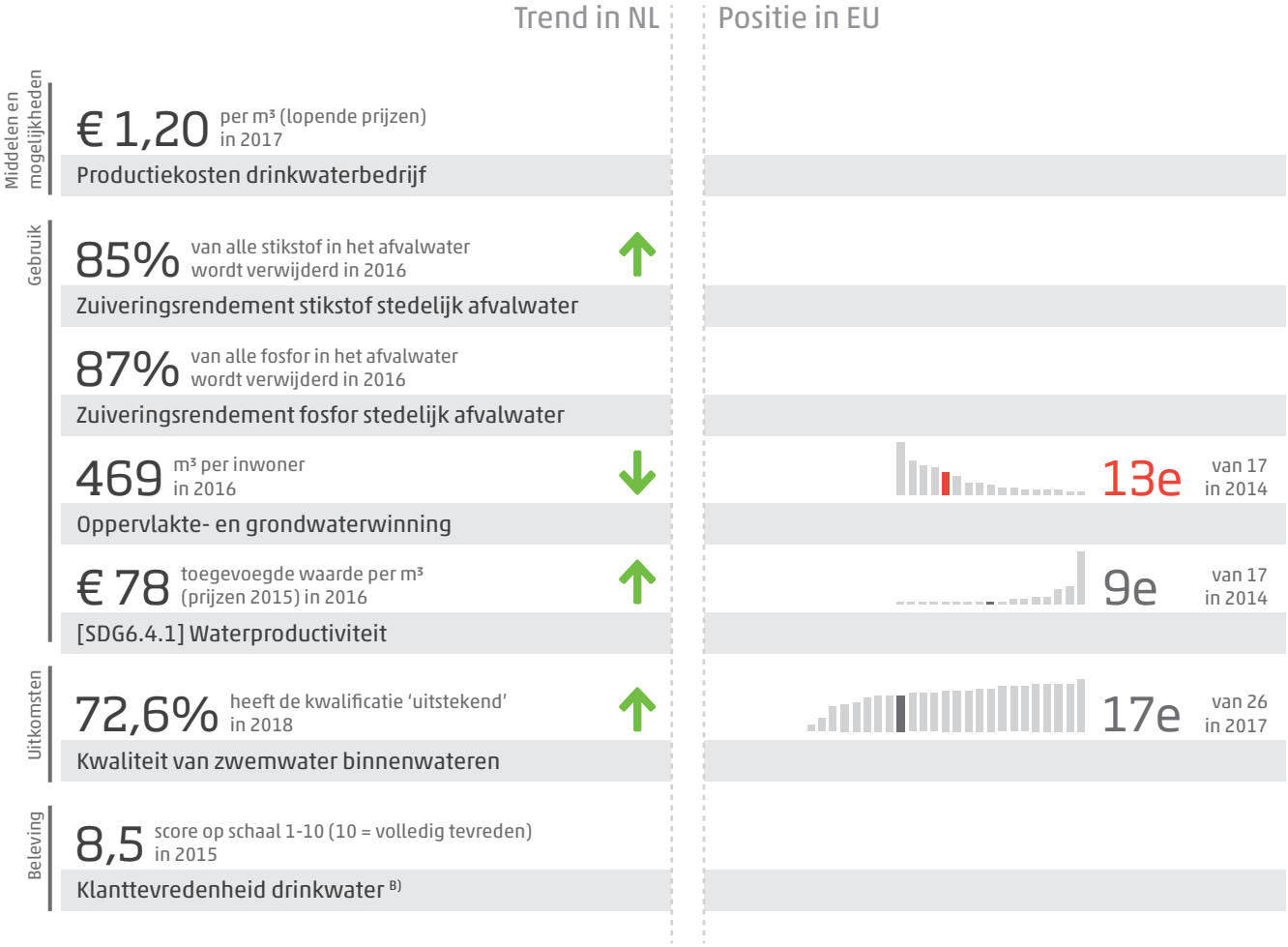
SDG 5 Gendergelijkheid

SDG 5 heeft betrekking op gelijke behandeling van mannen en vrouwen en op hun gelijkwaardige positie in de samenleving. Deze worden onder meer afgemeten aan het verschil in loon, aan arbeidsdeelname en aan de positie van vrouwen in bedrijfsleven en bestuur (SDG 5.5). Ook het terugdringen van tegen vrouwen gericht geweld vormt een specifieke SDG-doelstelling (5.2). Vanuit het streven naar een meer gelijke positie van vrouwen en mannen heeft het kabinet verschillende beleidsdoelen geformuleerd: meer economisch zelfstandige vrouwen, betere doorstroming van vrouwen naar hogere functies, dichten van de loonkloof tussen mannen en vrouwen en minder intimidatie en geweld tegen vrouwen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018b).
Middelen en mogelijkheden gaan over rechten en vrijheden van mannen en vrouwen en de mogelijkheid deze te gebruiken. Er zijn voor deze categorie op dit moment geen indicatoren bekend die voldoen aan de kwaliteitseisen van deze publicatie.
Gebruik betreft de mate waarin vrouwen en mannen maatschappelijk en economisch participeren. Bij de nettoarbeidsparticipatie van zowel mannen als vrouwen is de trend stabiel. In 2018 kwam de arbeidsdeelname van vrouwen uit op 63,2 procent, vergeleken met 72,5 procent voor mannen. In de EU-28 bevindt Nederland zich zowel bij vrouwen als mannen in de voorhoede. Hier moet worden aangemerkt dat deze rangschikking geen rekening houdt met het aantal gewerkte uren: veel vrouwen (en relatief veel mannen) in Nederland werken in deeltijd. In het Nederlandse hoger onderwijs zijn vrouwelijke studenten al een aantal jaren in de meerderheid: in 2017 was ruim 52 procent van de studenten vrouw. In de meeste andere Europese landen ligt het percentage vrouwelijke studenten hoger.
Uitkomsten betreffen de effecten van participatie op gendergelijkheid. Ruim een kwart van de posities in het hogere management en middenkader werd door een vrouw bezet in 2017. Nederland is daarmee een van de laagst scorende EU-landen. Het percentage vrouwelijke Tweede Kamerleden daalt trendmatig en kwam in 2018 uit op 36. Nederland is op dit punt gedaald in de EU-rangorde. Het uurloonverschil tussen mannen en vrouwen is trendmatig gedaald naar 15 procent in 2017. Daarmee zit Nederland in de Europese middenmoot. Voor zowel vrouwen als mannen geldt dat een toenemend percentage hoogopgeleid is, waarbij de toename van hoogopgeleide vrouwen sneller gaat dan bij de mannen. Het kabinet heeft zich ten doel gesteld dat meer vrouwen economisch zelfstandig worden, d.w.z. minimaal het bijstandsniveau verdienen. Het aandeel neemt vooral sinds 2014 toe en was in 2017 ruim 60 procent. In het kabinetsstreven naar sociale veiligheid voor alle burgers, is een van de focuspunten minder intimidatie en geweld tegen vrouwen. Fysiek en/of seksueel geweld door de (ex-)partner is hier een aspect van. In 2017 gaven 1,7 op de duizend vrouwen aan na hun vijftiende slachtoffer te zijn geweest van fysiek of seksueel geweld door de huidige of ex-partner. De gezonde levensverwachting voor vrouwen (d.w.z. zonder beperkingen in het functioneren) is sinds 2011 vrijwel stabiel, bij mannen is het aantal verwachte gezonde levensjaren gestegen met ruim één jaar in dezelfde periode. Daarmee is het verschil tussen mannen en vrouwen groter geworden.
Beleving gaat om de persoonlijke ervaring van gender(on)gelijkheid. Er zijn voor deze categorie op dit moment geen indicatoren bekend die voldoen aan de kwaliteitseisen van deze publicatie.

	Trend in NL	Positie in EU
Gebruik		
52,3% van de studenten in het hoger onderwijs in 2017 Aandeel vrouwen in hoger onderwijs		24e van 28 in 2016
63,2% van de vrouwelijke bevolking van 15-74 jaar in 2018 Nettoarbeidsparticipatie vrouwen		4e van 28 in 2017
72,5% van de mannelijke bevolking van 15-74 jaar in 2018 Nettoarbeidsparticipatie mannen		3e van 28 in 2017
Uitkomsten		
38,7% van de vrouwen van 25-64 jaar heeft hoger onderwijs afgerond in 2018 [SDG5] Hoogopgeleide vrouwen	↑	15e van 28 in 2018
37,5% van de mannen van 25-64 jaar heeft hoger onderwijs afgerond in 2018 [SDG5] Hoogopgeleide mannen	↑	5e van 28 in 2018
60,5% van de vrouwen van 15-65 jaar heeft minimaal 70 procent minimumloon in 2017 Economische zelfstandigheid vrouwen	↑	
79,4% van de mannen van 15-65 jaar heeft minimaal 70 procent minimumloon in 2017 Economische zelfstandigheid mannen		
15,0% verschil in uurloon in 2017 [SDG5.1.1] Beloningsverschil mannen en vrouwen	↓	15e van 26 in 2017
26,0% van de managementposities wordt bezet door vrouwen in 2017 [SDG5.5.2] Aandeel vrouwen in managementposities		24e van 28 in 2017
36,0% van de parlementaire zetels wordt bezet door vrouwen in 2018 [SDG5.5.1] Aandeel vrouwen in nationale parlement	↓	8e van 28 in 2018
63,8 jaren bij geboorte in 2017 [SDG5] Gezonde levensverwachting vrouwen		23e van 28 in 2016
65,0 jaren bij geboorte in 2017 [SDG5] Gezonde levensverwachting mannen	↑	12e van 28 in 2016
1,7 op de 1000 vrouwen maakt geweld mee door (ex-) partner in 2017 [SDG5.2.1] Fysiek en/of seksueel geweld door (ex-)partner	↓	

SDG 6 Schoon water en sanitair

De toegang tot schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen is goed geregeld in Nederland. De focus van dit dashboard ligt daarom op waterkwaliteit (SDG 6.3) en de efficiëntie van watergebruik. Lozing van vervuilende stoffen in binnenlandse wateren en op de bodem beïnvloedt de kwaliteit van natuurlijke binnenwateren en het grondwater. Met waterzuivering wordt emissie teruggebracht en de kwaliteit verbeterd. Zuiniger zijn met water (een hogere waterproductiviteit) is bijvoorbeeld van belang voor het verminderen van de druk op zoetwaterbronnen bij groeiende economische activiteit.
Middelen en mogelijkheden betreffen de middelen waarmee huishoudens worden voorzien van schoon en betaalbaar drinkwater. De drinkwatervoorziening is in Nederland zeer goed geregeld. De productiekosten van drinkwaterbedrijven zijn de laatste jaren licht gedaald.
Gebruik betreft de hoeveelheid onttrekking van water aan het milieu, de efficiëntie van drinkwatergebruik en de mate van zuivering van afvalwater. De zuiveringsrendementen voor stikstof en fosfor bij stedelijk afvalwater zijn hoog. In 2016 werd 85 procent van alle stikstof en 87 procent van het fosfor uit het afvalwater verwijderd. De trend is bij stikstof positief, wat duidt op een nog efficiëntere zuivering. De winning van zoetwater uit oppervlaktewater en grondwater bedroeg 469 m^3 per inwoner in 2016. Trendmatig is deze winning gedaald in de periode 2011–2016. Een aanzienlijk deel van deze zoetwaterwinning betreft de onttrekking voor gebruik als koelwater, dat daarna grotendeels weer beschikbaar komt. Bij koelwater is echter een verschuiving zichtbaar van zoet- naar zoutwateronttrekking, hetgeen de afname van de totale zoetwaterwinning deels verklaart. Vergeleken met andere EU-landen onttrekt Nederland vrij veel water aan het oppervlakte- en grondwater. De waterproductiviteit – een maatstaf voor de efficiëntie van het watergebruik door het bedrijfsleven – lag in 2016 op 78 euro per m^3. Dit betekent dat er per kubieke meter water 78 euro aan toegevoegde waarde werd gegenereerd. Dit was in 2012 nog 56 euro. De waterproductiviteit hangt deels samen met de samenstelling van het bedrijfsleven. Zo hebben landen met een relatief grote dienstensector (laag waterverbruik) al snel een hogere waterproductiviteit dan landen met waterintensieve industrie zoals Nederland (waar met name veel koelwater wordt gebruikt).
Uitkomsten hebben betrekking op de kwaliteit, betaalbaarheid en duurzaamheid van het drinkwater. De kwaliteit van het zwemwater in de Nederlandse binnenwateren is een alternatief voor de infrequente gegevens over chemische en biologische waterkwaliteit uit de Kaderrichtlijn Water. De kwaliteit van het zwemwater stijgt trendmatig. In 2018 heeft bijna 73 procent de kwalificatie 'uitstekend' gekregen. Deze indicator is relevant voor de productie van drinkwater omdat in Nederland naast grondwater ook oppervlaktewater onttrokken en gezuiverd wordt ten bate van drinkwaterproductie.
Beleving betreft de tevredenheid met het drinkwater. De klanttevredenheid met het drinkwater was in 2015 hoog.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
€ 1,20 per m³ (lopende prijzen) in 2017
Productiekosten drinkwaterbedrijf
Gebruik
85% van alle stikstof in het afvalwater wordt verwijderd in 2016
Zuiveringsrendement stikstof stedelijk afvalwater
87% van alle fosfor in het afvalwater wordt verwijderd in 2016
Zuiveringsrendement fosfor stedelijk afvalwater
469 m³ per inwoner in 2016
13e van 17 in 2014
Oppervlakte- en grondwaterwinning
€ 78 toegevoegde waarde per m³ (prijzen 2015) in 2016
9e van 17 in 2014
[SDG6.4.1] Waterproductiviteit
Uitkomsten
72,6% heeft de kwalificatie 'uitstekend' in 2018
17e van 26 in 2017
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
Beleving
8,5 score op schaal 1-10 (10 = volledig tevreden) in 2015
Klanttevredenheid drinkwater B)

SDG 7 Betaalbare en duurzame energie

De beschikbaarheid, duurzaamheid en betaalbaarheid van energie behoren tot de belangrijkste onderwerpen in de maatschappelijke en politieke debatten van de afgelopen jaren. In Nederland is de beschikbaarheid van energie goed geregeld. Daarom is het dashboard van SDG 7 gericht op SDG's 7.2 (hernieuwbare energie) en 7.3 (energie-efficiëntie). De uitstoot van broeikasgassen (zie SDG 13 over klimaat) is vooral een gevolg van de verbranding van fossiele brandstoffen in elektriciteitscentrales, industrie, auto's, huizen en andere gebouwen. De ontwikkeling en het gebruik van technologieën voor energiebesparing en hernieuwbare energiebronnen zijn een wezenlijk middel om energieverbruik en de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te verminderen. Dit heeft een positief effect op de brede welvaart in de toekomst.

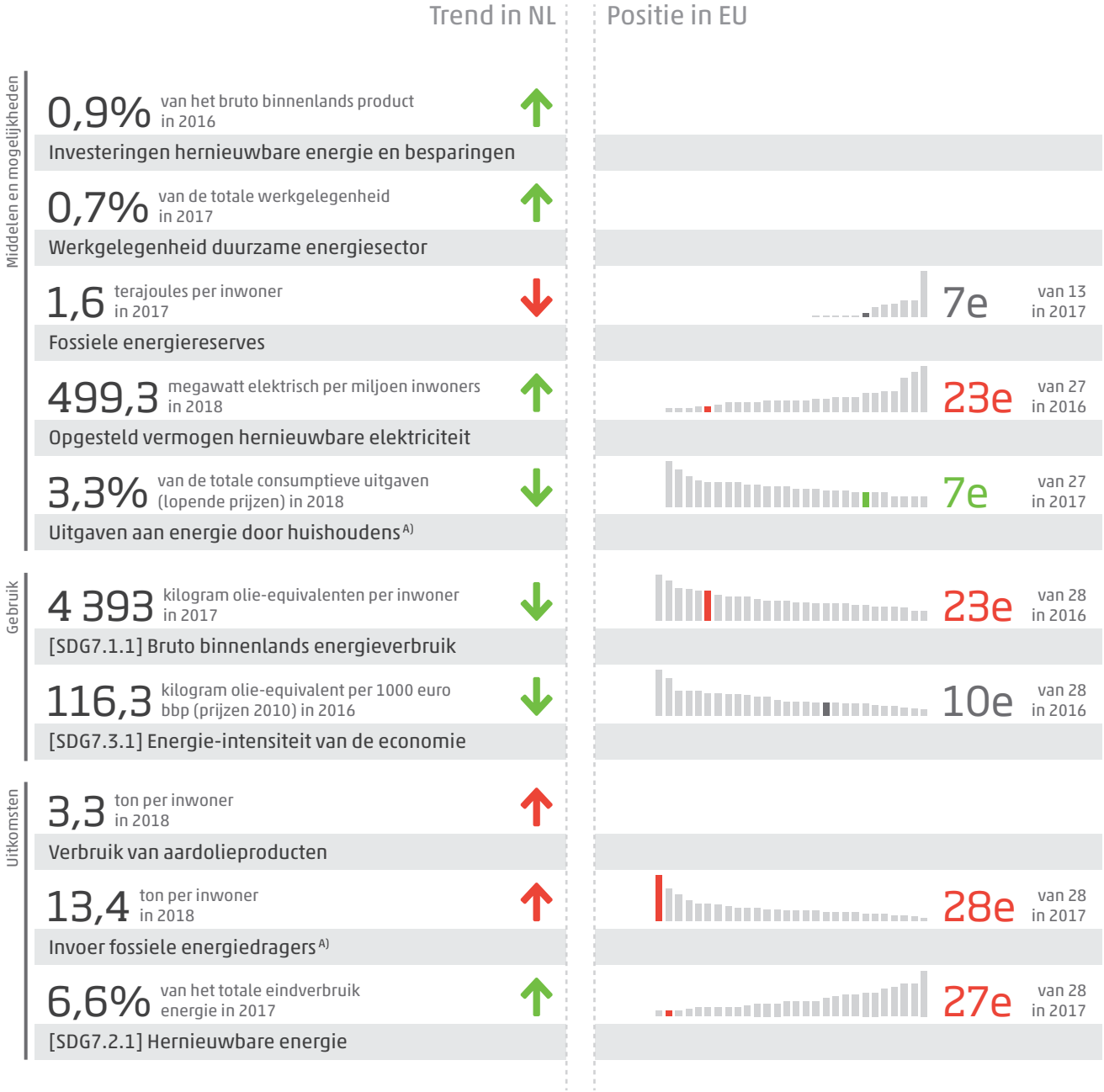
Middelen en mogelijkheden betreffen de beschikbaarheid en betaalbaarheid van energie en de investeringen in duurzame energievoorziening. Als indicator voor de betaalbaarheid van energie is gekeken naar de uitgaven aan energie door huishoudens als aandeel van de totale consumptieve uitgaven. Dit aandeel is in 2018, met 3,3 procent, iets hoger dan het jaar ervoor. Internationaal geven Nederlanders relatief weinig uit aan energie. Nederland staat in 2017 op de zevende plaats op de ranglijst van 27 EU-landen. De investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparingen zijn trendmatig gestegen naar 0,9 procent van het bbp in 2016. Het in Nederland opgestelde vermogen voor hernieuwbare elektriciteit is in de periode 2011–2018 toegenomen van 150 naar bijna 500 megawatt per miljoen inwoners. De fossiele energiereserves zijn afgenomen in de periode 2011–2017.

Gebruik betreft de hoeveelheid energie die wordt gebruikt en bespaard[4)]. Het bruto binnenlands energieverbruik per inwoner en de energie-intensiteit van de economie dalen trendmatig. Vergeleken met de andere EU-landen heeft Nederland echter nog altijd een hoog energieverbruik per inwoner (23e positie in 2016). Dit heeft te maken met een relatief energie-intensieve industrie.

Uitkomsten betreffen de betaalbaarheid, duurzaamheid en verspilling van energie. Het aandeel hernieuwbare energie is trendmatig toegenomen naar 6,6 procent in 2017, minder dan de helft van de doelstelling van 14 procent hernieuwbare energie in 2020. Op de EU-ranglijst staat Nederland vrijwel onderaan op een 27e positie. De invoer van fossiele energiedragers is trendmatig toegenomen, hetgeen deels samenhangt met de afname van gaswinning in Groningen. Nederland staat hiermee laatste op de EU-ranglijst in 2017, waarbij de kanttekening gemaakt moet worden dat een deel van deze invoer weer wordt uitgevoerd. Het verbruik van aardolieproducten is gestegen.

Beleving betreft de tevredenheid met de prijs en beschikbaarheid van energiebronnen. Er zijn voor deze categorie op dit moment geen indicatoren bekend die voldoen aan de kwaliteitseisen van deze publicatie.

4) Er bestaat geen energiebesparingsindicator. De EU2020-doelstelling voor energie-efficiëntie is een besparing van energieverbruik met 20 procent in de periode 1990–2020. Voor Nederland werd het doel vastgesteld op een primaire energieconsumptie van ruim 60 Mton olie-equivalenten in 2020 (Europese Commissie, 2010). In de Nationale Energie-Verkenning 2017 gaat het om een extra reductie van 100 PJ bruto finaal energieverbruik in de periode 2014–2020 (ECN, PBL en CBS, 2017).

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
0,9% van het bruto binnenlands product in 2016
Investeringen hernieuwbare energie en besparingen
0,7% van de totale werkgelegenheid in 2017
Werkgelegenheid duurzame energiesector
1,6 terajoules per inwoner in 2017
7e van 13 in 2017
Fossiele energiereserves
499,3 megawatt elektrisch per miljoen inwoners in 2018
23e van 27 in 2016
Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit
3,3% van de totale consumptieve uitgaven (lopende prijzen) in 2018
7e van 27 in 2017
Uitgaven aan energie door huishoudens A)
Gebruik
4 393 kilogram olie-equivalenten per inwoner in 2017
23e van 28 in 2016
[SDG7.1.1] Bruto binnenlands energieverbruik
116,3 kilogram olie-equivalent per 1000 euro bbp (prijzen 2010) in 2016
10e van 28 in 2016
[SDG7.3.1] Energie-intensiteit van de economie
Uitkomsten
3,3 ton per inwoner in 2018
Verbruik van aardolieproducten
13,4 ton per inwoner in 2018
28e van 28 in 2017
Invoer fossiele energiedragers A)
6,6% van het totale eindverbruik energie in 2017
27e van 28 in 2017
[SDG7.2.1] Hernieuwbare energie

SDG 8 Waardig werk en economische groei: economie en productiefactoren

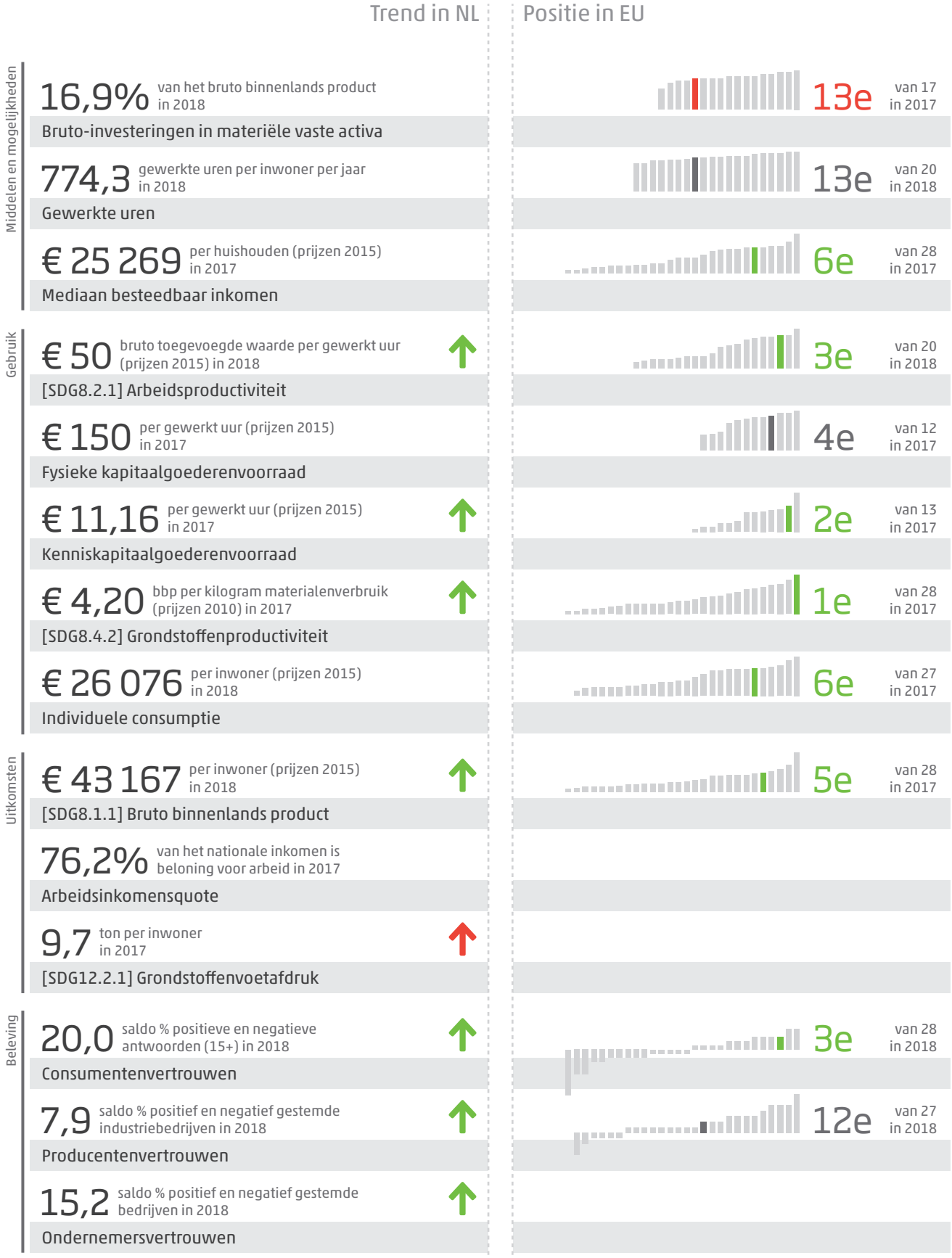
Hoewel brede welvaart veel meer omvat dan het bbp, vormt een hoog bbp (SDG 8.1) een belangrijke factor. Voor de productie van goederen en diensten is input nodig van de productiefactoren kapitaal, arbeid en grondstoffen. Een belangrijke vraag is of deze duurzaam en productief worden ingezet (SDG 8.2 en 8.4). Een tweede vraag is hoe de winsten en inkomens verdeeld worden tussen burgers en bedrijven. Al deze factoren bepalen tezamen of de economische groei efficiënt en duurzaam is.

Middelen en mogelijkheden betreffen de hoeveelheid arbeid, kapitaal en kennis die wordt ingezet bij de productie van goederen en diensten. De bruto-investeringen in materiële vaste activa laten een stabiele trend zien in de periode 2011–2018. In het laatste jaar laten deze een stijging zien. Europees gezien investeert Nederland relatief weinig. Het aantal gewerkte uren per inwoner is in 2018 gestegen. Vergeleken met andere landen in de EU worden er in Nederland per inwoner gemiddeld weinig uren gewerkt.

Gebruik betreft de productiviteit en duurzaamheid van de inzet van middelen.
Hoe duurzaam en efficiënt productiefactoren worden ingezet, is mede af te meten aan diverse economische ratio's. De arbeidsproductiviteit, ofwel de toegevoegde waarde per gewerkt uur (een maat voor de efficiëntie van arbeidsuren) is sinds de crisis geleidelijk toegenomen. Europees gezien kent Nederland een relatief hoge arbeidsproductiviteit. De grondstoffenproductiviteit is eveneens trendmatig toegenomen. Nederland staat wat dit betreft al jaren bovenaan in de EU-ranglijst. Nederland haalt dus relatief veel rendement uit de verbruikte grondstoffen.

Uitkomsten hebben betrekking op het tempo, de efficiëntie en de duurzaamheid van economische groei. Het bbp per inwoner stijgt trendmatig. Nederland staat nu op een vijfde positie in de EU. Deze positie is al jaren vrij stabiel. Een actueel beleidsthema is de verdeling van winsten en beloning in de economie. De arbeidsinkomensquote (AIQ) geeft een indicatie hiervan. Voor werkenden is een hogere AIQ gunstig. Trendmatig bleef de AIQ vlak in de voorbije acht jaar. In 2017 nam zij af met 0,2 procentpunt.
De grondstoffenvoetafdruk geeft aan hoeveel grondstoffen er mondiaal worden verbruikt als gevolg van de Nederlandse binnenlandse vraag. Deze voetafdruk is trendmatig toegenomen.

Beleving betreft het vertrouwen van consumenten en producenten. Vertrouwen in hoe het met de economie gaat wordt in belangrijke mate door de conjunctuur bepaald, maar ook door economisch beleid. Alle trends in de drie stemmingsindicatoren in het dashboard staan op groen. Wel zijn er kortetermijnschommelingen te zien; zo daalde het consumentenvertrouwen in de tweede helft van 2018 plotseling zeer sterk.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
16,9% van het bruto binnenlands product in 2018
Bruto-investeringen in materiële vaste activa
13e van 17 in 2017
774,3 gewerkte uren per inwoner per jaar in 2018
Gewerkte uren
13e van 20 in 2018
€ 25 269 per huishouden (prijzen 2015) in 2017
Mediaan besteedbaar inkomen
6e van 28 in 2017
Gebruik
€ 50 bruto toegevoegde waarde per gewerkt uur (prijzen 2015) in 2018
[SDG8.2.1] Arbeidsproductiviteit
3e van 20 in 2018
€ 150 per gewerkt uur (prijzen 2015) in 2017
Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
4e van 12 in 2017
€ 11,16 per gewerkt uur (prijzen 2015) in 2017
Kenniskapitaalgoederenvoorraad
2e van 13 in 2017
€ 4,20 bbp per kilogram materialenverbruik (prijzen 2010) in 2017
[SDG8.4.2] Grondstoffenproductiviteit
1e van 28 in 2017
€ 26 076 per inwoner (prijzen 2015) in 2018
Individuele consumptie
6e van 27 in 2017
Uitkomsten
€ 43 167 per inwoner (prijzen 2015) in 2018
[SDG8.1.1] Bruto binnenlands product
5e van 28 in 2017
76,2% van het nationale inkomen is beloning voor arbeid in 2017
Arbeidsinkomensquote
9,7 ton per inwoner in 2017
[SDG12.2.1] Grondstoffenvoetafdruk
Beleving
20,0 saldo % positieve en negatieve antwoorden (15+) in 2018
Consumentenvertrouwen
3e van 28 in 2018
7,9 saldo % positief en negatief gestemde industriebedrijven in 2018
Producentenvertrouwen
12e van 27 in 2018
15,2 saldo % positief en negatief gestemde bedrijven in 2018
Ondernemersvertrouwen

SDG 8 Waardig werk en economische groei: arbeid en vrije tijd

Eerlijk werk is belangrijk voor het genereren van inkomen, deelname aan de samenleving en de eigenwaarde van mensen. Voor veel mensen is het van belang of ze aan werk kunnen komen en blijven, en voldoende kunnen verdienen (SDG 8.5). Daarnaast willen ze kunnen werken onder goede arbeidsomstandigheden, met relevante en interessante werkzaamheden en in een goede balans met hun privéleven (SDG 8.8). Vrije tijd geeft zin aan het leven door ontspanning, sociale contacten en persoonlijke ontwikkeling.

Middelen en mogelijkheden betreffen mogelijkheden voor deelname aan de arbeidsmarkt, het aantal beschikbare banen en de opbrengsten van werk. De werkloosheid in Nederland was met 3,8 procent in 2018 relatief laag vergeleken met die in andere EU-landen. Op langdurige werkloosheid nam Nederland in 2017 een middenpositie op de Europese ranglijst in. In 2018 daalde de langdurige werkloosheid naar 1,3 procent van de beroepsbevolking. De vacaturegraad stijgt trendmatig en recentelijk nog zeer sterk, naar 30 vacatures per duizend banen eind 2018. Voor werkzoekenden is dit gunstig. Nederland staat hier op de derde plek.

Gebruik betreft participatie op de arbeidsmarkt. De nettoarbeidsparticipatie bedroeg in 2018 bijna 68 procent van de bevolking van 15 tot 75 jaar. Internationaal gezien heeft Nederland een relatief hoge arbeidsparticipatie. De doelstelling van een bruto-arbeidsparticipatie van ten minste 80 procent voor 20- tot 65-jarigen[5)] werd een aantal jaren geleden al behaald. In 2018 bedroeg de brutoarbeidsparticipatie 82 procent. Hier staat tegenover dat de gemiddelde arbeidsduur met 27,5 gewerkte uren per werkende per week relatief laag is vergeleken met die in andere Europese landen. Wel is het trendmatig aan het stijgen.

Uitkomsten gaan over arbeidsomstandigheden, veiligheid op het werk en de balans tussen werk en vrije tijd. Het gemiddelde Nederlandse uurloon is hoog binnen de EU. Het aantal niet-fatale arbeidsongevallen is trendmatig gedaald, hoewel in het meest recente jaar weer sprake is van een stijging.

Beleving betreft de vraag of mensen tevreden zijn over hun werk, hun arbeidsomstandigheden en hun vrije tijd. Het CBS en TNO rapporteerden dat 16,3 procent van de werknemers zich zorgen maakt om het behoud van zijn of haar baan. Dit percentage daalt trendmatig. De verwachting voor de eigen financiële situatie stijgt trendmatig, maar werd in 2018 wat minder positief. Volgens cijfers van het CBS en TNO was bijna 73 procent van de werknemers in 2018 tevreden over zijn of haar arbeidsomstandigheden. Nederland stond wat dit betreft in 2015 tweede binnen de EU. In 2018 was bijna drie kwart van de bevolking tevreden met de vrije tijd.

[5)] Dit is het Nederlandse doel (Ministerie van Economische Zaken, 2017a). De EU2020-doelstelling is een nettoarbeidsparticipatie van 75 procent of hoger voor 20- tot 65-jarigen (Europese Commissie, 2010).

		Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden	30 vacatures per 1000 banen op 31 december in 2018 Vacaturegraad	↑	3e van 17 in 2017
	3,8% van de beroepsbevolking in 2018 [SDG8.5.2] Werkloosheid		3e van 22 in 2018
	1,3% van de beroepsbevolking was een jaar of langer werkloos in 2018 [SDG8.5.2] Langdurige werkloosheid		10e van 28 in 2017
	11,7% van de bevolking van 15-74 jaar kan werken in 2018 Onbenut arbeidspotentieel	↓	17e van 27 in 2017
Gebruik	67,8% van de bevolking van 15-74 jaar in 2018 Nettoarbeidsparticipatie		4e van 28 in 2017
	27,5 gewerkte uren per werkzame persoon per week in 2018 Arbeidsduur per week	↑	18e van 20 in 2018
Uitkomsten	€ 26,35 per uur (in prijzen van 2015) in 2017 [SDG8.5.1] Uurloon werknemers		4e van 28 in 2017
	1 304 gestandaardiseerde incidentie per 100 000 werkenden in 2016 [SDG8.8.1] Niet-fatale beroepsgerelateerde ongelukken	↓	16e van 28 in 2016
	17,3% van de werknemers is psyschisch vermoeid door werk in 2018 Psychische vermoeidheid door werk (werknemers)		
Beleving	9,9% van de werknemers ervaart een disbalans tussen werk en privé in 2018 Werk-privé en/of privé-werk disbalans (werknemers)		
	16,3% van de werknemers maakt zich zorgen om baanbehoud in 2018 Zorgen baanbehoud (werknemers)	↓	
	8,0 saldo % positieve en negatieve antwoorden van de bevolking van 15+ in 2018 Verwachting voor eigen financiële situatie	↑	9e van 28 in 2018
	72,6% van de werknemers van 15-74 jaar is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met arbeidsomstandigheden (werknemers)		2e van 28 in 2015
	76,6% van de werknemers van 15-74 jaar is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met werk (werknemers)	↓	7e van 28 in 2017
	73,9% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018 Tevredenheid met vrije tijd	↓	3e van 28 in 2013

SDG 9 Industrie, innovatie en infrastructuur: infrastructuur en mobiliteit

SDG 9 betreft bedrijven, innovatie en infrastructuur. Dit dashboard gaat over de infrastructuur, maar is breder in opzet dan SDG 9.1, omdat er ook de persoonsmobiliteit in is opgenomen. Mobiliteit en infrastructuur stellen mensen in staat om te werken, contacten te onderhouden en vrije tijd in te vullen. Een groot deel van de persoonsmobiliteit betreft woon-werkverkeer met verschillende vervoerswijzen. Mobiliteit heeft ook nadelige effecten voor samenleving en milieu, onder andere tijdverlies als gevolg van files, onveiligheid in het verkeer en de druk op het milieu.

Middelen en mogelijkheden gaan over de beschikbare middelen voor onderhoud en ontwikkeling van het netwerk van infrastructuur en de mogelijkheden die dit biedt voor betaalbaar, veilig en efficiënt transport van personen en goederen. De totale lengte van zowel de openbare wegen als het spoor is trendmatig gestegen. In 2018 bedroegen investeringen in de infrastructuur 2,4 procent van het bbp.

Gebruik beschrijft het volume van vervoersbewegingen met verschillende vervoersmiddelen. Er is geen trendmatige toename van de verhouding tussen het volume van personenvervoer en het bbp en die tussen het vrachtvervoer en het bbp. Dit betekent dat er een directe relatie is tussen de omvang van de economie en het aantal vervoersbewegingen. Idealiter zou het aantal vervoersbewegingen achterblijven bij de groei van het bbp. Nederland staat bij het personenvervoer ten opzichte van het bbp al jaren zeer laag op de EU-ranglijst. Bij het vrachtvervoer staat Nederland juist relatief hoog. Het gemotoriseerde personenvervoer is het grootst per auto (86 procent), gevolgd door de trein (11 procent). Hierin is niet veel veranderd ten opzichte van 2011. De afgelegde kilometers per fiets komen uit een andere databron en kunnen daardoor niet rechtstreeks vergeleken worden. Het aandeel elektrische auto's in het totale autobezit in Nederland is gestegen van 0,7 procent in 2011 tot 3,2 procent in 2018.

Uitkomsten betreffen de effecten van mobiliteit, zoals files en vertragingen, ongelukken, vervuiling en geluidshinder. Het overheidsstreven is nul verkeersdoden in 2050 (Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, SPV 2018).[6)] In 2017 vielen er 35,8 dodelijke verkeersslachtoffers per miljoen inwoners. Dit is vergeleken met andere EU-landen een laag aantal. In Nederland ervaart, na een trendmatige toename, ruim een kwart van de huishoudens geluidshinder van verkeer of van buren. Hiermee behaalt Nederland bijna de laagste score in de EU. Het tijdverlies door files en vertraging is ook trendmatig toegenomen. De CO_2-uitstoot van het binnenlands verkeer en vervoer per inwoner was in 2017 ten opzichte van 2011 stabiel. Wel moet opgemerkt worden dat er in 2014 duidelijk minder uitstoot was en dat sindsdien de uitstoot is toegenomen. Nederlandse luchtvaartmaatschappijen dragen in toenemende mate bij aan CO_2-uitstoot.[7)] De uitstoot van de Nederlandse luchtvaart is al jaren relatief hoog. In 2017 bezet ze hiermee een 26e plek binnen de EU.

Beleving betreft geluidshinder en de tevredenheid met de woon-werkreistijd. Het percentage huishoudens dat geluidshinder van verkeer en/of buren ervaart stijgt. Nederland scoort op dit vlak slecht ten opzichte van andere EU-landen. Het percentage mensen dat tevreden is over de woon-werkreistijd is afgenomen naar 81,5 in 2018.

6) De indicator voor verkeersdoden uit SDG 3 heeft een duidelijke relatie met het thema Mobiliteit en is daarom hier opgenomen.
7) De indicator is gemeten per inwoner om hiermee de gedeelde verantwoordelijkheid van Nederlanders en Nederlandse bedrijven aan te geven.

		Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden	2,4% van het bruto binnenlands product in 2018		
	Investeringen in grond-, weg- en waterbouw		
	4,15 kilometer per km² landoppervlakte in 2018	↑	
	Netdichtheid openbare wegen		
	0,10 kilometer per km² landoppervlakte in 2018	↑	3e van 22 in 2017
	Netdichtheid spoor		
Gebruik	85,6 volume t.o.v. bbp, index (2005=100) in 2016		23e van 28 in 2016
	[SDG9.1.2] Personenvervoer		
	99,9 volume t.o.v. bbp, index (2005=100) in 2016		5e van 28 in 2016
	[SDG9.1.2] Vrachtvervoer		
	86,0% van het totaal aantal reizigerskilometers in 2016		5e van 28 in 2016
	Autogebruik		
	11,0% van het totaal aantal reizigerskilometers in 2016		2e van 26 in 2016
	Treingebruik		
	846,4 kilometer per inwoner in 2017		
	Fietsgebruik		
	3,2% van het totaal aantal personenauto's in 2018	↑	
	Elektrische personenauto's		
Uitkomsten	3,93 voertuigverliesuren per inwoner in 2018	↑	
	Tijdverlies door files en vertraging		
	35,8 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2017		3e van 28 in 2016
	[SDG3.6.1] Doden in het verkeer		
	2 743,4 kilogram per inwoner in 2017		
	CO_2-uitstoot binnenlands verkeer en vervoer		
	755,5 kilogram per inwoner in 2017	↑	26e van 28 in 2017
	CO_2-uitstoot nationale luchtvaartmaatschappijen		
Beleving	27,0% van de huishoudens ervaart geluidshinder in 2018	↑	27e van 28 in 2017
	Geluidshinder verkeer en buren		
	81,5% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018	↓	
	Tevredenheid reistijd woon-werkverkeer		

SDG 9 Industrie, innovatie en infrastructuur: duurzame bedrijvigheid

SDG's 9.2, 9.3 en 9.4 betreffen de versterking en verduurzaming van de industrie en de toegang van kleine bedrijven tot hoogwaardige markten en externe financiering. Veel van deze onderwerpen vallen onder de noemer maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo). Mvo loopt door veel SDG's heen[8]: toegang tot krediet voor kleinere bedrijven, aandacht voor werknemers, verduurzaming van productieprocessen, en inclusieve en duurzame waardeketens van inkoop tot afnemers, al dan niet over de landsgrenzen heen. In Nederland zijn vooral de relaties tussen bedrijven en werknemers, de rol van het midden- en kleinbedrijf (mkb) en de grote bedrijven en duurzame productieprocessen en producten van belang.

Middelen en mogelijkheden betreffen de mogelijkheden voor bedrijven om hun productieprocessen, energieverbruik en waardeketens duurzaam te maken. Van de mkb-bedrijven ervaart 6,5 procent de toegang tot financiering als grootste beperking voor hun bedrijfsvoering. Dit percentage is fors gedaald: in 2013 was het nog bijna 20. Hiermee neemt Nederland momenteel een middenpositie op de EU-ranglijst in. De toegevoegde waarde van de milieusector (bedrijven actief op het gebied van milieubescherming en het beheer van natuurlijke hulpbronnen, waaronder energiebesparing) stijgt trendmatig en kwam in 2016 uit op 2,2 procent van het bbp. De werkgelegenheid in deze sector is relatief weinig toegenomen. Van de honderd bedrijven met de grootste omzet publiceerden 82 in 2017 een mvo-jaarverslag. Internationaal gezien scoort Nederland hiermee relatief hoog. Het percentage is sinds 2011 niet of nauwelijks veranderd.

Gebruik gaat over de inspanning van bedrijven om hun productieprocessen, energie-verbruik en waardeketens duurzaam te maken. De energie-intensiteit van de economie is een maat voor de efficiëntie van energiegebruik. Deze waarde daalt trendmatig. Internationaal gezien staat Nederland momenteel in de middelste regionen van de EU-ranglijst. Het binnenlands materialenverbruik per inwoner daalt in de laatste jaren. Nederland staat met zijn relatief lage materialenverbruik al jaren hoog op de EU-ranglijst.

Uitkomsten hebben betrekking op de feitelijke duurzaamheid van productieprocessen en waardeketens. Het Nederlandse mkb heeft een aandeel van ruim 62 procent in de toegevoegde waarde van de gehele niet-financiële sector. Hiermee staat Nederland in de Europese middenmoot. De broeikasgasintensiteit (een maat voor de 'doelmatigheid' van broeikasgasuitstoot: hoeveelheid CO_2 uitgestoten per euro bbp) daalt trendmatig.

Beleving heeft betrekking op de tevredenheid met de arbeidsomstandigheden en het vertrouwen in banken respectievelijk grote bedrijven. Volgens cijfers van het CBS en TNO was bijna 73 procent van de werknemers in 2018 tevreden over zijn of haar arbeidsomstandigheden. In 2015 stond Nederland qua werknemerstevredenheid tweede binnen de EU.

[8] Met name SDG's 2, 6, 7, 8, 9, 12, 13, en 17.

		Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden	6,5% ervaart toegang tot financiering als belangrijkste probleem in 2018		13e van 28 in 2018
	[SDG9.3.2] Toegang MKB tot krediet		
	2,2% van het bruto binnenlands product in 2016	↑	
	[SDG9.2.1] Toegevoegde waarde milieusector		
	1,9% van de totale werkgelegenheid in 2016		
	[SDG9.2.2] Werkgelegenheid milieusector		
	82% van de top-100 bedrijven publiceert een MVO jaarverslag in 2017		6e van 21 in 2017
	[SDG12.6.1] MVO jaarverslagen bedrijven		
Gebruik	116,3 kilogram olie-equivalent per 1000 euro bbp (prijzen 2010) in 2016	↓	10e van 28 in 2016
	[SDG7.3.1] Energie-intensiteit van de economie		
	9 306 kilogram per inwoner in 2017		4e van 28 in 2017
	[SDG12.2.2] Binnenlands materialenverbruik		
Uitkomsten	62,4% van de toegevoegde waarde van de niet-financiële sector in 2016		11e van 23 in 2016
	[SDG9.3.1] Toegevoegde waarde MKB		
	0,30 kilogram CO_2-equivalenten per euro bbp (prijzen 2015) in 2018	↓	11e van 28 in 2017
	[SDG9.4.1] Broeikasgasintensiteit van de economie [A)]		
	76,2% van het nationale inkomen is beloning voor arbeid in 2017		
	Arbeidsinkomensquote		
Beleving	72,6% van de werknemers van 15-74 jaar is (zeer) tevreden in 2018		2e van 28 in 2015
	Tevredenheid met arbeidsomstandigheden (werknemers)		
	39,7% van de bevolking van 15+ heeft (tamelijk of heel) veel vertrouwen in 2018		
	Vertrouwen in grote bedrijven		
	42,8% van de bevolking van 15+ heeft (tamelijk of heel) veel vertrouwen in 2018		
	Vertrouwen in banken		

SDG 9 Industrie, innovatie en infrastructuur: kennis en innovatie

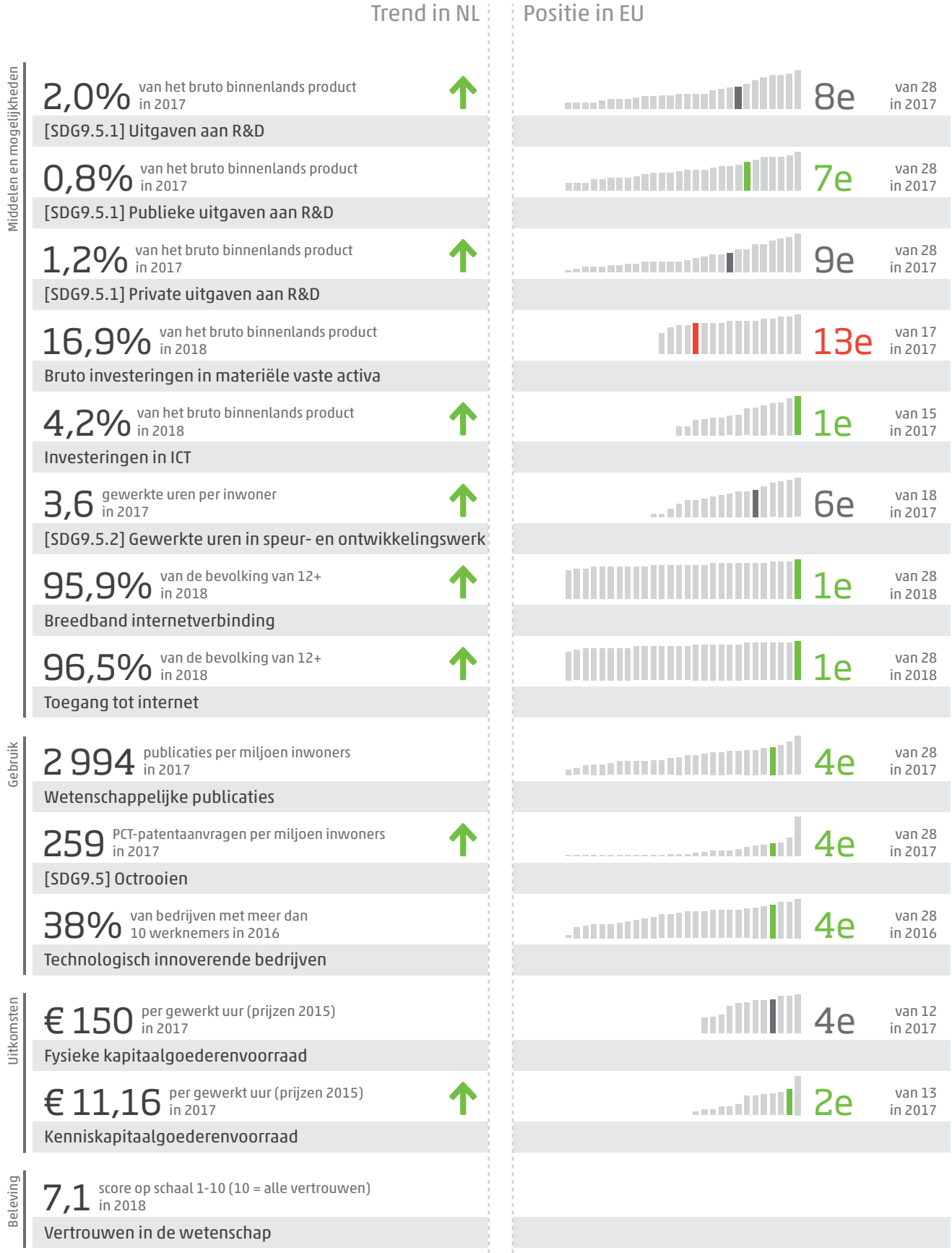
Kennis is essentieel voor het verhogen van economische prestaties en het vinden van oplossingen voor grote maatschappelijke problemen. Kennis kan worden omgezet in nieuwe technologieën en processen waarmee productieprocessen en producten kunnen worden verbeterd en verduurzaamd. Daarnaast heeft kennis sociaal-culturele en intrinsieke waarde. Van belang in dit verband is het investeren in kennis (door publieke en private partijen), het uitbreiden van ICT en andere technologie en het verbeteren van de (kennis)kapitaalgoederenvoorraad (SDG 9.5). Toegang tot het internet is van groeiend belang voor de toegang tot kennis (SDG 9.c).

Middelen en mogelijkheden betreffen het geld, de menskracht en de infrastructuur voor het ontwikkelen, delen en toepassen van kennis en innovatie. De totale uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling (R&D) zijn sinds 2011 licht gestegen. De stijging zit vooral bij de private uitgaven. De publieke uitgaven stagneren tussen de 0,8 en 0,9 procent van het bbp. De brutoinvesteringen in materiële vaste activa als percentage van het bbp (dat zijn vooral investeringen in machines en werktuigen) zijn na de economische crisis lange tijd gedaald. Deze investeringen groeien weer maar zijn nog altijd relatief lager dan in veel andere EU-landen. De investeringen in ICT zijn daarentegen trendmatig gegroeid. Het percentage was in 2017 hoger dan in andere EU-landen. Ook hebben in Nederland relatief meer huishoudens breedbandinternetverbinding en toegang tot het internet dan in de rest van de EU.

Gebruik betreft de kennis die wordt geproduceerd, de innovaties die worden geïntroduceerd en de kennisnetwerken die worden gevormd. De groei van het aantal wetenschappelijke publicaties per miljoen inwoners stagneert. Voor het eerst in jaren is de trend niet langer stijgend maar neutraal. De ontwikkeling van het aantal octrooiaanvragen per miljoen inwoners stijgt daarentegen trendmatig. Bij beide indicatoren staat Nederland in de top vijf van de EU. Een relatief groot deel van de Nederlandse bedrijven is technologisch innoverend. Ook hier staat Nederland in de top van de EU-ranglijst.

Uitkomsten betreffen de mate waarin nieuwe technologieën en kennis worden ingebed in de kapitaalgoederenvoorraad die de huidige en toekomstige generaties nodig hebben. De fysieke kapitaalgoederenvoorraad (de hoeveelheid machines, werktuigen en andere productiemiddelen) per gewerkt uur is sinds 2013 gedaald, al is de trendmatige ontwikkeling nog stabiel. Deze ontwikkeling deed zich in een groot deel van de EU voor, waardoor Nederland steevast tot de top vijf van de EU-ranglijst behoort. De kenniskapitaalgoederenvoorraad blijft daarentegen trendmatig stijgen. Hier staat Nederland hoog in de EU-ranglijst (tweede van de dertien in 2017).

Beleving heeft betrekking op het vertrouwen van mensen in wetenschap en innovatie. Het vertrouwen in de wetenschap is relatief hoog.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
2,0% van het bruto binnenlands product in 2017
[SDG9.5.1] Uitgaven aan R&D
8e van 28 in 2017
0,8% van het bruto binnenlands product in 2017
[SDG9.5.1] Publieke uitgaven aan R&D
7e van 28 in 2017
1,2% van het bruto binnenlands product in 2017
[SDG9.5.1] Private uitgaven aan R&D
9e van 28 in 2017
16,9% van het bruto binnenlands product in 2018
Bruto investeringen in materiële vaste activa
13e van 17 in 2017
4,2% van het bruto binnenlands product in 2018
Investeringen in ICT
1e van 15 in 2017
3,6 gewerkte uren per inwoner in 2017
[SDG9.5.2] Gewerkte uren in speur- en ontwikkelingswerk
6e van 18 in 2017
95,9% van de bevolking van 12+ in 2018
Breedband internetverbinding
1e van 28 in 2018
96,5% van de bevolking van 12+ in 2018
Toegang tot internet
1e van 28 in 2018
Gebruik
2 994 publicaties per miljoen inwoners in 2017
Wetenschappelijke publicaties
4e van 28 in 2017
259 PCT-patentaanvragen per miljoen inwoners in 2017
[SDG9.5] Octrooien
4e van 28 in 2017
38% van bedrijven met meer dan 10 werknemers in 2016
Technologisch innoverende bedrijven
4e van 28 in 2016
Uitkomsten
€ 150 per gewerkt uur (prijzen 2015) in 2017
Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
4e van 12 in 2017
€ 11,16 per gewerkt uur (prijzen 2015) in 2017
Kenniskapitaalgoederenvoorraad
2e van 13 in 2017
Beleving
7,1 score op schaal 1-10 (10 = alle vertrouwen) in 2018
Vertrouwen in de wetenschap

SDG 10 Ongelijkheid verminderen: sociale samenhang en ongelijkheid

SDG 10 betreft het verminderen van ongelijkheid binnen en tussen landen. Dit dashboard behandelt een belangrijk immaterieel aspect van ongelijkheid binnen landen, te weten de sociale samenhang. Sociale samenhang is onontbeerlijk voor het goed functioneren van een samenleving. De sociale infrastructuur, zoals familieverbanden, buren, vrienden, verenigingen en hulp en ondersteuning vormt hiervan de basis. Mensen moeten in staat zijn hieraan mee te kunnen doen (conform SDG's 10.1 en 10.2), zodat ze zich deel van een groep kunnen voelen (SDG 10.3). Een bijzondere plaats in dit alles wordt ingenomen door migratievraagstukken (SDG 10.7).

Middelen en mogelijkheden gaan over sociaal kapitaal, sociale structuren en inkomensongelijkheid. In de context van deze SDG wordt gestreefd naar een lagere inkomensongelijkheid. De inkomensongelijkheid (gemeten met behulp van zowel de ratio-80/20 als de Gini-coëfficiënt) is in Nederland vergeleken met andere EU-landen niet groot. Volgens de ratio-80/20 was de som van alle inkomens in de hoogste 20 procent inkomens in 2017 ruim vier keer zo groot als de som in de laagste 20 procent inkomens. De meerjarige trend in deze ratio is relatief stabiel. Een laag inkomen kan een beperkende factor zijn voor deelname in de samenleving. De relatieve armoede is in 2017 licht opgelopen naar 13,2 procent. Nederland scoort internationaal gezien goed hiermee, maar is wel gedaald van een tweede plaats in 2011 naar de huidige vijfde positie. Het resultaat van het beleid ten aanzien van immigranten wordt gemeten met de index voor migratiebeleid[9]. De index laat voor Nederland een trendmatige daling zien in 2014. Ook in de internationale vergelijking daalde Nederland naar een zesde positie.

Gebruik betreft sociale interacties, deelname aan organisaties en verenigingen, en vrijwilligerswerk. Van de Nederlanders heeft bijna 73 procent minstens één keer per week contact met familie, vrienden of buren. Hiermee staat Nederland hoog ten opzichte van de andere EU-landen. Daarnaast is bijna 44 procent van de mensen actief in een vereniging. De sociale infrastructuur steunt ook op vrijwilligerswerk en informele hulp aan anderen buiten het eigen huishouden, zoals mantelzorg. Met vrijwilligerswerk staat Nederland bovenaan binnen de EU. Het percentage mensen dat vrijwilligerswerk verricht is relatief stabiel. In 2017 ging het om bijna de helft van de bevolking.

Uitkomsten hebben betrekking op de mate van sociale samenhang en op uitsluiting en discriminatie. Bijna 62 procent van de bevolking heeft vertrouwen in andere mensen. Dat is internationaal gezien een hoog percentage.

Beleving betreft het vertrouwen dat mensen in elkaar hebben, gevoelens van gedeelde normen en waarden en sociale uitsluiting. In 2016 voelde 7,6 procent van de bevolking zich lid van een gediscrimineerde groep. Daarmee neemt Nederland een middenpositie op de Europese ranglijst in. Ruim 46 procent van de bevolking vindt dat de normen en waarden gelijk zijn gebleven of vooruit zijn gegaan. In Nederland ervaart bijna 46 procent in hoge mate de vrijheid om te beslissen hoe ze hun eigen leven leiden. Hiermee stond Nederland in 2017 op de vierde plaats binnen de EU.

[9] De index voor migratiebeleid (MIPEX) meet het beleid voor integratie van migranten. Het bevat 167 indicatoren die acht beleidsterreinen bestrijken: arbeidsmarkt, onderwijs, politieke participatie, toegang tot nationaliteit, familiehereniging, gezondheid, permanent verblijf, en antidiscriminatiebeleid.

	Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden		
	4,18 inkomensratio tussen hoogste kwintiel en laagste kwintiel in 2017	6e van 28 in 2017
	[SDG10.1.1] Ratio 80/20	
	0,28 getal tussen 0 (volkomen gelijk) en 1 (volkomen ongelijk) in 2017	6e van 28 in 2016
	[SDG10.1.1] Gini-coëfficient	
	13,2% van de bevolking zit onder armoedegrens (60% mediane inkomen) in 2017 ↑	5e van 28 in 2017
	[SDG10.2.1] Relatieve armoede	
	61 score op schaal 0-100 (100 = beste migratiebeleid) in 2014 ↓	6e van 28 in 2014
	[SDG10.7.2] Index migratiebeleid	
Gebruik		
	72,5% van bevolking van 15+ gemiddeld minstens 1 keer per week contact in 2018 ↓	2e van 18 in 2016
	Contact met familie, vrienden of buren	
	43,8% van de bevolking van 15+ is actief in een vereniging in 2018 ↓	
	Deelname vereniging	
	47,6% van bevolking van 15+ verrichtte georganiseerd vrijwilligerswerk in 2018	1e van 28 in 2015
	Vrijwilligerswerk	
	35,6% van de bevolking van 15+ verleent informele hulp in 2018	
	Informele hulp	
Uitkomsten		
	8,0 score op schaal 1-10 (10 = volledig tevreden) in 2017	15e van 28 in 2017
	Tevredenheid met familieleven [B)]	
	29,5% van de bevolking van 15+ heeft een positief oordeel in 2016	7e van 18 in 2016
	Oordeel over immigranten	
Beleving		
	61,7% van de bevolking van 15+ vindt de meeste mensen te vertrouwen in 2018 ↑	2e van 18 in 2016
	Vertrouwen in mensen	
	7,6% van de bevolking van 15+ ziet zich als lid gediscrimineerde groep in 2016	11e van 18 in 2016
	[SDG10.3.1] Discriminatiegevoelens	
	46,3% van de bevolking van 18+ vindt ze vooruitgegaan of gelijkgebleven in 2018	
	Ontwikkeling normen en waarden	
	45,6% ervaart in hoge mate eigen regie (score tenminste 4 van 5) in 2018	4e van 28 in 2017
	Ervaren regie over het eigen leven	

SDG 10 Ongelijkheid verminderen: financiële houdbaarheid

Dit deel van SDG 10 behandelt de financiële houdbaarheid van onze welvaart en de balans van huishoudens. Er wordt schuld en vermogen opgebouwd, zowel collectief als individueel. De financiële verplichtingen van overheid en huishoudens hebben effect op de brede welvaart van volgende generaties. Financiële systemen kunnen kwetsbaar blijken als ze worden geconfronteerd met vergrijzing, economische crises en globalisering, en met veranderingen in solidariteit tussen generaties en tussen bevolkingsgroepen.

Middelen en mogelijkheden betreffen de duurzame financiering van de welvaartstaat en de opbouw van pensioenen en vermogens zonder druk op toekomstige generaties. De grijze druk (de ratio tussen 65-plussers en 20 tot 65-jarigen) en de groene druk (de ratio tussen jongeren onder de 20 en 20- tot 65-jarigen) vertonen een negatieve trend: de groene druk daalt voortdurend, terwijl de vergrijzing juist toeneemt. Tot 2011 stond Nederland qua vergrijzing in de top tien van de EU maar sindsdien is het gedaald naar de vijftiende plaats in 2018. Wat betreft de groene druk staat Nederland momenteel op een middenpositie in de EU. De actuele dekkingsgraad van pensioenfondsen is trendmatig stabiel en bedraagt 103,2 procent in 2018[10)].

Gebruik betreft de onttrekking van middelen uit opgebouwde vermogens. Het aantal pensioengerechtigden neemt trendmatig toe, maar daalde in 2018. Terwijl de vergrijzing voortschrijdt, stijgt het aantal zzp'ers; zij bouwen hun pensioen op een andere manier op dan de meeste werknemers, en de mogelijkheid bestaat dat ze geen pensioen opbouwen.

Uitkomsten betreffen de hoogte van opgebouwde schulden en de mate van duurzaamheid van financiële stelsels. De gemiddelde schuld per huishouden neemt trendmatig af, maar Nederland stond in 2017 nog altijd laag op de EU-ranglijst met 98 duizend euro. Tegenover de schuld staat het spaargeld van huishoudens (chartaal geld en deposito's) en de niet-financiële bezittingen zoals het huis. Hier is geen trend zichtbaar, al staat Nederland in de EU-ranglijst op een tiende positie met gemiddeld 52,5 duizend euro per huishouden in 2017. De ontwikkeling van de overheidsschuld vertoont geen duidelijke trend. De overheidsschuld is wel gedaald van 67,9 procent van het bbp in 2014 naar 57,0 procent in 2017.[11)] Qua overheidsschuld neemt Nederland in de EU een middenpositie in.

Beleving heeft betrekking op onzekerheid over en vertrouwen in de toekomst. In 2018 maakte een kwart van de bevolking ouder dan 18 jaar zich veel zorgen over de eigen financiële toekomst. Dit percentage neemt trendmatig af.

[10)] Nederlandse doelstelling: de beleidsdekkingsgraad voor de meeste pensioenfondsen is minimaal 104,2 procent na vijf jaar. Daarnaast hebben de pensioenfondsen een herstelplan voor vereist eigen vermogen dat binnen tien jaar bereikt moet worden. Dit ligt per pensioenfonds op een ander percentage. (Rijksoverheid, 2018).

[11)] De overheidsschuld (EMU-schuld) bedraagt maximaal 60 procent van het bbp in het kader van het Stabiliteits- en Groeipact van de eurozone (Ministerie van Financiën, 2018).

		Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden	32,0% ratio 65 plussers t.o.v. bevolking 20-64 jaar in 2018 — Grijze druk	↑	15e van 28 in 2018
	37,6% ratio bevolking van 0-19 jaar t.o.v. bevolking van 20-64 jaar in 2018 — Groene druk	↓	8e van 28 in 2018
	9,1% van de beloning van werknemers in 2017 — Pensioenpremies		
	103,2% van verplichtingen pensioenfondsen is gedekt op 31 december in 2018 — Actuele dekkingsgraad pensioenfondsen		
	7,6% van het bruto binnenlands product in 2017 — Overheidsuitgaven aan volksgezondheid		24e van 28 in 2017
	15,9% van het bruto binnenlands product in 2017 — Overheidsuitgaven aan sociale bescherming	↓	14e van 28 in 2017
Gebruik	71,0% van huidige inkomen wordt gemiddeld het te verwachten pensioen in 2014 — Pensioenaanspraken		16e van 28 in 2017
	58,4 per 100 actieve deelnemers in pensioenfondsen in 2017 — Pensioengerechtigden	↑	
Uitkomsten	57,0% van het bruto binnenlands product in 2017 — Schuld van de overheid		13e van 28 in 2017
	€ 98 019 per huishouden (lopende prijzen) in 2017 — Gemiddelde schuld per huishouden	↓	26e van 28 in 2017
	€ 191 200 per huishouden met hypotheek-schuld (lopende prijzen) in 2017 — Gemiddelde hypotheekschuld huishoudens	↑	
	€ 52 483 per huishouden (lopende prijzen) in 2017 — Chartaal geld en deposito's per huishouden		10e van 28 in 2017
	91,44 ratio hypotheekschuld t.o.v. woningwaarde in 2017 — Loan-to-value ratio starters		
Beleving	25,1% van de bevolking van 18+ maakt zich veel zorgen in 2018 — Zorgen over financiële toekomst	↓	

SDG 11 Duurzame steden en gemeenschappen: wonen

SDG 11 betreft duurzame steden en gemeenschappen. Wonen is een belangrijk aspect van de welvaart van steden en leefgemeenschappen. Een groot deel van het leven speelt zich af in onze woning. Het hebben van kwalitatief goede, passende, veilige en betaalbare woonruimte verhoogt daarmee de brede welvaart. Het aanbod van geschikte en betaalbare woningen bepaalt in hoge mate waar mensen komen te wonen, naast gebondenheid aan de werklocatie of sociale verbanden. Beweging op de woningmarkt is belangrijk voor starters en doorstromers. Daarnaast is er de beleving van het woongenot en de woonlasten; de perceptie hiervan heeft ook een duidelijk effect op brede welvaart.

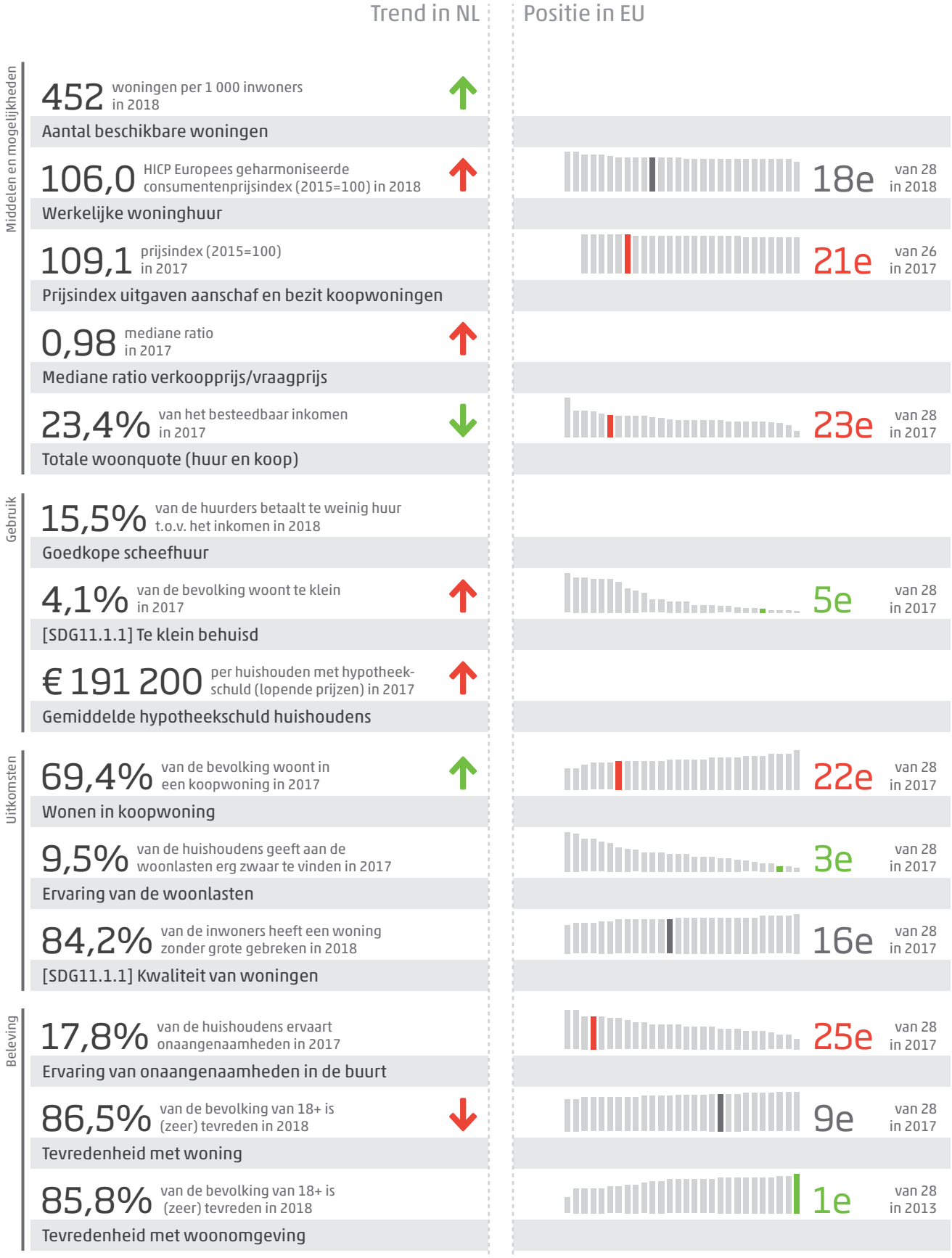
Middelen en mogelijkheden betreffen het aantal, de kwaliteit en de betaalbaarheid van koop- en huurwoningen.Het aantal beschikbare woningen zou volgens de Nationale Woonagenda (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2018) tussen 2018 en 2025 netto moeten toenemen met ongeveer 700 duizend. Het aantal beschikbare woningen per duizend inwoners stijgt trendmatig, en was 452 in 2018. De prijzen van woninghuur en van de aanschaf en het bezit van een koopwoning zijn recentelijk sterk gestegen. De spanning op de koopwoningmarkt (hoe lager, des te gunstiger voor kopers), stijgt trendmatig. Dit betekent dat de verkoopprijs steeds dichter bij de vraagprijs komt te liggen, met als gevolg hogere kosten voor kopers. Niettemin is de totale woonquote van huur- en koopwoningen licht gedaald. De woonquote – het aandeel van het inkomen dat besteed wordt aan huisvesting – bedroeg volgens internationale definities 23,4 procent in 2017. Dit aandeel is in Nederland in vergelijking met andere EU-landen hoog.

Gebruik gaat over de koop- of huurwoningen die mensen hebben en over de kans op doorstroming. Scheefhuur kan op twee manieren worden gemeten: fysiek en financieel. Ruim 4 procent van de bevolking woonde in 2017 in een woning met te weinig kamers volgens internationale maatstaven. Op dit punt scoort Nederland in vergelijking met EU-landen goed. De gemiddelde hypotheekschuld van huishoudens met een hypotheekschuld was ruim 191 duizend euro in 2017. Voor de opgebouwde tegoeden voor de aflossing van spaar- en beleggingshypotheken zijn geen cijfers voorhanden.

Uitkomsten betreffen de kwaliteit van de woning, de woonomgeving en ervaren woonlasten. Wat betreft de kwaliteit van woningen bezet Nederland een middenpositie in de EU: 84,2 procent van de Nederlandse bevolking gaf in 2018 aan geen last te hebben van een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of funderingen, of rotte raamkozijnen of vloeren. Bijna 70 procent van de bevolking woont in een koopwoning. Daarmee staat Nederland onderin de EU-ranglijst. Het percentage huishoudens dat aangeeft de woonlasten erg zwaar te vinden, schommelt en staat momenteel op 9,5 procent. Dit is relatief laag vergeleken met andere EU-landen. Het percentage huishoudens dat onaangenaamheden in de buurt ervaart is juist vrij hoog. In 2017 was het bijna 18 procent.[12)]

Beleving heeft betrekking op de tevredenheid van mensen met hun woning en hun woonomgeving. Een groot deel van de bevolking is tevreden met de woning, maar er is wel een neerwaartse trend. Qua tevredenheid met de woning bezet Nederland een middenpositie ten opzichte van EU-landen.

[12)] Onaangenaamheden in de buurt omvatten geluidsoverlast van buren en/of de straat, vandalisme, criminaliteit of geweld in de directe omgeving, vervuiling, vuil en andere milieuproblemen in de directe omgeving.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
452 woningen per 1 000 inwoners in 2018
Aantal beschikbare woningen
106,0 HICP Europees geharmoniseerde consumentenprijsindex (2015=100) in 2018
18e van 28 in 2018
Werkelijke woninghuur
109,1 prijsindex (2015=100) in 2017
21e van 26 in 2017
Prijsindex uitgaven aanschaf en bezit koopwoningen
0,98 mediane ratio in 2017
Mediane ratio verkoopprijs/vraagprijs
23,4% van het besteedbaar inkomen in 2017
23e van 28 in 2017
Totale woonquote (huur en koop)
Gebruik
15,5% van de huurders betaalt te weinig huur t.o.v. het inkomen in 2018
Goedkope scheefhuur
4,1% van de bevolking woont te klein in 2017
5e van 28 in 2017
[SDG11.1.1] Te klein behuisd
€ 191 200 per huishouden met hypotheek-schuld (lopende prijzen) in 2017
Gemiddelde hypotheekschuld huishoudens
Uitkomsten
69,4% van de bevolking woont in een koopwoning in 2017
22e van 28 in 2017
Wonen in koopwoning
9,5% van de huishoudens geeft aan de woonlasten erg zwaar te vinden in 2017
3e van 28 in 2017
Ervaring van de woonlasten
84,2% van de inwoners heeft een woning zonder grote gebreken in 2018
16e van 28 in 2017
[SDG11.1.1] Kwaliteit van woningen
Beleving
17,8% van de huishoudens ervaart onaangenaamheden in 2017
25e van 28 in 2017
Ervaring van onaangenaamheden in de buurt
86,5% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018
9e van 28 in 2017
Tevredenheid met woning
85,8% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in 2018
1e van 28 in 2013
Tevredenheid met woonomgeving

SDG 11 Duurzame steden en gemeenschappen: leefomgeving

SDG 11 betreft ook de leefomgeving in steden en leefgemeenschappen. Hoeveel ruimte hebben mensen? Voelen zij zich veilig? Hoe schoon is de lucht die ze inademen? Het kabinet streeft naar een gezonde en veilige leefomgeving met goede omgevingskwaliteit. Een leefomgeving die maatschappelijke functies de ruimte geeft en waar de boven- en de ondergrond efficiënt worden gebruikt (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2018). In dit dashboard ligt de focus op de omgevingsfactoren: ruimte per persoon (SDG 11.3), afvalverwerking (SDG 11.6) en overheidsuitgaven voor het milieu (SDG 11.4). Andere indicatoren betreffen stedelijke fijnstofconcentraties (SDG 11.6) en slachtoffers van misdaad (SDG 11.7). Concrete beleidsdoelen zijn er niet voor veiligheid en duurzaamheid in Nederlandse steden. Wel moet Nederland voldoen aan de EU-grenswaarde voor fijnstof ($PM_{2,5}$) voor de bescherming van de gezondheid: 25 microgram/m^3.

Middelen en mogelijkheden betreffen in deze context de beschikbare (groene) ruimte en de uitgaven aan de bescherming van de kwaliteit van de leefomgeving. Omdat de bevolking van Nederland blijft toenemen, wordt de beschikbare ruimte per inwoner steeds kleiner. In 2018 was er per inwoner 76 m^2 minder beschikbaar dan in 2011, een afname van 3 procent. Nederland is ook het op één na dichtstbevolkte land van de EU: alleen in Malta wonen meer mensen per vierkante kilometer. Hoewel de Nederlandse overheid een steeds kleiner deel van het bbp uitgeeft aan milieubescherming, was het percentage hoger dan in alle andere EU-landen in 2017.

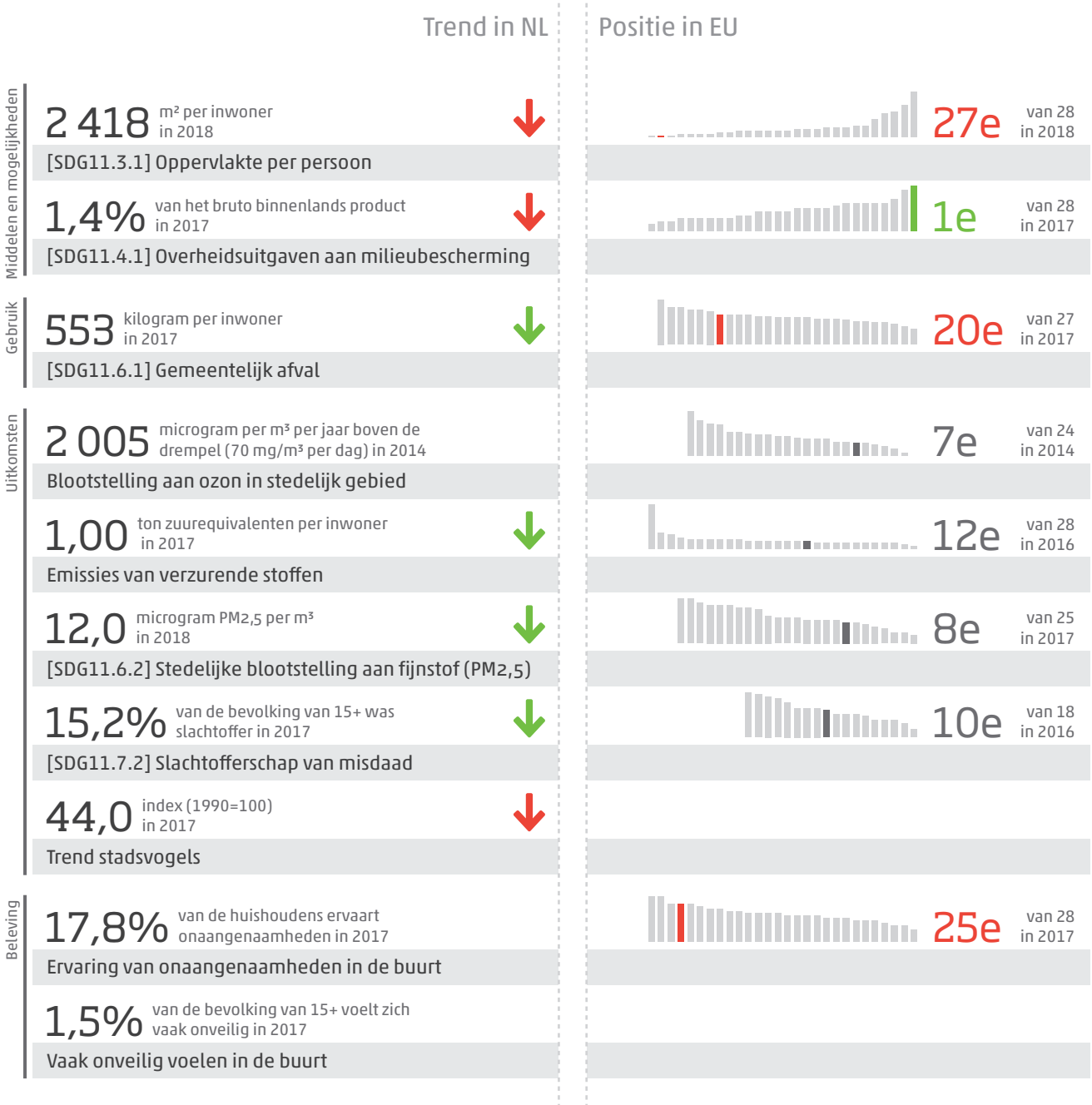
Gebruik gaat over hoe mensen hun leefomgeving gebruiken. Afgaande op wat de gemeentelijke afvaldiensten inzamelen, produceren Nederlanders steeds minder afval. De trend is positief: haalden de afvaldiensten 610 kilogram afval per persoon op in 2011, in 2017 was dit gedaald tot 553 kilogram. In veel andere Europese landen ligt dit wel lager: Nederland is op dit terrein 20e van de 27 waargenomen landen, hoewel moet worden opgemerkt dat er tussen landen verschillen zijn in de soorten afval die gemeentelijke diensten ophalen.

Uitkomsten hebben betrekking op de kwaliteit en veiligheid van de leefomgeving. De gemeten stedelijke achtergrondconcentratie van fijnstof ($PM_{2,5}$) was in 2018 gemiddeld 12,0 microgram/m^3 en daarmee ruim onder de EU-verplichting (RIVM, Compendium voor de Leefomgeving, 2019)[13]. Een ander aspect van de leefomgeving is de natuur. Als maatstaf voor natuur in de stad is een indicator voor stadsvogels toegevoegd aan het dashboard. Hoewel sommige vogelsoorten zich meer thuis voelen tussen mensen en bebouwing dan in natuur- en landbouwgebied, is de index flink gedaald. Een Europese vergelijking is niet mogelijk voor deze indicator.

In de periode 2012–2017 gaven steeds minder Nederlanders aan slachtoffer van misdaad te zijn. In 2017 komt dit percentage net boven de 15 uit. Zoals in het vorige dashboard is vermeld, ervoer in 2017 bijna 18 procent van huishoudens onaangenaamheden zoals geluidsoverlast, vandalisme, criminaliteit en vervuiling in de directe woonomgeving. Met dit percentage staat Nederland zeer laag: 25e van de 28 EU-landen.

Beleving gaat over hoe mensen hun leefomgeving ervaren. Zoals boven vermeld, rapporteerden inwoners minder criminaliteit. In 2017 voelde 1,5 procent van inwoners zich vaak onveilig in de eigen buurt. Dit aandeel is min of meer stabiel gebleven in de laatste jaren.

[13] Omdat de historische dataset voor fijnstof nog aan wijzigingen onderhevig is, kan de langetermijntrend wijzigen.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
2 418 m² per inwoner in 2018
[SDG11.3.1] Oppervlakte per persoon
27e van 28 in 2018
1,4% van het bruto binnenlands product in 2017
[SDG11.4.1] Overheidsuitgaven aan milieubescherming
1e van 28 in 2017
Gebruik
553 kilogram per inwoner in 2017
[SDG11.6.1] Gemeentelijk afval
20e van 27 in 2017
Uitkomsten
2 005 microgram per m³ per jaar boven de drempel (70 mg/m³ per dag) in 2014
Blootstelling aan ozon in stedelijk gebied
7e van 24 in 2014
1,00 ton zuurequivalenten per inwoner in 2017
Emissies van verzurende stoffen
12e van 28 in 2016
12,0 microgram PM2,5 per m³ in 2018
[SDG11.6.2] Stedelijke blootstelling aan fijnstof (PM2,5)
8e van 25 in 2017
15,2% van de bevolking van 15+ was slachtoffer in 2017
[SDG11.7.2] Slachtofferschap van misdaad
10e van 18 in 2016
44,0 index (1990=100) in 2017
Trend stadsvogels
Beleving
17,8% van de huishoudens ervaart onaangenaamheden in 2017
Ervaring van onaangenaamheden in de buurt
25e van 28 in 2017
1,5% van de bevolking van 15+ voelt zich vaak onveilig in 2017
Vaak onveilig voelen in de buurt

SDG 12 Verantwoorde consumptie en productie

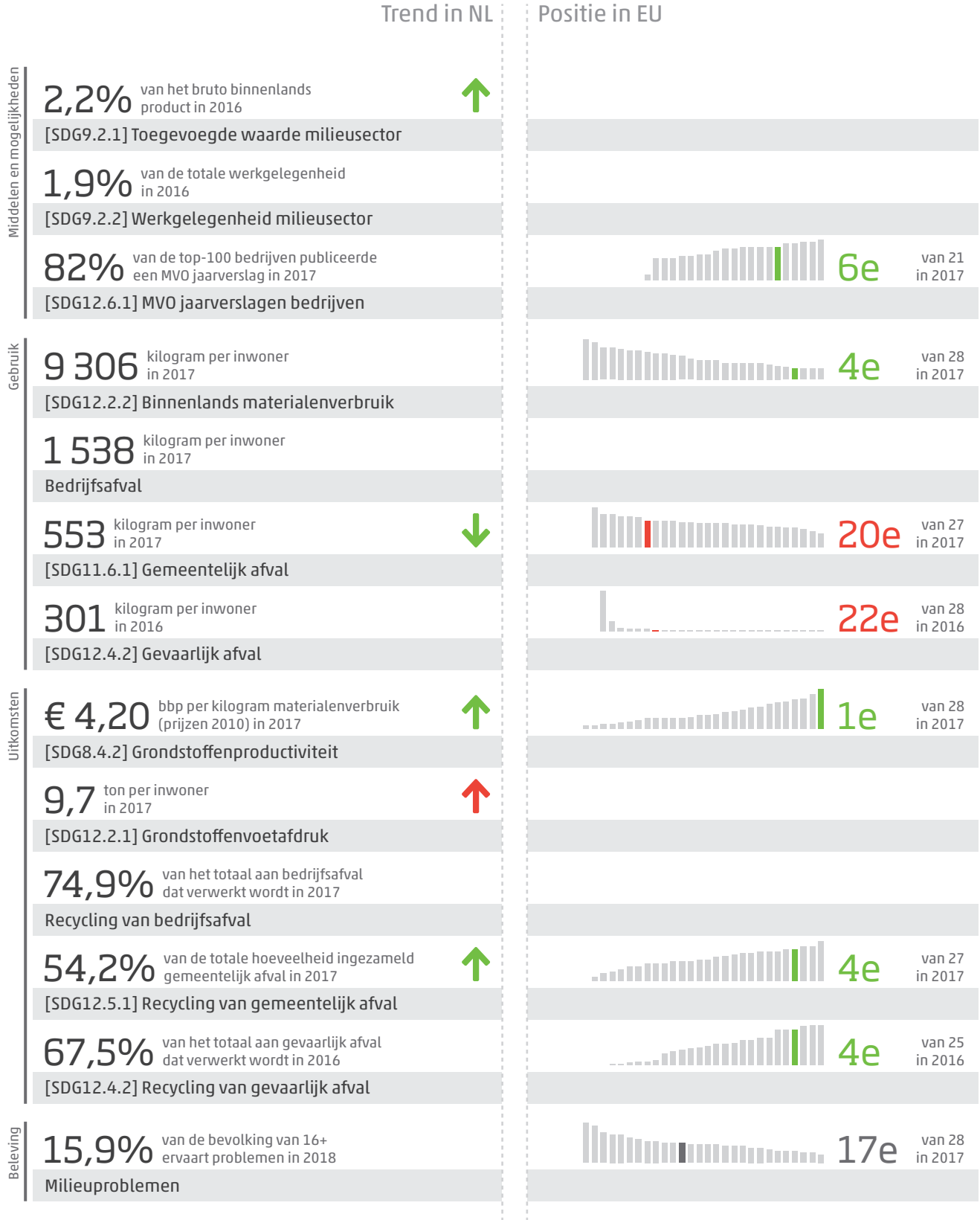
SDG 12 heeft betrekking op duurzame productie en consumptie, wat zich vertaalt in een efficiënter gebruik van grondstoffen. Dit vermindert de impact op het milieu en de afhankelijkheid van grondstoffen, en beperkt de gevolgen voor volgende generaties. Ook het hergebruik van afval en het verantwoord verwerken van gevaarlijke stoffen dragen bij aan deze doelstelling. Dit dashboard focust op de transitie naar een circulaire economie, waarin de afhankelijkheid van grondstoffen minimaal is door hoogwaardig hergebruik. SDG 12.2 is het streven naar een minimaal gebruik van grondstoffen. De hoeveelheid geproduceerd afval wordt hierbij zoveel mogelijk verminderd en hergebruikt (SDG's 12.4 en 12.5) en bedrijven (SDG 12.6) en consumenten worden aangemoedigd om bewuste keuzes te maken.

Middelen en mogelijkheden gaan over de mogelijkheden om duurzaam te produceren en consumeren. Van de 100 bedrijven met de hoogste omzet publiceerden 82 in 2017 een mvo-jaarverslag. Dit percentage is stabiel sinds 2011 en Nederland scoort hiermee relatief hoog binnen de EU. Hiermee krijgen consumenten en beleggers inzicht in hoe duurzaam deze bedrijven produceren. De toegevoegde waarde van de milieu-sector – milieubescherming en het management van natuurlijke bronnen waaronder energiebesparing – stijgt trendmatig. De werkgelegenheid in die sector bedroeg 1,9 procent van de totale werkgelegenheid in 2016.

Gebruik betreft de hoeveelheid voedsel, grondstoffen en andere materialen die wordt verbruikt en het afval dat wordt geproduceerd. Het binnenlands materialenverbruik (SDG 12.2) heeft een stabiele trend maar is recent afgenomen. De overheid wil het gebruik van abiotische grondstoffen tussen 2014 en 2030 halveren, en streeft naar een volledig circulaire economie in 2050 (Ministerie van Infrastructuur en Milieu, 2016; Ministeries van Infrastructuur en Waterstaat, en Economische Zaken en Klimaat, 2018). De ontkoppeling van de afvalproductie en de economie is een beleidsdoel (Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, 2017). Dit houdt in dat economische groei gepaard gaat met minder afvalproductie. De hoeveelheid bedrijfsafval is trendmatig stabiel, maar in de laatste jaren is er weer sprake van een toename. Wat betreft de hoeveelheid gevaarlijk afval staat Nederland laag op de Europese ladder.

Uitkomsten gaan over efficiëntie van grondstoffengebruik, hergebruik van afval en reststoffen en voedselverspilling. De hoeveelheid voedselverspilling is afgenomen (zie SDG 2). De grondstoffenproductiviteit, een maat voor de efficiëntie van het gebruik van grondstoffen, stijgt en daarmee is Nederland is al jaren zeer efficiënt vergeleken met andere EU-landen. Bij de grondstoffenvoetafdruk – de totale hoeveelheid grondstoffen die nodig is voor de Nederlandse consumptie – is de trend ongunstig. Een ander doel is om tussen 2012 en 2022 de hoeveelheid afval dat niet wordt gerecycled, gecomposteerd of in energie omgezet te halveren (Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, 2017). Het percentage gerecycled bedrijfsafval is bijna 75 procent. Het recycling- en composteerpercentage van het gemeentelijk afval stijgt en is nu ruim 54 procent. Nederland heeft hiermee al een aantal jaren een hoge ranking. Van het gevaarlijk afval wordt ruim twee derde gerecycled en daarmee behaalt Nederland ook een goede internationale positie.

Beleving betreft de zorgen van mensen over vervuiling, verspilling, grondstoffenverbruik en andere aspecten van duurzaamheid. In Nederland geeft 16 procent van de bevolking aan dat ze problemen ervaart met afval en verontreiniging of andere milieuproblemen.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
2,2% van het bruto binnenlands product in 2016
[SDG9.2.1] Toegevoegde waarde milieusector
1,9% van de totale werkgelegenheid in 2016
[SDG9.2.2] Werkgelegenheid milieusector
82% van de top-100 bedrijven publiceerde een MVO jaarverslag in 2017
6e van 21 in 2017
[SDG12.6.1] MVO jaarverslagen bedrijven
Gebruik
9 306 kilogram per inwoner in 2017
4e van 28 in 2017
[SDG12.2.2] Binnenlands materialenverbruik
1 538 kilogram per inwoner in 2017
Bedrijfsafval
553 kilogram per inwoner in 2017
20e van 27 in 2017
[SDG11.6.1] Gemeentelijk afval
301 kilogram per inwoner in 2016
22e van 28 in 2016
[SDG12.4.2] Gevaarlijk afval
Uitkomsten
€ 4,20 bbp per kilogram materialenverbruik (prijzen 2010) in 2017
1e van 28 in 2017
[SDG8.4.2] Grondstoffenproductiviteit
9,7 ton per inwoner in 2017
[SDG12.2.1] Grondstoffenvoetafdruk
74,9% van het totaal aan bedrijfsafval dat verwerkt wordt in 2017
Recycling van bedrijfsafval
54,2% van de totale hoeveelheid ingezameld gemeentelijk afval in 2017
4e van 27 in 2017
[SDG12.5.1] Recycling van gemeentelijk afval
67,5% van het totaal aan gevaarlijk afval dat verwerkt wordt in 2016
4e van 25 in 2016
[SDG12.4.2] Recycling van gevaarlijk afval
Beleving
15,9% van de bevolking van 16+ ervaart problemen in 2018
17e van 28 in 2017
Milieuproblemen

SDG 13 Klimaatactie

SDG 13 is gericht op de aanpak van door mensen veroorzaakte klimaatverandering. In 2015 is het Parijsakkoord tot stand gekomen dat beoogt klimaatverandering en de nadelige effecten daarvan te verminderen. Deze effecten vormen een potentiële bedreiging voor mens en natuur. In dit dashboard ligt de focus op SDG 13.2, de vermindering van uitstoot van broeikasgassen. Energiebesparing en hernieuwbare energie (zie ook SDG 7) dragen bij aan deze vermindering. Door goederen en diensten te importeren voor binnenlands verbruik beïnvloeden Nederlandse economische activiteiten ook de uitstoot van broeikasgassen elders in de wereld.

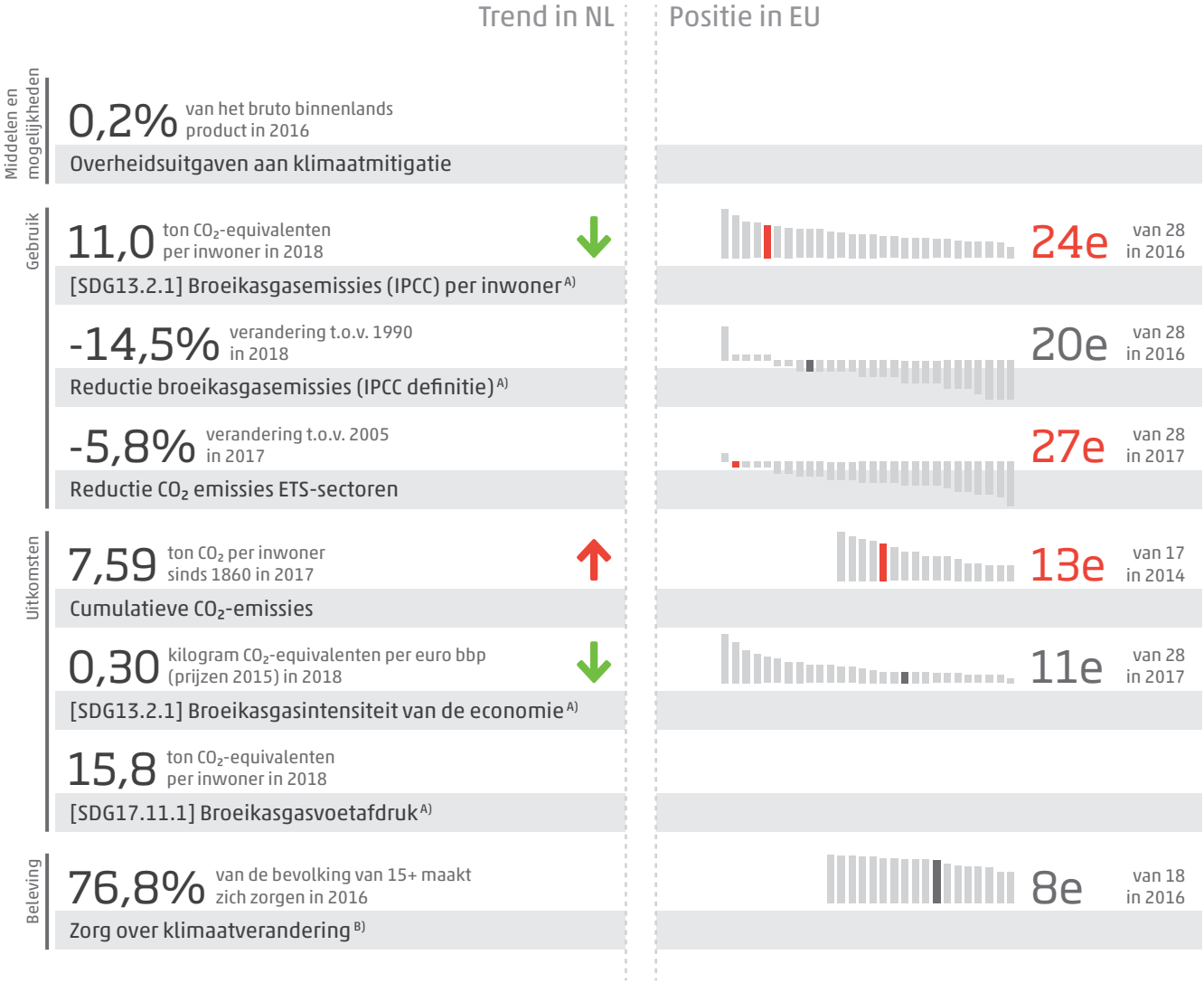
Middelen en mogelijkheden hebben betrekking op de middelen die in Nederland worden ingezet om klimaatverandering tegen te gaan en de gevolgen ervan te ondervangen. De overheidsuitgaven gerelateerd aan het verminderen van de Nederlandse impact op het klimaat, bedroegen in 2016 0,2 procent van het bbp.

Gebruik betreft de manieren waarop Nederland bijdraagt aan klimaatverandering. De doelstelling van het kabinet is een reductie van de uitstoot van broeikasgassen in 2030 met 49 procent ten opzichte van 1990 (Rijksoverheid, 2017). Conform de rechterlijke uitspraak in de Urgenda-klimaatzaak (juni 2015), dient de Nederlandse overheid ervoor te zorgen dat de uitstoot in 2020 ten minste 25 procent lager is dan in 1990. In 2018 is in Nederland een reductie van 14,5 procent bereikt. Deze reductie is met name bereikt door een sterke daling van de uitstoot van methaan en lachgas. De CO_2-uitstoot is in deze periode gedaald met 1 procent, en ligt net onder het niveau van 1990. De jaarlijkse broeikasuitstoot per inwoner daalt licht. Nederland scoort laag op de EU-ranglijst voor zowel de reductie als de uitstoot per inwoner. Bedrijven met de hoogste uitstoot van broeikasgassen zijn verplicht deel te nemen aan het emissiehandelssysteem ETS. Voor deze bedrijven geldt een EU-reductiedoelstelling van 21 procent tussen 2005 en 2020.[14)] In 2017 was door de EU een reductie van 26,5 procent bereikt, waarbij Nederland de op één na laatste positie inneemt op de EU-ranglijst met een reductie van 5,8 procent.

Uitkomsten betreffen het geheel aan Nederlandse bijdragen aan de mondiale uitstoot van broeikasgassen. De indicator cumulatieve CO_2-emissies wordt berekend door, vanaf 1860, de som te nemen van de jaarlijkse CO_2-uitstoot gedeeld door de som van het jaarlijkse inwonertal. De hoeveelheid opgebouwde CO_2-emissies stijgt, omdat nu meer per inwoner wordt uitgestoten dan aan het begin van de reeks.[15)] De cumulatieve CO_2-emissies geven een indicatie van het Nederlandse aandeel in de historische CO_2-uitstoot sinds 1860. De Nederlandse bijdrage aan deze uitstoot is in vergelijking met andere EU-landen relatief hoog. De broeikasgasintensiteit van de economie, een maat voor de hoeveelheid uitstoot per euro bbp, daalt, hetgeen positief is. De broeikasgasvoetafdruk, ofwel de totale broeikasgasemissies ten behoeve van de Nederlandse consumptie, is recent toegenomen en bedroeg in 2018 15,8 ton CO_2-equivalenten. Dit betekent dat de consumptie door Nederlanders een steeds hogere uitstoot van broeikasgassen tot gevolg heeft.

Beleving betreft de zorgen over het klimaat en de mate waarin mensen klimaatverandering als een probleem ervaren. In 2016 maakte ruim drie kwart van de Nederlandse bevolking zich zorgen over klimaatverandering en de effecten daarvan.

[14)] Hiermee wordt circa 40 procent van de broeikasgasuitstoot in de EU gereguleerd. Momenteel nemen ongeveer 450 bedrijven uit Nederland deel aan dit ETS-systeem.
[15)] In Hoofdstuk 2 is verder toegelicht wat deze indicator inhoudt.

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
0,2% van het bruto binnenlands product in 2016
Overheidsuitgaven aan klimaatmitigatie
Gebruik
11,0 ton CO_2-equivalenten per inwoner in 2018
[SDG13.2.1] Broeikasgasemissies (IPCC) per inwoner A)
24e van 28 in 2016
-14,5% verandering t.o.v. 1990 in 2018
Reductie broeikasgasemissies (IPCC definitie) A)
20e van 28 in 2016
-5,8% verandering t.o.v. 2005 in 2017
Reductie CO_2 emissies ETS-sectoren
27e van 28 in 2017
Uitkomsten
7,59 ton CO_2 per inwoner sinds 1860 in 2017
Cumulatieve CO_2-emissies
13e van 17 in 2014
0,30 kilogram CO_2-equivalenten per euro bbp (prijzen 2015) in 2018
[SDG13.2.1] Broeikasgasintensiteit van de economie A)
11e van 28 in 2017
15,8 ton CO_2-equivalenten per inwoner in 2018
[SDG17.11.1] Broeikasgasvoetafdruk A)
Beleving
76,8% van de bevolking van 15+ maakt zich zorgen in 2016
Zorg over klimaatverandering B)
8e van 18 in 2016

SDG 14 Leven in het water

SDG 14 betreft de bescherming van zeeën en oceanen. Zeewater bedekt ongeveer drie kwart van de planeet en vormt het grootste ecosysteem ter wereld. De toenemende negatieve effecten van klimaatverandering, overbevissing en vervuiling vormen een bedreiging voor zowel de intrinsieke waarde van het ecosysteem zelf, als voor het nut en plezier dat mensen eraan ontlenen. Het Nederlandse mariene areaal omvat een deel van de Noordzee, de Waddenzee en de zeearmen. In dit dashboard wordt onder andere aandacht besteed aan het voorkomen en verminderen van vervuiling van de Noordzee (SDG 14.1) en de duurzaamheid van visserij in de Noordzee (SDG 14.4). Omdat niet alle EU-landen aan zee grenzen is het maken van een Europese vergelijking hier minder goed mogelijk.

Op dit moment zijn voor dit dashboard maar zeer weinig gegevens bekend die een beeld geven voor het gehele mariene areaal en die voldoen aan de kwaliteitseisen voor data van deze publicatie. De komende jaren zal gewerkt worden aan de verbetering van de invulling van dit dashboard.

Middelen en mogelijkheden betreffen de omvang van het mariene areaal en de middelen die worden ingezet om het te onderhouden en beschermen. Een groot deel van de Nederlandse mariene wateren is beschermd gebied. Omdat verschillende vormen van bescherming en gebruik elkaar overlappen is niet overal de bescherming volledig geïmplementeerd. Daardoor is het nog niet mogelijk een eenduidig beeld van de ontwikkelingen hieromtrent te geven.

Gebruik betreft de benutting van de zee voor economische activiteiten, recreatie en natuurbescherming. Het Nederlandse mariene areaal wordt intensief benut voor scheepvaart, visserij en recreatie. Daarnaast wordt een toenemend areaal van de Noordzee gebruikt voor de aanleg van windmolenparken en zijn er experimenten met andere vormen van duurzame energie. Op dit moment zijn voor deze verschillende vormen van gebruik geen indicatoren bekend die een beeld geven voor het gehele Nederlandse mariene areaal én die voldoen aan de kwaliteitseisen van deze publicatie.

Uitkomsten gaan over de kwaliteit van zeewater en het natuurlijke leven in en rondom de Nederlandse mariene wateren. De duurzaamheid van bevissing (SDG 14.4) is voor zes belangrijke soorten consumptievis bepaald door de huidige visstand te vergelijking met de duurzame visstand, die nodig is voor het in stand houden van een gezonde populatie. In 2018 gold voor vijf van de zes vissoorten dat de populatie groot genoeg was om van een duurzame visstand te spreken; voor kabeljauw was dat niet het geval. In 2018 heeft bijna 74 procent van het zwemwater langs de Nederlandse kust een uitstekende kwaliteit. Dit is een afname van 7 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar, waardoor de trend nu is omgeslagen van positief naar neutraal. Nederland staat hiermee in het midden van de Europese ranglijst. In de meer algemene clean water index (SDG 14.1) staat Nederland in vergelijking met EU-landen laag.

Een indicator voor biodiversiteit van water en bodemleven inclusief zeevogels is de Trend fauna Noordzee. Deze indicator laat een trendmatige daling zien. De meest recent gemeten ontwikkeling is een relatief sterke daling van 9 procent. De indicator heeft betrekking op het offshore deel van de Noordzee, en niet op de kustwateren, de zeearmen en de Waddenzee. De biodiversiteit van de diepe Noordzee staat dus onder druk. Dit geldt met name voor de bodemdieren.

Beleving heeft betrekking op de zorgen van mensen over de vervuiling van en het leven in zeeën en oceanen. Ook hiervoor zijn nog geen indicatoren beschikbaar.

Uitkomsten

	Trend in NL	Positie in EU
45,0 score op schaal 0-100 (100 = volledig schoon) in 2018 [SDG14.1.1] Clean water index		18e van 23 in 2018
5 van de 6 consumptievissoorten zit boven de duurzaamheidsgrens in 2018 [SDG14.4.1] Voorraden vis		
73,6% heeft de kwalificatie 'uitstekend' in 2018 Kwaliteit van zwemwater kustwateren		14e van 23 in 2017
60,0 index (1990 = 100) in 2015 Trend fauna Noordzee		

SDG 15 Leven op het land

SDG 15 betreft de bescherming, het herstel en duurzaam beheer van het leven op het land in al zijn vormen. Bescherming en herstel van ecosystemen en biodiversiteit kunnen de weerbaarheid tegen toenemende bevolkingsdruk, intensivering van landgebruik en klimaatverandering versterken. Gezonde ecosystemen staan aan de basis van een reeks van processen die grote invloed hebben op de brede welvaart, zoals de beschikbaarheid van schoon water en schone lucht, de aanwezigheid van insecten voor bestuiving en de mogelijkheden voor ontspanning, recreatie en educatie. Natuur heeft een intrinsieke waarde in het hier en nu en voor toekomstige generaties. Dit dashboard kijkt naar de bescherming van natuur (SDG 15.1) en het behoud van biodiversiteit (SDG 15.5).[16)]

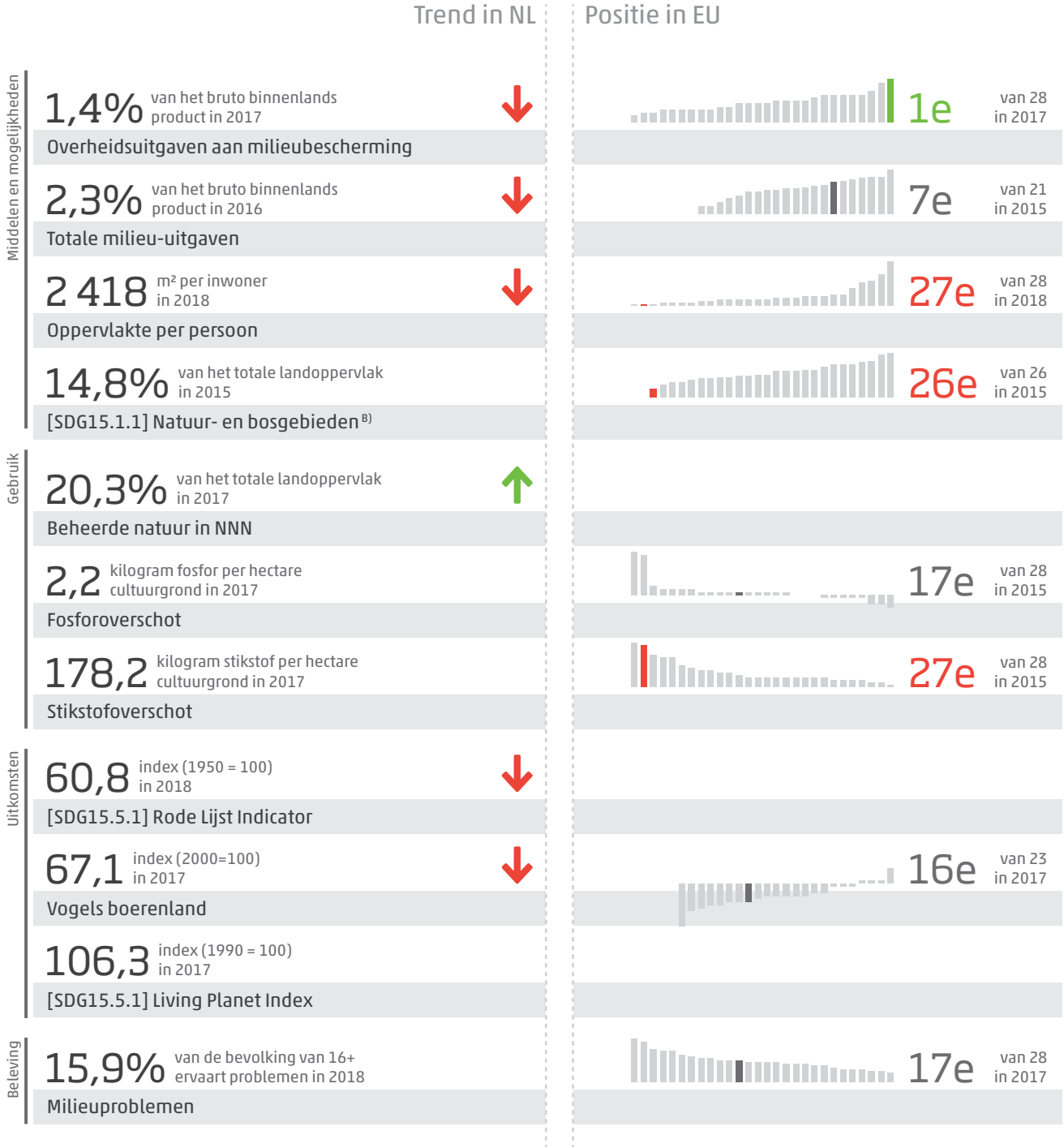
Middelen en mogelijkheden gaan over de omvang van de natuurlijke ruimte en de middelen voor herstel en bescherming. De overheidsuitgaven aan milieubescherming bedroegen in 2017 1,4 procent van het bbp. Trendmatig zijn deze uitgaven gedaald. Nederland bezet wél een hoge positie in vergelijking met andere EU-landen. De totale milieu-uitgaven dalen ook trendmatig. Het totale landoppervlakte dat bedekt is met natuur en bos bedroeg in 2015 net geen 15 procent. Daarmee heeft Nederland van alle EU-landen het kleinste aandeel bos. De beschikbare oppervlakte per persoon in Nederland is op Malta na het kleinste van alle EU-landen.

Gebruik betreft de bescherming en benutting van de natuurlijke ruimte en haar ecosystemen en de druk op het natuurlijke systeem door menselijke activiteiten. Natuur wordt in Nederland beschermd binnen het Natuur Netwerk Nederland (NNN). Het NNN omvat bestaande en nieuw aan te leggen natuur, waaronder zowel de nationale parken en de Natura2000-gebieden als agrarisch natuurbeheer en terrein aangekocht voor natuurontwikkeling. In 2017 besloeg het NNN-areaal ruim 20 procent[17)] van het landoppervlak. Trendmatig is sprake van een toename. Het teveel aan fosfor en stikstof, voor het grootste deel afkomstig uit de landbouw, heeft negatieve gevolgen voor de kwaliteit van het oppervlaktewater en gevoelige ecosystemen zoals heide. Het fosforoverschot in de landbouw is in 2017 fors afgenomen. Het stikstofoverschot is hoog, waardoor Nederland op de EU-ranglijst een zeer lage positie inneemt.

Uitkomsten hebben betrekking op de kwaliteit van ecosystemen en biodiversiteit. De rode-lijstindex geeft aan dat meer dan 60 procent van de soorten, verdeeld over zeven soortgroepen (dieren en hogere planten) in Nederland niet wordt bedreigd. Het aandeel bedreigde soorten is onveranderd ten opzichte van 2017. De Living Planet Index (LPI), gebaseerd op de gemiddelde populatieomvang van een groot aantal inheemse soorten, is trendmatig stabiel, hoewel er grote variatie is tussen soortgroepen. De verbeterde waterkwaliteit heeft lange tijd geleid tot een toename van aquatische soorten, maar deze trend stagneert. Terrestrische soorten zijn tegelijkertijd juist achteruitgegaan. De indicator voor boerenlandvogels geeft een beeld van natuurwaarden in het agrarisch gebied en laat een trendmatige daling zien. Ook in 2017 nam deze indicator af, wat duidt op slechtere leefomstandigheden voor boerenlandvogels.

Beleving gaat over de beleving van de kwaliteit van de natuurlijke ruimte en zorgen over vervuiling en de verdwijning van soorten. In Nederland geeft 16 procent van de bevolking aan dat ze problemen ervaart met afval en verontreiniging of andere milieuproblemen.

[16)] Op basis van de Natuurlijk Kapitaalrekeningen Nederland (opgesteld in samenwerking met de Universiteit Wageningen) is voor komende jaren een sterke verbetering van het huidige dashboard voorzien.
[17)] Dit door de provincies gerapporteerde cijfer wordt nadrukkelijk aangemerkt als een voorlopig cijfer (IPO, 2018).

Trend in NL
Positie in EU
Middelen en mogelijkheden
1,4% van het bruto binnenlands product in 2017
Overheidsuitgaven aan milieubescherming
1e van 28 in 2017
2,3% van het bruto binnenlands product in 2016
Totale milieu-uitgaven
7e van 21 in 2015
2 418 m² per inwoner in 2018
Oppervlakte per persoon
27e van 28 in 2018
14,8% van het totale landoppervlak in 2015
[SDG15.1.1] Natuur- en bosgebieden B)
26e van 26 in 2015
Gebruik
20,3% van het totale landoppervlak in 2017
Beheerde natuur in NNN
2,2 kilogram fosfor per hectare cultuurgrond in 2017
Fosforoverschot
17e van 28 in 2015
178,2 kilogram stikstof per hectare cultuurgrond in 2017
Stikstofoverschot
27e van 28 in 2015
Uitkomsten
60,8 index (1950 = 100) in 2018
[SDG15.5.1] Rode Lijst Indicator
67,1 index (2000=100) in 2017
Vogels boerenland
16e van 23 in 2017
106,3 index (1990 = 100) in 2017
[SDG15.5.1] Living Planet Index
Beleving
15,9% van de bevolking van 16+ ervaart problemen in 2018
Milieuproblemen
17e van 28 in 2017

SDG 16 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: veiligheid en vrede

SDG 16 streeft naar het bevorderen van een vreedzame en veilige samenleving. Het ervaren van onveiligheid – met daarmee samengaand kwetsbaarheid en onzekerheid – kan een grote impact hebben op het persoonlijke leven. (On)veiligheid heeft daarom, zowel objectief als subjectief, effect op de brede welvaart hier en nu. Het leger, de politie en justitie hebben de taak om de veiligheid te vergroten en te handhaven, preventief én via het rechtssysteem. Het vertrouwen van burgers in deze instanties kan het gevoel van veiligheid vergroten.

Middelen en mogelijkheden hebben in deze context betrekking op de middelen die worden ingezet om een eerlijke rechtsgang en de nationale veiligheid te garanderen. De overheidsuitgaven aan openbare orde en veiligheid en de uitgaven aan landsverdediging blijven trendmatig gelijk. Internationaal scoort Nederland op dit vlak gemiddeld. Het aantal politiebeambten neemt echter af. In 2011 waren er nog 302 politiebeambten per honderdduizend inwoners; dit daalde naar 292 in 2018.

Gebruik betreft voor deze SDG het aantal mensen dat met justitie in aanraking komt of die een beroep doen op justitie. Het aantal gedetineerden neemt trendmatig af, van 84 gedetineerden per honderdduizend inwoners in 2011 naar 62 in 2016. Het aandeel minderjarige verdachten in het totaal aantal van individuele verdachten neemt ook af. Internationaal gezien is het aandeel hoog.

Uitkomsten gaan over het aantal misdrijven dat wordt gepleegd en het aantal slachtoffers van die misdrijven. Het aantal sterfgevallen door moord en doodslag verbetert of verslechtert trendmatig niet. Binnen de EU is het aantal ook relatief laag: in 2016 werden er binnen de EU alleen in Slovenië minder moorden gepleegd dan in Nederland. Zowel het aantal geregistreerde misdrijven als het aantal mensen dat aangeeft slachtoffer te zijn van misdaad neemt trendmatig af. Het aantal geregistreerde misdrijven is in Nederland relatief hoog, terwijl het aandeel van de bevolking dat zelf aangeeft (via enquêtes) slachtoffer te zijn geweest van een misdrijf internationaal gezien gemiddeld is. Een deel van de criminaliteit blijft buiten beeld van registraties. Zo wordt niet altijd aangifte gedaan, maar kan het ook per land enigszins verschillen welke delicten worden geregistreerd. Het aantal mensen dat aangeeft slachtoffer te zijn geweest van cybercrime neemt af. Voor slachtoffers van mensenhandel geldt op basis van de schatting van de Nationaal Rapporteur dat het aantal slachtoffers trendmatig daalt. Internationaal kan alleen een vergelijking worden gemaakt met het aantal geregistreerde slachtoffers van mensenhandel. Dit zijn er in Nederland relatief veel in vergelijking met andere Europese landen. In Nederland wordt geschat dat het aantal werkelijke slachtoffers vier of vijf maal zo hoog is als het aantal geregistreerde slachtoffers. In andere landen is deze verhouding wellicht anders. Het aantal jonge mannen en vrouwen dat te maken heeft gehad met seksueel grensoverschrijdend gedrag was in 2017 de helft lager dan in 2012.

Beleving heeft betrekking op het vertrouwen in justitie en politie en het gevoel van veiligheid. Het aantal mensen in Nederland dat vertrouwen heeft in het rechtssysteem, waaronder de politie en de rechtbanken, blijft stabiel. Alleen in Zweden, Finland en Denemarken is het vertrouwen in het rechtssysteem groter. Ook het aantal mensen dat zich vaak onveilig in de buurt voelt, en het aandeel 15- tot 18-jarigen dat de kans op mishandeling groot acht, verandert trendmatig niet.

	Trend in NL	Positie in EU
Middelen en mogelijkheden		
	1,9% van het bruto binnenlands product in 2017	10e van 28 in 2017
	[SDG16.6.1] Overheidsuitgaven aan openbare orde	
	1,1% van het bruto binnenlands product in 2017	14e van 28 in 2017
	Overheidsuitgaven aan landsverdediging	
	292 politiebeambten per 100 000 inwoners in 2018 ↓	15e van 22 in 2016
	Politiebeambten	
Gebruik		
	62 gedetineerden per 100 000 inwoners in 2016 ↓	4e van 26 in 2016
	[SDG16.3.2] Gedetineerden	
	10,9% van alle verdachten in 2017 ↓	24e van 25 in 2015
	Minderjarige verdachten	
Uitkomsten		
	0,8 sterfgevallen per 100 000 inwoners in 2017	2e van 27 in 2016
	[SDG16.1.1] Sterfte door moord of doodslag	
	45,6 misdrijven per 1 000 inwoners in 2018 ↓	22e van 22 in 2013
	[SDG16.3.1] Geregistreerde misdrijven	
	15,2% van de bevolking van 15+ was slachtoffer in 2017 ↓	10e van 18 in 2016
	[SDG16.1.3] Slachtofferschap van misdaad	
	11,0% van de bevolking van 15+ was slachtoffer in 2017 ↓	
	Slachtofferschap van cybercrime	
	34,5 per 100 000 inwoners in 2015 ↓	27e van 28 in 2014
	[SDG16.2.2] Slachtoffers mensenhandel	
	11,0% van de vrouwen van 12-25 jaar heeft te maken met seksueel geweld in 2017	
	[SDG16.2.3] Seksueel geweld tegen jonge vrouwen [B)]	
	2,0% van de mannen van 12-25 jaar heeft te maken met seksueel geweld in 2017	
	[SDG16.2.3] Seksueel geweld tegen jonge mannen [B)]	
Beleving		
	1,89 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2017	4e van 28 in 2017
	Vertrouwen in de rechtsstaat	
	1,5% van de bevolking van 15+ voelt zich vaak onveilig in eigen buurt in 2017	
	[SDG16.1.4] Vaak onveilig voelen in de buurt	
	3,0% van de 15-18 jarigen ervaart kans op mishandeling als groot in 2017	
	[SDG16.2.1] Verwachte kans op kindermishandeling	

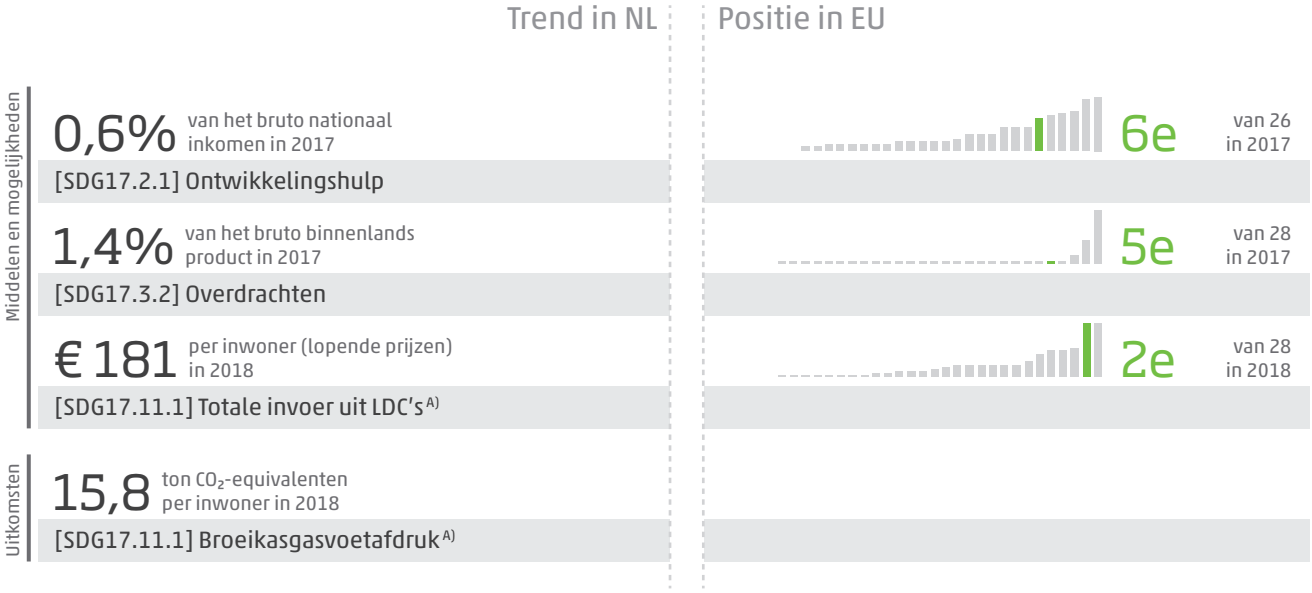
SDG 16 Vrede, justitie en sterke publieke diensten: instituties

SDG 16 heeft ook betrekking op instituties. Doeltreffende, verantwoordelijke en transparante instellingen zijn essentieel voor het ontwikkelen, maar ook voor het behouden van brede welvaart. De kwaliteit van deze instituten bepaalt mede de samenhang en effectiviteit van beleid. Voor het hebben van een open en democratische samenleving is het ook belangrijk dat de instituten verantwoording afleggen.
Het vertrouwen van burgers in de overheid bevordert tenslotte de actieve participatie van burgers in de samenleving.
Middelen en mogelijkheden gaan hier over de middelen die de overheid heeft om haar taken uit te voeren en burgers van diensten te voorzien. De overheidsuitgaven aan algemeen overheidsbestuur daalden trendmatig naar 4,3 procent van het bbp in 2017.
Gebruik betreft in deze context het gebruik door burgers van overheidsdiensten en diensten van maatschappelijke organisaties. Actieve participatie van burgers in de samenleving is essentieel voor het functioneren van een democratie. Een indicator om participatie te meten is de dekkingsgraad van de collectieve arbeidsovereenkomsten. De hoogte van de dekkingsgraad is gelinkt aan het aantal leden van vakbonden, maar ook aan de rechtsgeldigheid van overeenkomsten voor andere bedrijven en werknemers in een sector. Het aandeel van de werknemers dat valt onder collectieve arbeidsovereenkomsten nam trendmatig af tot 78,6 procent in 2016. Een meer directe indicator voor actieve participatie is het aantal mensen dat gaat stemmen tijdens de parlementsverkiezingen. Ten opzichte van de andere Europese landen is de opkomst in Nederland hoog. In 2017 ging 82 procent van de stemgerechtigden naar de stembus, terwijl in 2012 dat nog geen 75 procent was.
Uitkomsten betreffen de kwaliteit van publieke dienstverlening, de openheid en efficiëntie van de overheid en inspraak van burgers. Belangrijk is dat een overheid goed functioneert. Zowel de kwaliteit van de regelgeving als de effectiviteit van het overheidsbestuur namen trendmatig toe. Europees scoort Nederland zeer hoog voor deze indicatoren. De Nederlandse publieke sector wordt ten opzichte van andere EU-landen in hoge mate als vrij van corruptie beschouwd. De laatste jaren zien Nederlanders de publieke sector wel als corrupter dan voorheen. Als benadering voor de efficiëntie van de overheid is gekeken naar het aantal dagen dat minimaal nodig is om een bedrijf te starten. Deze periode nam trendmatig af. In Nederland kost het nu nog geen vier dagen om een bedrijf op te richten. In geen enkel ander Europees land kan dit sneller.
Beleving betreft hier de vraag of burgers vertrouwen hebben in de overheid.
Het vertrouwen in instituties in Nederland is hoog vergeleken met andere Europese landen, en neemt trendmatig toe. Bijna 63 procent van de mensen gaf aan vertrouwen te hebben in de politie, het parlement en het rechtssysteem. In 2012 was dat nog 57,5 procent.

		Trend in NL	Positie in EU	
Middelen en mogelijkheden	4,3% van het bruto binnenlands product in 2017	↓		21e van 28 in 2017
	Overheidsuitgaven aan algemeen overheidsbestuur			
Gebruik	78,6% van de werknemers valt onder CAO in 2016	↓		7e van 17 in 2015
	Dekking van de collectieve arbeidsovereenkomsten			
	81,9% van de stemgerechtigden is gaan stemmen in 2017			6e van 28 in 2017
	Opkomst parlementsverkiezingen [B)]			
Uitkomsten	2,05 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2017	↑		1e van 28 in 2017
	Kwaliteit van overheidsregelgeving			
	1,85 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2017	↑		2e van 28 in 2017
	Effectiviteit van overheidsbestuur			
	82 score op schaal 0-100 (100 = niet corrupt) in 2018	↓		4e van 28 in 2018
	[SDG16.5.1] Corruptie perceptie index			
	1,57 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2017			2e van 28 in 2017
	Inspraak en verantwoordingsplicht			
	3,5 dagen in 2018	↓		1e van 28 in 2018
	[SDG16.7.2] Tijd vereist om een bedrijf te starten			
Beleving	62,7% van de bevolking van 15+ heeft voldoende vertrouwen in 2018	↑		2e van 18 in 2016
	[SDG16.6.2] Vertrouwen in instituties			

SDG 17 Partnerschap om doelstellingen te bereiken

Het zeventiende en laatste SDG betreft de vorming en het behoud van partnerschappen om de andere doelstellingen te bereiken. Internationale samenwerking is nodig om de capaciteit en middelen te versterken om de duurzame ontwikkelingsagenda uit te voeren. Het realiseren van de doelen vereist samenhangend beleid, een coöperatieve omgeving en het aangaan van nieuwe mondiale partnerschappen.
Helaas zijn voor de meeste subdoelen opgenomen in SDG 17 geen goede indicatoren voorhanden. Zo is een aantal doelen gericht op de ontwikkeling van beleidsinstrumenten om de duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden te ondersteunen. Dit zijn targets waarvoor niet een indicator in de klassieke zin van het woord kan worden opgesteld, maar waar eerder wordt aangegeven in hoeverre zulke beleidsinstrumenten al dan niet bestaan.
SDG 17 kan dan ook niet op eenzelfde manier worden beschreven als de eerdere SDG's. Slechts vier van de officiële SDG-subdoelen kunnen worden gemeten: ontwikkelingshulp (SDG 17.2); overdrachten (SDG 17.3); totale invoer uit de LDC's (SDG 17.11); en de broeikasgasvoetafdruk (SDG 17.11).
Voor wat betreft ontwikkelingshulp en overdrachten is het beeld stabiel. De relatieve omvang van overdrachten en ontwikkelingshulp is het laatste jaar nagenoeg gelijk gebleven. Voor beide blijft Nederland vrij hoog op de EU-ranglijst staan. Hierbij moet worden opgemerkt dat meer ontwikkelingshulp niet noodzakelijkerwijze welvaart verhogend is. Deze gelden kunnen ondoelmatig worden besteed.
De waarde van de totale invoer van Nederland uit de 48 LDC's, en daarmee de geldstroom naar deze allerarmste landen, is in het laatste jaar sterk gestegen. Nederland neemt een tweede plaats op de Europese ranglijst in. Dit houdt ook verband met de aanwezigheid van grote havens in Nederland.
Ten slotte blijkt dat de broeikasgasvoetafdruk, ofwel de uitstoot van broeikasgassen gerelateerd aan de Nederlandse consumptie in het laatste jaar sterk is toegenomen. Via onze consumptie droeg Nederland in 2018 meer bij dan in 2017 aan de uitstoot van broeikasgassen in de landen waar deze goederen en diensten geproduceerd worden.

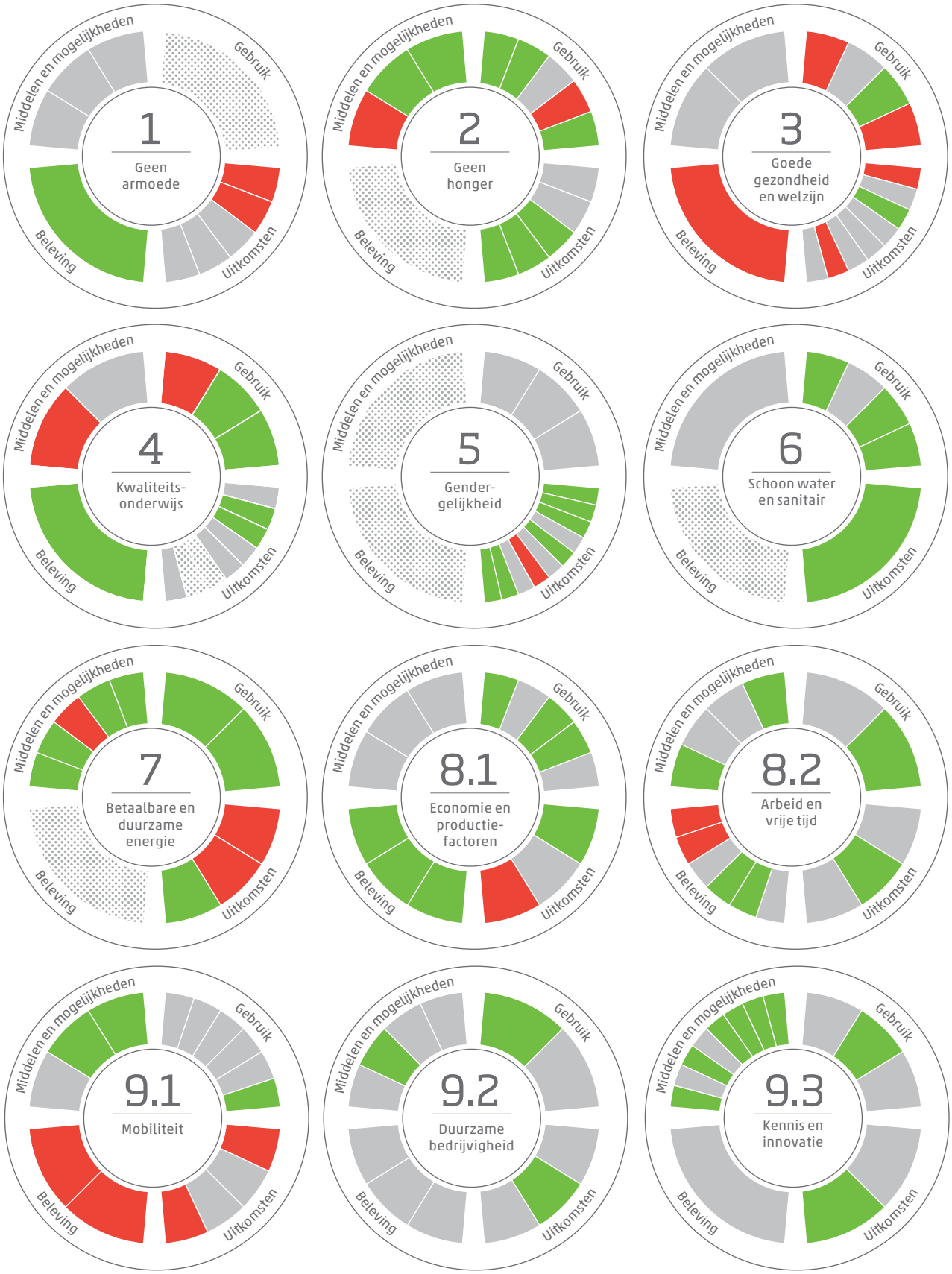
4.4 Samenvattend beeld van de SDG^{plus}-doelstellingen in de Nederlandse context

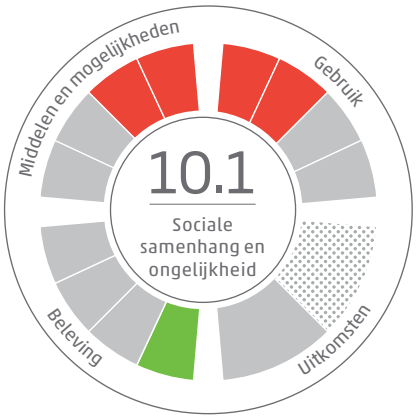
Figuur 4.4.1 geeft een overzicht van de trends van alle gemeten indicatoren per SDG, waarin het onderscheid wordt gemaakt naar type indicator: middelen en mogelijkheden, gebruik, uitkomsten en beleving. Net als in de voorgaande paragrafen betreft het hier de trends voor de gehele set van indicatoren: de SDG^{plus}-indicatorenset. Deze weergave faciliteert een snelle indicatie van mogelijke relaties tussen de verschillende typen indicatoren. Aan de hand van enkele voorbeelden wordt hieronder toegelicht hoe deze figuur gelezen kan worden. Het is vervolgens aan politici en beleidsmakers om te onderzoeken of er sprake is van verbanden tussen de verschillende typen van indicatoren.

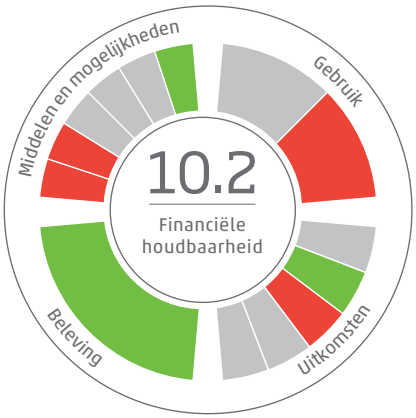
Wat valt op? Enkele voorbeelden:

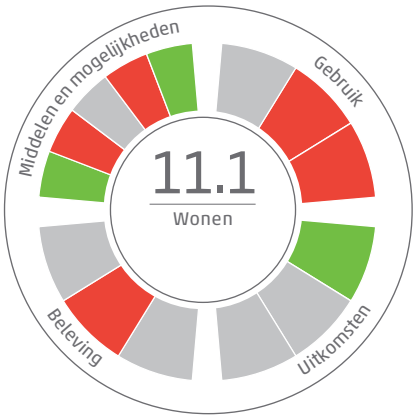
- Voor SDG 9 Mobiliteit valt op dat de middelen en mogelijkheden, in dit geval de dichtheid van zowel het wegennet als het spoorwegnet, trendmatig gestegen zijn. Tegelijkertijd laten de belevingsindicatoren bij dit thema een dalende trend zien. Het betreft hier de toename van de ervaren geluidsoverlast van verkeer en buren, en de afgenomen tevredenheid over de reistijd van woon-werkverkeer.
- Voor SDG 8 Arbeid en vrije tijd valt op dat voor alle indicatoren een neutrale of positieve trend te zien is, behalve voor twee belevingsindicatoren. Het betreft hier de tevredenheid van werknemers met hun werk, en de tevredenheid met vrije tijd.

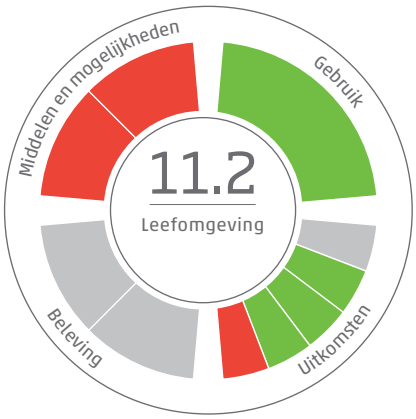
4.4.1 Trends van gemeten indicatoren per SDG^{plus} naar type indicator

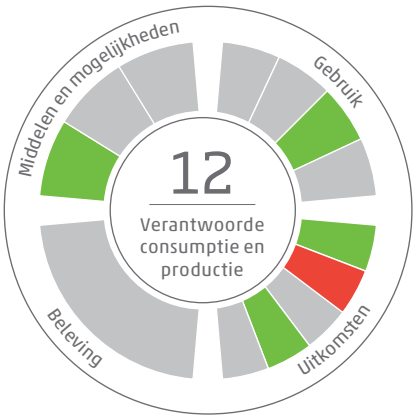

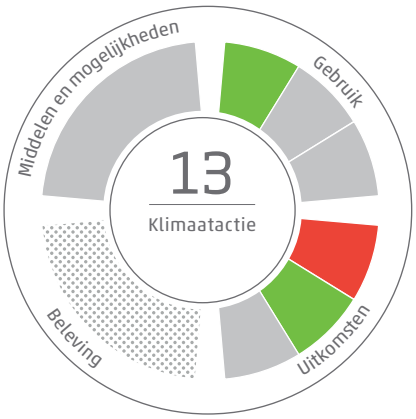

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
10.1
Sociale samenhang en ongelijkheid
Beleving
Uitkomsten

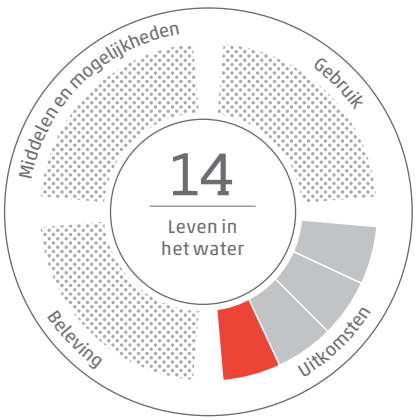

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
10.2
Financiële houdbaarheid
Beleving
Uitkomsten

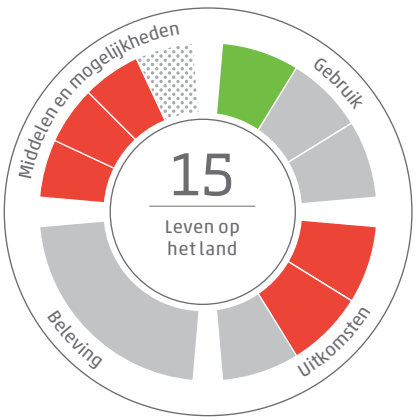

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
11.1
Wonen
Beleving
Uitkomsten

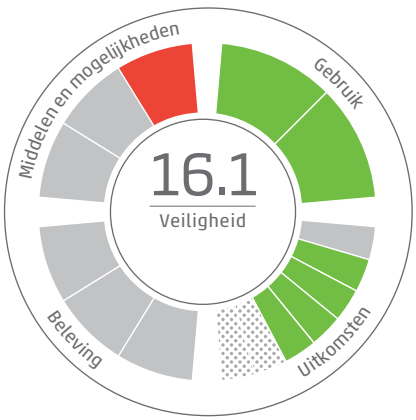

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
11.2
Leefomgeving
Beleving
Uitkomsten

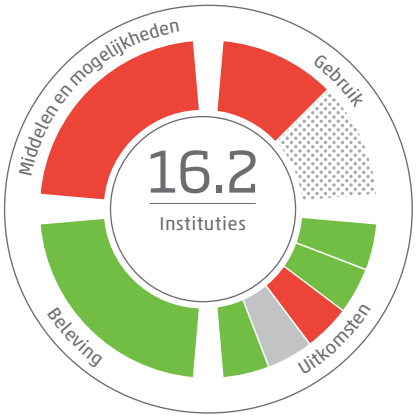

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
12
Verantwoorde consumptie en productie
Beleving
Uitkomsten

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
13
Klimaatactie
Beleving
Uitkomsten

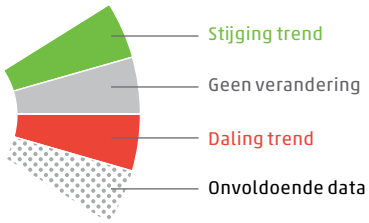

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
14
Leven in het water
Beleving
Uitkomsten

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
15
Leven op het land
Beleving
Uitkomsten

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
16.1
Veiligheid
Beleving
Uitkomsten

Middelen en mogelijkheden
Gebruik
16.2
Instituties
Beleving
Uitkomsten

Legenda

Stijging trend
Geen verandering
Daling trend
Onvoldoende data

Literatuur

Arends, J. en H. Schmeets, 2018, Vrijwilligerswerk: activiteiten, duur en motieven. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/29/vrijwilligerswerk-activiteiten-duur-en-motieven

Beuningen, J. van, 2018, Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven. Statistische Trends, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/01/woning-woonomgeving-en-tevredenheid-met-het-leven

Beuningen, J. van, C. Jol en L. Moonen, 2015, De Persoonlijke Welzijnsindex. De ontwikkeling van een index voor subjectief welzijn. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/aanvullende%20onderzoeksbeschrijvingen/de-persoonlijke-welzijnsindex-de-ontwikkeling-van-een-index-voor-subjectief-welzijn

Beuningen, J. van, K. van der Houwen en L. Moonen, 2014, Measuring well-being. An analysis of different response scales. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/aanvullende%20onderzoeksbeschrijvingen/measuring-well-being-an-analysis-of-different-response-scales

Broersen, S., 2018, Beschikbaar via https://www.medischcontact.nl/nieuws/laatste-nieuws/artikel/afname-perinatale-sterfte-in-nederland-stagneert.htm

CBS, 2015a, Welzijn in Nederland 2015. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2015/45/welzijn-in-nederland

CBS, 2015b, Sociale samenhang 2015: wat ons bindt en verdeelt. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2015/45/sociale-samenhang-2015-wat-ons-bindt-en-verdeelt

CBS, 2016a, Meten van SDG's: een eerste beeld voor Nederland. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/44/meten-van-sdgs-een-eerste-beeld-voor-nederland

CBS, 2016b, Gezondheid, relaties en werk belangrijker voor geluk dan geld. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/11/gezondheid-relaties-en-werk-belangrijker-voor-geluk-dan-geld

CBS, 2016c, Welvaart in Nederland 2016. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/26/welvaart-in-nederland-2016

CBS, 2016d, Hoogopgeleide man maakt de meeste woon-werkkilometers. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/25/hoogopgeleide-man-maakt-de-meeste-woon-werkkilometers

CBS, 2017, CBS ontwikkelt Monitor Brede Welvaart. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/07/cbs-ontwikkelt-monitor-brede-welvaart

CBS, 2018a, Monitor Brede Welvaart 2018. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/20/monitor-brede-welvaart-2018

CBS, 2018b, Monitor Brede Welvaart 2018: een toelichting. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/20/toelichting-monitor-brede-welvaart

CBS, 2018c, Duurzame ontwikkelingsdoelen: de stand voor Nederland. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/10/duurzame-ontwikkelingsdoelen-de-stand-voor-nederland

CBS, 2018d, Armoede en sociale uitsluiting 2018. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/03/armoede-en-sociale-uitsluiting-2018

CBS, 2018e, Laagstopgeleide vrijwilligers maken meer uren. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/29/laagstopgeleide-vrijwilligers-maken-meer-uren

CBS, 2018f, Veiligheidsmonitor 2017. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/09/veiligheidsmonitor-2017

CBS, 2018g, Meer mensen vinden milieu sterk vervuild. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/37/meer-mensen-vinden-milieu-sterk-vervuild

CBS, 2019a, Monitor Brede Welvaart 2019: een toelichting. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/20/monitor-brede-welvaart-2019

CBS, 2019b, Gezondheid en zorggebruik; persoonskenmerken, https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83005NED/table?dl=8F07 (geraadpleegd op 4-2-2019).

CBS, 2019c, Leefstijl en (preventief) gezondheidsonderzoek; persoonskenmerken https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83021NED/table?dl=1A799 (geraadpleegd op 28-2-2019).

CBS, 2019d, De arbeidsmarkt in cijfers 2018. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/16/de-arbeidsmarkt-in-cijfers-2018

CBS, 2019e, Personenmobiliteit in Nederland; persoonskenmerken en reismotieven, regio's, https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83495NED/table?dl=193CD (geraadpleegd op 8-2-2019).

Compendium voor de Leefomgeving, 2019, Fijnere fractie van fijn stof ($PM_{2,5}$) in lucht. Beschikbaar via www.clo.nl/nl0532. Centraal Bureau voor de Statistiek, Planbureau voor de Leefomgeving, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Wageningen UR, Den Haag.

Diener, E en E. Suh, 1997, Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators. Social Indicators Research, 40 (1-2), blz. 189-216.

Van Dijk, J., Cruyff, M., Van Der Heijden, P., & Kragten-Heerdink, S. L, 2018, Monitoring Target 16.2 of the United Nations sustainable development goals: A multiple systems estimation of the numbers of presumed human trafficking victims in the Netherlands in 2010-2015 by year, age, gender, form of exploitation and nationality.

European Commission, 2010, Europe 2020 strategy.. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy. European Commission, Brussels.

ECN, PBL, CBS, 2017, Nationale energieverkenning 2017. Amsterdam/Petten: Energieonderzoek Centrum Nederland, Planbureau voor de Leefomgeving, Centraal Bureau voor de Statistiek. Beschikbaar via: https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2017/42/nationale-energieverkenning-2017

IPO, 2018, 4e Voortgangsrapportage Natuur. Den Haag: Interprovinciaal Overleg en Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Lamet, W. en K. Wittebrood, 2009, Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Beschikbaar via https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2009/Nooit_meer_dezelfde

Langenberg, H. en J.P. Smits, 2015, Invoer uit LDC's: geworteld in koloniale tijden? Internationaliseringsmonitor, 2015-4. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2015/44/internationaliseringsmonitor-2015-vierde-kwartaal

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2018, Nationale woonagenda 2018–2021. Den Haag.

Ministerie van Economische Zaken, 2017a, Nederlands Nationaal Hervormingsprogramma 2017. Bijlage 1 bij Kamerbrief over aanbieding van het Nationaal Hervormingsprogramma 2017. Kamerstuk 7 april 2017. Den Haag.

Ministerie van Economische Zaken, 2017b, Kamerbrief over aanbieding rapporten voedselverspilling. Kamerstuk 23 mei 2017. Ministerie van Economische Zaken.

Ministerie van Financiën, 2018, Gezonde overheidsfinanciën Europa. Beschikbaar via https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europa-financieel-gezond/gezonde-overheidsfinancien. Den Haag.

Ministerie van Infrastructuur en Milieu, 2016, Kamerbrief over Rijksbreed programma Circulaire Economie. 14 september 2016. Den Haag.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, 2017, Kamerbrief over Derde Landelijk Afvalbeheer Plan (LAP3). 28 november 2017. Den Haag.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, 2018, Strategisch Plan Verkeersveiligheid 2030 (SPV). Den Haag.

Ministeries van Infrastructuur en Waterstaat en Economische Zaken en Klimaat, 2018, Kamerbrief over totstandkoming van de transitieagenda's uit het Grondstoffenakkoord. 15 januari 2018. Den Haag.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2018a, Beleidsagenda 2018: Monitor streefdoelen onderwijs. Beschikbaar via https://www.trendsinbeeldocw.nl/verantwoord-begroten/begroting/beleidsagenda-2018. Den Haag.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2018b, Emancipatienota 2018–2021; Principes in praktijk. Beschikbaar via https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/verslagen/detail?id=2018Z05748&did=2018D22311. Den Haag.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2018a. Nationaal preventieakkoord. Beschikbaar via https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2018/11/23/nationaal-preventieakkoord

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2018b, Kamerbrief 'Verder met vaccineren'. Beschikbaar via: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/11/19/kamerbrief-verder-met-vaccineren

OECD, 2011, Compendium of OECD well-being indicators. OECD Publishing, Parijs. Beschikbaar via http://www.oecd.org/general/compendiumofoecdwell-beingindicators.htm

OECD, 2017a, OECD Guidelines on Measuring Trust. OECD Publishing, Parijs. Beschikbaar via https://doi.org/10.1787/9789264278219-en

OECD, 2017b, How's life? 2017: Measuring Well-being. OECD Publishing, Parijs. Beschikbaar via http://www.oecd.org/social/how-s-life-23089679.htm

Rijksoverheid, 2017, Vertrouwen in de toekomst: regeerakkoord 2017–2021. Den Haag: Ministerie van Algemene Zaken. Beschikbaar via: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst

Rijksoverheid, 2018, Pensioenwet geldend van 01-03-2018 t/m heden. Beschikbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0020809/2018-03-01

Schmeets, H., 2018a, Participatie op de kaart. Statistische Trends, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/38/participatie-op-de-kaart

Schmeets, H., 2018b, Vertrouwen op de kaart. Statistische Trends, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire. Beschikbaar via https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/18/vertrouwen-op-de-kaart

SCP, 2018, Alle ballen in de lucht. Tijdsbesteding in Nederland en de samenhang met kwaliteit van leven. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Beschikbaar via https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Alle_ballen_in_de_lucht

Stiglitz, J.E., A. Sen en J.-P. Fitoussi, 2009, Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Parijs.

UNECE, 2014, Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development. New York/Genève: United Nations.

VN, 2015, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015: Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations. Beschikbaar via https://undocs.org/A/RES/71/313

VN, 2016, Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Indicators. New York: United Nations.

VN, 2017, Revised list of global Sustainable Development Goal indicators. New York: United Nations. Beschikbaar via https://unstats.un.org/unsd/statcom/48th-session/documents/2017-2-IAEG-SDGs-E.pdf

WCED, 1987, Our Common Future. World Commission on Environment and Development, Oxford.

WHO, 2018, How air pollution is destroying our health. World Health Organization. https://www.who.int/air-pollution/news-and-events/how-air-pollution-is-destroying-our-health (geraadpleegd op 30-01-2019).

Afkortingen

%pt	procentpunt
AIQ	arbeidsinkomensquote
bbp	bruto binnenlands product
BMI	body mass index
bni	bruto nationaal inkomen
BWT	brede-welvaarttrends
cao	collectieve arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CES	Conference of European Statisticians
CH_4	methaan (broeikasgas)
CO_2	kooldioxide (broeikasgas)
CPB	Centraal Planbureau
EC	Europese Commissie
ECN	Energieonderzoek Centrum Nederland
EMU	Europese Economische en Monetaire Unie
ETS	Emissions Trading System
EU	Europese Unie
EU2020	Langetermijnstrategie van de Europese Unie
EU-28	28 lidstaten van de Europese Unie (vanaf 1 juli 2013)
ha	hectare
havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
hbo	hoger beroepsonderwijs
HICP	Harmonised Index of Consumer Prices
ICT	informatie- en communicatietechnologie
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IPO	Interprovinciaal Overleg
ISCED	International Standard Classification of Education
kg	kilogram
LDC's	least developed countries
LPI	Living Planet Index
m^2	vierkante meter
m^3	kubieke meter
mbo-1	middelbaar beroepsonderwijs niveau 1
mbo-2	middelbaar beroepsonderwijs niveau 2
mbo-3	middelbaar beroepsonderwijs niveau 3
mbo-4	middelbaar beroepsonderwijs niveau 4
MIPEX	Migrant Integration Policy Index
mkb	midden- en kleinbedrijf
mln	miljoen
Mton	megaton
mvo	maatschappelijk verantwoord ondernemen
N_2O	distikstof(mono)oxide (broeikasgas)
NEA	Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden
NL	Nederland
NNN	Natuur Netwerk Nederland
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PCT	Patent Cooperation Treaty
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies
PISA	Programme for International Student Assessment
PJ	Petajoule
$PM_{2,5}$	fijnstofdeeltjes tot 2,5 micrometer in omvang
PWI	Persoonlijke Welzijnsindex
R&D	research and development
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SDG	Sustainable Development Goal
SPV	Strategisch Plan Verkeersveiligheid
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek
UN	United Nations
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VN	Verenigde Naties
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WCED	World Commission on Environment and Development
WHO	World Health Organization
wo	wetenschappelijk onderwijs
zzp'er	zelfstandige zonder personeel

Medewerkers

Het productteam dat deze publicatie ontwikkeld, ontworpen en geschreven heeft bestaat, in alfabetische volgorde, uit: Ellen van Berkel, Jacqueline van Beuningen, Anne Blaak, Lieneke Hoeksma, Edwin Horlings, Rixt de Jong, Wouter Jonkers, Linda Moonen, Hans Langenberg, Astrid van Leer, Frank Notten, Albert Pieters, Marieke Rensman, Hermanus Rietveld, Jan-Pieter Smits, Karin van der Ven en Hans Westerbeek. Aanvullende werkzaamheden bij de dataverwerking zijn uitgevoerd door Khadija Afrian, Henk van Logtestijn en Kathleen Geertjes. Janneke Hendriks en Irene van Kuik hebben extra werkzaamheden gedaan voor de vormgeving en opmaak van de figuren. Aanvullende analyses en bijzondere ondersteuning zijn geleverd door de teams 'Milieurekeningen' (Den Haag) en 'Leefsituatie, inkomen en samenhang' en 'Arbeid, dynamiek en mobiliteit' (Heerlen).
Daarnaast heeft een zeer groot aantal collega's in Den Haag en Heerlen het productteam van versnelde cijfers en advies over data en teksten voorzien.